

Raport końcowy

Badanie ewaluacyjne pn.

**Ocena efektów ekologicznych,
społecznych
i gospodarczych inwestycji w ramach
działań pro środowiskowych oraz z
zakresu ochrony dóbr zarówno
naturalnych i kulturowych
w ramach RPOWŚ 2014-2020**

Warszawa, styczeń 2021

Zamawiający:

Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego
al. IX Wieków Kielc 3
25-516 Kielce
Tel. 41 342-15-30
e-mail: urząd.marszałkowski@sejmik.kielce.pl

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Wykonawca:

EVALU Sp. z o.o.
ul. Dzika 19/23 lok. 55
00-172 Warszawa
tel.: 22 403-80-26
e-mail: evalu@evalu

Autorzy raportu:

Agnieszka Śnieżek – kierownik badania
Marta Cichowicz-Major
Beata Dec
Magdalena Głomska
Aleksandra Kamińska
Michał Marciniak
Wojciech Pieniążek
Cezary Przybył
Adam Grajek

Badanie realizowane w ramach Działania 11.1 Skuteczny i efektywny system wdrażania RPOWŚ 2014-2020 Osi priorytetowej 11. Pomoc Techniczna Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.

Spis treści

Wykaz skrótów	4
Streszczenie.....	6
Summary	10
1. Wprowadzenie	14
2. Opis zastosowanej metodologii oraz źródeł informacji wykorzystywanych w badaniu	15
Opis wyników badania – analiza, interpretacja i uzasadnienie, odpowiedzi na pytania ewaluacyjne	18
3 Ocena efektów ekologicznych, społecznych i gospodarczych inwestycji w ramach działań pro środowiskowych oraz z zakresu ochrony dóbr zarówno naturalnych i kulturowych w ramach RPOWŚ 2014-2020	18
3.1 Skuteczność i efektywność osiągania celów Programu w poszczególnych obszarach wsparcia	18
3.1.1. Działania pro środowiskowe	18
3.1.2 Ochrona dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacnianie potencjału endogenicznego	38
3.1.3 Podsumowanie	61
3.2 Efekty ekologiczne, społeczne i gospodarcze w poszczególnych obszarach wsparcia	64
3.2.1 Działania pro-środowiskowe.....	64
3.2.2 Ochrona dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacnianie potencjału endogenicznego	73
3.2.3 Podsumowanie	86
3.3 Trafność i użyteczność wsparcia oraz warunki zapewnienia długotrwałej trwałości uzyskanych efektów interwencji RPOWŚ 2014-2020 w poszczególnych obszarach.....	88
3.3.1 Działania pro-środowiskowe.....	88
3.3.2 Ochrona dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacnianie potencjału endogenicznego	91
3.3.3 Podsumowanie	96
4. Ocena przyjętych mechanizmów wsparcia	97
4.1 System wskaźników	97
4.2 Formuły wyboru projektów	98
4.3 Komplementarność wewnątrzprogramowa Działania 4.4 i Działania 7.2	100
4.4 Podsumowanie	101
5. Wskazanie rozwiązań możliwych do realizacji w perspektywie UE 2021-2027 w zakresie ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania zasobów.....	103
Optymalne rozwiązania dotyczące kierunków interwencji	103
5.1 Działania pro-środowiskowe	103
5.2 Ochrona dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacnianie potencjału endogenicznego.....	106
Wnioski i rekomendacje.....	108
Spis tabel, wykresów i map	119

Wykaz skrótów

aPGW	aktualizowany Plan Gospodarowania Wodami
BDL	Bank Danych Lokalnych
CATI	Computer Assisted Telephone Interview (wywiad telefoniczny)
CAWI	Computer Assisted Web interview (wywiad internetowy)
EOG Kultura	mechanizm finansowy Europejski Obszar Gospodarczy Kultura
EPC	Ekwiwalent pełnego czasu pracy
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IP	Instytucja Pośrednicząca
IZ	Instytucja Zarządzająca
JST	Jednostka Samorządu Terytorialnego
KE	Komisja Europejska
KOF	Kielecki Obszar funkcjonalny
KPOŚK	Krajowy Program Oczyszczania Ścieków Komunalnych
KSRG	Krajowy System Ratownictwa Gaśniczego
KW PSP	Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej
KZGW	Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej
MFIPR	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej
MKiDN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
NFOŚiGW	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
OP	Oś priorytetowa
OSI	Obszar Strategicznej Interwencji
OSP	Ochotnicza Straż Pożarna
PI	Priorytet Inwestycyjny

POIiŚ	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
PROW	Program Rozwoju Obszarów wiejskich
PSZOK	Punkt Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych
PZRP	Plan Zarządzania Ryzykiem Powodziowym
RDOŚ	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
RKLS	Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność
RLM	Równoważna Liczba Mieszkańców
RPO WŚ	Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego
RZZO	Regionalny Zakład Zagospodarowywania Odpadów
SZOOP	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych
UE	Unia Europejska
UM WŚ	Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego
UoD	Umowa o dofinansowanie
WFOŚiGW	Wojewódzki Fundusz Ochrony środowiska i Gospodarki Wodnej
WoD	Wniosek o dofinansowanie
WoP	Wniosek o płatność
WPGO	Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami
ZIT KOF	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Kieleckiego Obszaru Funkcjonalnego

Streszczenie

Celem badania Ocena efektów ekologicznych, społecznych i gospodarczych inwestycji w ramach działań pro środowiskowych oraz z zakresu ochrony dóbr zarówno naturalnych i kulturowych w ramach RPOWŚ 2014-2020 jest ocena wpływu realizowanych projektów w aspekcie ekologicznym/przyrodniczym, społecznym i gospodarczym województwa świętokrzyskiego oraz ocena przyjętych rozwiązań/mechanizmów wsparcia, a także opracowanie wniosków i rekomendacji.

Cel ten realizowany był w ramach 3 obszarów badawczych: 1. Ocena efektów ekologicznych, społecznych i gospodarczych inwestycji w ramach działań prośrodowiskowych oraz z zakresu ochrony dóbr zarówno naturalnych i kulturowych w ramach RPOWŚ 2014-2020. 2. Ocena przyjętych mechanizmów wsparcia, 3. Wskazanie rozwiązań możliwych do realizacji w perspektywie UE 2021-2027 w zakresie ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania zasobów

Badanie obejmuje okres wdrażania OP IV RPOWŚ oraz Działania 6.3 i Działania 7.2 od początku Programu do dnia 1.09.2020 roku. Realizowano je w oparciu o kryteria ewaluacyjne: skuteczności, efektywności, użyteczności, trafności i trwałości. Zastosowano podejście TBE, czyli ewaluacji opartej na teorii oraz model partycypacyjny uwzględniający opinie głównych interesariuszy. Przeprowadzono łącznie 12 pogłębionych wywiadów indywidualnych, w tym 3 wywiady z przedstawicielami instytucji RPOWŚ 2014-2020, 3 wywiady z przedstawicielami innych departamentów UMWS oraz 6 wywiadów z ekspertami dziedzinowymi – przedstawicielami instytucji zajmujących się na co dzień działaniami prośrodowiskowymi oraz ochroną dziedzictwa naturalnego i kulturalnego w regionie świętokrzyskim. Ponadto zrealizowano 83 wywiady internetowe wspomagane telefonicznie z beneficjentami blisko 65% wszystkich projektów realizowanych w ramach OP IV oraz Działania 6.3 i Działania 7.2 RPOWŚ. Katalog metod zamyka wywiad ewaluacyjny, w trakcie którego sformułowano ostatecznie wnioski i rekomendacje zawarte w niniejszym raporcie.

Efekty wsparcia

Przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych oraz usuwanie ich skutków

W wyniku wsparcia umożliwiona zostanie szybsza interwencja Ochotniczych Straży Pożarnych w niemal każdym powiecie regionu. W ramach Działania 4.1 podpisano 30 umów o dofinansowanie projektów, opiewających na kwotę blisko 17 mln zł, co stanowi 47,5% alokacji przeznaczonej na to Działanie. Wsparte interwencje dotyczą usuwania skutków katastrof poprzez zakup samochodów strażackich wraz z wyposażeniem oraz innego sprzętu ratowniczego na potrzeby OSP w województwie świętokrzyskim. W ramach projektów doposażonych zostanie łącznie 31 jednostek OSP, w tym zakupionych zostanie 29 wozów strażackich, zwiększając skuteczność przeprowadzonych akcji. Łącznie wsparto 14% wszystkich OSP należących do Krajowego Systemu Ratownictwa Gaśniczego. W ramach Działania 4.1 nie osiągnięto w okresie objętym ewaluacją efektów w zakresie zapobiegania

skutkom powodzi. Przyczyną są czynniki regulacyjne, negatywna opinia KE dla aPGW w Dorzeczach, która uniemożliwiła realizację 2 z 3 projektów przedłożonych do dofinansowania (projekty nieujęte na listach nr 1 do Master Planów), tylko jedna inwestycja w wyniku przeprowadzenia indywidualnej oceny zgodności z Dyrektywą Wodną w ramach inicjatywy Jaspers ma szansę na realizację w ramach RPOWŚ.

W przypadku jej realizacji alokacja Działania 4.1 zostanie wykorzystana w 93%, a osiągnięcie celów Działania 4.1 zostanie zapewnione.

Gospodarka odpadami

W wyniku wsparcia należy spodziewać się poprawy efektywności systemu gospodarowania odpadami, co przekłada się na wymierne efekty ekologiczne, związane głównie z czystością wód i gleby. Interwencje RPOWŚ w obszarze gospodarki odpadami przyczyniają się też do wypełniania zobowiązań akcesyjnych Polski w zakresie segregacji i zagospodarowania odpadów, w tym ich recyklingu, odzysku materiałów i przystosowania do ponownego użycia.

W Działaniu 4.2 realizowanych jest 7 projektów, na łączną kwotę dofinansowania wynoszącą blisko 17 mln zł, co stanowi zaledwie 50% wysokości alokacji przeznaczonych na to Działanie, niemniej jednak rozstrzygnięcie toczących się obecnie naborów przyczyni się do wykorzystania alokacji w blisko 70%. Prognozuje się, iż cele zakładane w Programie zostaną w znacznej mierze osiągnięte bądź nawet przekroczone. W wyniku wsparcia liczba osób objętych systemem zagospodarowania odpadów prognozowana jest na poziomie minimum 273 736 osób, zmodernizowanych bądź wybudowanych zostanie 8 PSZOk-ów, wspartych zostanie 5 zakładów zagospodarowania odpadów.

Gospodarka wodno-ściekowa

Efekty inwestycji Działania 4.3 powinny doprowadzić do zwiększenia udziału ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków oraz z sieci kanalizacyjnej, podniesienia jakości życia i zwiększenia atrakcyjności wspartych obszarów jako miejsca zamieszkania. Program w znacznej mierze przyczynia się też do wypełniania polskich zobowiązań akcesyjnych. Realizowanych jest 50 projektów o łącznej wysokości dofinansowania wynoszącej blisko 308 mln zł, co stanowi 94% alokacji przeznaczonych na to Działanie. W ramach wspieranych inwestycji założono wybudowanie 5 nowych oczyszczalni ścieków oraz przebudowanie 18 oczyszczalni ścieków, wybudowanie 409,67 km nowej kanalizacji sanitarnej, przebudowanie 9,06 km kanalizacji sanitarnej, wybudowanie 13 km nowej sieci wodociągowej oraz przebudowanie kolejnych 20 km. Wskaźnik rezultatu bezpośredniego – „Liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszonych oczyszczania ścieków (RLM)” został – w projektach realizowanych do dnia 1.09.2020 roku – założony do osiągnięcia w wysokości 58 633 osób, co stanowi blisko jedną trzecią wszystkich mieszkańców regionu, którzy w latach 2014-2023 taka możliwość otrzymają. W ramach osiągnięcia zobowiązań akcesyjnych wsparcie uzyskało 60% aglomeracji o RLM od 2 tys. do 10 tys. ujętych w KPOŚK, wkład Programu w skali całego

kraju w zakresie liczby zmodernizowanych oczyszczalni ścieków stanowi 31% zakładanej w KPOŚK liczby wspartych oczyszczalni w Polsce.

Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego

Realizacja interwencji przyczynia się do powstania produktów turystycznych zwiększających możliwości turystyki kilkudniowej, szkolnej i feryjnej oraz turystyki rodzinnej. W okresie objętym ewaluacją w Działaniu 4.4 podpisano 38 umów o dofinansowanie w wysokości blisko 156 mln zł, co stanowi 98% alokacji. W projektach założono wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne na poziomie 524 589 osób, wspieranych jest 33 zabytków nieruchomych i 30 instytucji kultury. Rozkład terytorialny wsparcia wskazuje na koncentrację, zarówno pod względem liczby projektów, jak i ich wartości w Kielcach i powiecie kieleckim. Realizowane projekty w niewielkim stopniu jednak objęły takie kategorie dziedzictwa kulturowego jak zabytki przemysłowe, dziedzictwo wiejskie, zespoły parkowe.

Ochrona i wykorzystanie terenów cennych przyrodniczo

Dzięki projektom RPOWŚ uda się osiągnąć efekty zahamowania spadku różnorodności biologicznej. Dodatkowo realizacja projektów wpłynie na zwiększenie atrakcyjności turystycznej wspartych miejsc. Inwestycje Działania 4.5 w dużym stopniu odpowiadają na lokalne potrzeby związane z poprawą ochrony bioróżnorodności oraz zrównoważonego i efektywnego wykorzystania z zasobów dziedzictwa przyrodniczego województwa świętokrzyskiego. Łącznie realizowanych jest 5 projektów, na kwotę dofinansowania 30,5 mln zł, co stanowi 98% alokacji przeznaczonej na to Działanie. Wsparcie zostaną 43 formy ochrony przyrody, powstanie 9 dokumentów planistycznych, wsparty zostanie 1 ośrodek edukacji ekologicznej, powierzchnia siedlisk objętych ochroną obejmie 58 ha.

Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF

Realizacja projektów w gminach okalających Kielce i w samych Kielcach tworzy warunki do stworzenia zintegrowanego, sieciowego produktu turystycznego w oparciu o lokalne zasoby środowiskowe. W okresie objętym ewaluacją podpisano 14 umów, o wysokości dofinansowania ok. 36 mln zł czyli 83,2 % alokacji przeznaczonej na Działanie. Wartość wskaźnika produktu „Liczba przebudowanych lub zmodernizowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych”, szacowana jest na 19 szt.

Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów

Wzmocnienie sektora usług turystycznych na obszarach, gdzie stanowi on jeden z kluczowych składników potencjału endogenicznego, jest szczególnie istotne w obliczu wyzwań związanych z epidemią COVID-19, które w największym stopniu zagrażają branżom sektora przemysłów czasu wolnego, a więc i turystyce. W okresie objętym ewaluacją podpisano 8 umów, o wysokości dofinansowania ponad 43 mln zł (87,5% alokacji). Założono

wsparcie 14 obiektów turystycznych, 2 przedsiębiorstw, przyczyniając się wzrostu zatrudnienia w wysokości 36 EPC.

Ocena przyjętych mechanizmów wsparcia

Pozytywnie należy ocenić zamknięty charakter konkursów, pociągający za sobą relatywnie krótki okres naborów oraz podjęcie decyzji o wprowadzeniu tur naborów w ramach jednego konkursu w Działaniu 4.2 jako odpowiedzi na niższy niż zakładano popyt na wsparcie PSZOK-ów. Wysoka jest także skuteczność i efektywność mechanizmu ZIT, podczas gdy konkursy dedykowane OSI w niepełnym stopniu spełniły swoje zadanie, głównie ze względu na niską alokację przeznaczoną na OSI. Rozwiązaniem może być wprowadzenie przy mechanizmach terytorializacji trybu pozakonkursowego. Niższa od zakładanej jest skuteczność zastosowania konkursów dwuetapowych w ramach wsparcia projektów infrastrukturalnych. Rekomenduje się więc rozważenie rezygnacji z systemu dwuetapowego w przyszłym okresie programowania. System wskaźników produktu i rezultatu został oceniony korzystnie według kryteriów SMART, niemniej jednak nie zostały wykorzystane wszystkie możliwości związane z potencjałem oszacowania wpływu interwencji RPOWŚ na zmianę sytuacji w regionie. W przypadku Działania 6.3 zabrakło w systemie monitoringu wskaźników odnoszących się do ochrony bioróżnorodności.

Wskazanie rozwiązań możliwych do realizacji w perspektywie UE 2021-2027 w zakresie ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania zasobów

W przypadku Działania 4.2 – w zakresie gospodarki odpadami – występuje potrzeba dalszej realizacji celów unijnych wynikających z nowelizacji dyrektywy składowiskowej i dyrektywy opakowaniowej. W obszarze gospodarki wodno-ściekowej oraz zapobiegania skutkom katastrof zaleca się kontynuację bieżących działań. W ramach ochrony różnorodności biologicznej w Działaniu 4.5 istnieje zapotrzebowanie na tworzenie nowych ośrodków edukacji ekologicznej, ze względu na ich potencjał do promocji dziedzictwa przyrodniczego oraz rozwoju oferty tzw. przemysłu czasu wolnego. Rekomenduje się dodanie w nowym okresie programowania 2021+ kryterium kompleksowości projektów, a także podjęcie działań realizujących zapisy planów ochrony, w celu wzmocnienia efektów projektów. Ochrona zasobów kulturowych oraz wzmocnienie potencjału endogenicznego regionu wymagają zmiany logiki interwencji w kierunku większego rozproszenia wsparcia, a przede wszystkim ukierunkowania go na te obszary województwa, które ze wsparcia nie skorzystały lub skorzystały w niewielkim stopniu. W większym stopniu należy zwrócić uwagę na dziedzictwo przemysłowe, dziedzictwo wiejskie, a także powiązane z dziedzictwem materialnym dziedzictwo niematerialne w rozumieniu konwencji UNESCO. Warto rozważyć częstsze wprowadzenie procedury pozakonkursowej, umożliwiającej beneficjentom gromadzenie środków w perspektywie kilkuletniej na wymagany wkład własny.

Summary

The aim of the study Assessment of the ecological, social and economic effects of investments as part of pro-environmental activities and in the field of protection of both natural and cultural assets under RPOWŚ 2014-2020 is to assess the impact of implemented projects in the ecological / natural, social and economic aspect of the Świętokrzyskie Voivodeship and to evaluate the adopted solutions / support mechanisms, as well as the development of conclusions and recommendations.

This goal was implemented under 3 research areas: 1. Assessment of the environmental, social and economic effects of investments as part of pro-environmental activities and in the field of protection of both natural and cultural goods under RPOWŚ 2014-2020. 2.

Assessment of the adopted support mechanisms, 3. Identification of solutions that can be implemented in the EU perspective 2021-2027 in the field of environmental protection and effective use of resources

The study covers the period of implementation of OP IV RPOWŚ and Measure 6.3 as well as Measure 7.2 from the start of the Program until 01/09/2020. They were conducted based on the evaluation criteria: effectiveness, efficiency, usefulness, relevance and durability. The TBE approach, i.e. theory-based evaluation, and a participatory model taking into account the views of the main stakeholders were used. A total of 12 in-depth individual interviews were carried out, including 3 interviews with representatives of the ROPWŚ institutions 2014-2020, 3 interviews with representatives of other departments of the Marshal's Office, and 6 interviews with field experts - representatives of institutions dealing with pro-environmental activities and the protection of natural and cultural heritage in the region on a daily basis. Świętokrzyskie. In addition, 83 telephone-supported internet interviews were conducted with beneficiaries of nearly 65% of all projects implemented under OP IV RPOWŚ as well as Measure 6.3 and Measure 7.2. The catalog of methods ends with an evaluation interview, during which the conclusions and recommendations contained in this report were finally formulated.

Support effects

Counteracting the effects of natural disasters and removing their effects

As a result of the support, faster intervention of the Volunteer Fire Brigades in almost every powiat of the region will be possible.

Under Measure 4.1, 30 contracts for project financing were signed for the amount of nearly 23 million. PLN, which constitutes 45% of the allocation for this Measure. All supported projects relate to the removal of the effects of disasters by purchasing fire trucks with equipment and other rescue equipment for the needs of the TSO in the Świętokrzyskie Voivodeship. As part of the intervention, a total of 29 fire trucks will be purchased for the needs of 31 TSO units, increasing the effectiveness of the actions carried out. In total, 14% of all TSOs belonging to the National Fire-Fighting System were supported. Under Measure 4.1, the effects of flood prevention were not achieved in the period covered by the evaluation. The reason is regulatory factors, negative opinion of the European Commission for the

aPGW in Dorzecze, which prevented the implementation of 2 out of 3 projects submitted for co-financing (projects not included in lists no.1 to Master Plans), only one investment as a result of individual compliance assessment with the Water Directive under the initiative Jaspers has a chance to be implemented under the RPOWŚ.

In the event of its implementation, the allocation of Measure 4.1 will be used in 93%, and full achievement of the objectives of Measure 4.1 will be ensured .

Waste management

As a result of the support, it is expected that the efficiency of the waste management system will improve, which translates into measurable environmental effects, mainly related to the cleanliness of water and soil. RPOWŚ interventions in the area of waste management also contribute to the fulfillment of Poland's accession obligations in the field of waste segregation and management, including recycling, material recovery and adaptation for reuse.

Under Measure 4.2, 7 projects are implemented for the total amount of funding of nearly 17 million. PLN, which is only 50% of the amount allocated to this Measure, but the settlement of the ongoing calls for proposals will contribute to the use of the allocation in nearly 70%. As a result of the support, the number of people covered by the waste management system at a minimum of 273,736 people, 8 PSZOKs will be modernized or built, 5 waste management plants will be supported.

Water and sewage management

The effects of the investment in Measure 4.3 should lead to an increase in the share of the population using the sewage treatment plants and the sewage network, improving the quality of life and increasing the attractiveness of the supported areas as a place to live. The program also significantly contributes to the fulfillment of Poland's accession obligations. 50 projects are being implemented, with a total amount of funding of nearly 308 million. PLN, which is 94% of the allocation for this Measure. The implemented projects assumed construction of 5 new sewage treatment plants and reconstruction of 18 sewage treatment plants, construction of 409.67 km of new sanitary sewage system, reconstruction of 9.06 km of sanitary sewage system, construction of 13 km of new water supply network and reconstruction of another 20 km. The direct result indicator - The number of additional people using improved wastewater treatment (RLM) was , in projects implemented by 1 September 2020 - assumed to be 58 633 people, which is nearly one third of all inhabitants of the region, who will be given such an opportunity in 2014-2023. As part of achieving accession obligations, support was granted to 60% of agglomerations with a population equivalent of 2,000 up to 10,000 included in KPOŚK, the contribution of the Program throughout the country in terms of the number of modernized sewage treatment plants constitutes 31% of the number of supported sewage treatment plants in Poland assumed in KPOŚK.

Preservation of cultural and natural heritage

The implementation of the intervention contributes to the creation of tourist products increasing the possibilities of multi-day, school and winter tourism as well as family tourism. In the period covered by the evaluation in Measure 4.4 - 38 contracts for co-financing for the amount of nearly 156 million PLN were signed, which is 98% of the allocation. The projects assume an increase in the expected number of visits to the supported sites of cultural and natural heritage and tourist attractions at the level of 524,589 people, 33 immovable monuments and 30 cultural institutions are supported. Nevertheless, the implemented projects covered such categories of cultural heritage as industrial monuments, rural heritage and park layouts to a small extent.

Protection and use of naturally valuable areas

Thanks to the RPOWŚ projects, it will be possible to achieve the effects of stopping the decline in biodiversity. In addition, the implementation of projects will increase the tourist attractiveness of the supported places.

Support under Measure 4.5 largely responds to local needs related to the improvement of biodiversity protection and the sustainable and effective use of natural heritage resources in the Świętokrzyskie Voivodeship. In total, 5 projects are implemented, for the amount of co-financing of PLN 30.5 million, which constitutes 98% of the allocation for this Measure. 43 forms of nature protection will be supported, 9 planning documents will be prepared, 1 environmental education center will be supported, the area of protected habitats will cover 58 ha.

Protection and use of areas of natural value - ITI KOF

The implementation of projects in municipalities surrounding Kielce and in Kielce itself creates conditions for creating an integrated, network tourist product based on local environmental resources. In the period covered by the evaluation, 14 agreements were signed, with the amount of funding of approximately PLN 36 million, i.e. 83.2% of the allocation for the Measure. Value of the output indicator 'The number of reconstructed or modernized tourist and recreational facilities' is estimated at 18.

Development of endogenous potential as an element of territorial strategy for specific areas

Strengthening the tourism services sector in areas where it is one of the key components of the endogenous potential is particularly important in the face of the challenges related to the covid-19 epidemic, which most threaten the industries of the leisure industry sector, including tourism, the period covered by the evaluation, 8 contracts were signed, with the amount of funding exceeding PLN 43 million (87.5% of the allocation). Support was established for 14 tourist facilities, 2 enterprises, contributing to employment growth of 36 FTE.

Assessment of the implemented support mechanisms

The closed nature of the competitions should be assessed positively, as it entails a relatively short recruitment period and the decision to introduce rounds of recruitment under one competition in Measure 4.2 as a response to the lower than expected demand for PSZOK support. The efficiency and effectiveness of the ITI mechanism is also high, while the competitions dedicated to ASI have not fully fulfilled their task, mainly due to the low allocation for ASI. The solution may be the introduction of a non-competitive mode in the territorialisation mechanisms. However, the effectiveness of applying two-stage competitions to support infrastructure projects is lower than assumed. It is therefore recommended to consider abandoning the two-stage system in the next programming period. The system of product and result indicators was assessed favorably according to the SMART criteria, however, not all the possibilities related to the potential of estimating the impact of ROPWP interventions on changing the situation in the region were used. In the case of Measure 6.3, there were no indicators related to biodiversity protection in the monitoring system.

Indication of solutions that can be implemented in the EU perspective 2021-2027 in the field of environmental protection and efficient use of resources

In the case of Measure 4.2 - in the field of waste management - there is a need for further implementation of EU objectives resulting from the amendment to the landfill directive and the packaging directive. In the area of water and sewage management and preventing the effects of disasters, it is recommended to continue current activities. As part of the protection of biodiversity in Measure 4.5, there is a need to create new ecological education centers, due to their potential to promote natural heritage and develop the so-called leisure industry. It is recommended to add in the new programming period 2021+ the criterion of the complexity of projects, as well as to take measures to implement the provisions of protection plans in order to strengthen the effects of projects. It is worth considering more frequent introduction of an out-of-competition procedure, enabling beneficiaries to collect funds for the required own contribution in a few years' perspective. Protection of cultural resources and enhancement of the endogenous potential of the region requires a change in the logic of intervention towards greater dispersion of support, and above all targeting it to those areas of the region that have not benefited from support or have benefited to a small extent. Greater attention should be paid to industrial heritage, rural heritage, and tangible intangible heritage within the meaning of the UNESCO Convention.

1. Wprowadzenie

Niniejszy raport pn. **Ocena efektów ekologicznych, społecznych i gospodarczych inwestycji w ramach działań pro środowiskowych oraz z zakresu ochrony dóbr zarówno naturalnych i kulturowych w ramach RPOWŚ 2014-2020** jest wynikiem postępowania ewaluacyjnego przeprowadzonego w okresie wrzesień – grudzień 2020 roku na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego. Ewaluacja dotyczy realizacji RPOWŚ 2014-2020 do dnia 01.09.2020 roku.

Celem głównym ewaluacji była ocena wpływu realizowanych projektów w aspekcie ekologicznym/przyrodniczym, społecznym i gospodarczym województwa świętokrzyskiego oraz ocena przyjętych rozwiązań/mechanizmów wsparcia, a także opracowanie wniosków i rekomendacji, które podsumują efekty wsparcia w obszarze ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania zasobów w ramach RPOWŚ 2014-2020 oraz pozwolą na lepsze ukierunkowanie interwencji w przyszłym okresie programowania, biorąc pod uwagę zapisy projektów rozporządzeń KE.

Cel ten realizowany był w ramach 3 obszarów badawczych:

1. Ocena efektów ekologicznych, społecznych i gospodarczych inwestycji w ramach działań prośrodowiskowych oraz z zakresu ochrony dóbr zarówno naturalnych i kulturowych w ramach RPOWŚ 2014-2020.
2. Ocena przyjętych mechanizmów wsparcia.
3. Wskazanie rozwiązań możliwych do realizacji w perspektywie UE 2021-2027 w zakresie ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania zasobów.

Analizą objęto następujące Działania Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego 2014-2020: 4.1 Przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych oraz usuwanie ich skutków; 4.2 Gospodarka odpadami; 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa; 4.4 Zachowanie dziedzictw kulturowego i naturalnego; 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo; 6.3 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF; 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów.

Postępowanie ewaluacyjne oparto o kryteria: **trafności** pozwalającej ocenić stopień dostosowania wsparcia oferowanego w ramach RPOWŚ do zidentyfikowanych potrzeb i/lub problemów wnioskodawców, **trwałości - przewidywanej trwałości** definiowanej jako długość trwania efektów i zmian po zakończeniu interwencji, **skuteczności** identyfikowanej poprzez stopień osiągania celów interwencji, a także zaplanowanych metod, instytucji oraz wpływu czynników zewnętrznych na uzyskane efekty, **efektywności** rozumianej jako relacja między nakładami, kosztami, zasobami a osiągniętymi efektami interwencji, **użyteczności** definiowanej jako całość rzeczywistych efektów wywołanych przez interwencję (zarówno

tych planowanych i nieplanowanych, tzw. ubocznych) w odniesieniu do wyzwań społeczno-ekonomicznych.

2. Opis zastosowanej metodologii oraz źródeł informacji wykorzystywanych w badaniu

W niniejszym badaniu wykorzystano **podejście oparte na teorii (ang. Theory-Based Evaluation lub Theory Driven Evaluation)**. Przyjęcie tego podejścia pozwoliło na odtworzenie w pierwszym etapie teorii zmiany dla wdrażania projektów w obszarze objętym badaniem w ramach RPOWŚ 2014-2020, a następnie jej weryfikacji w oparciu o zebrane dane i wyniki przeprowadzonych badań (w tym szczególnie ocena trafności, użyteczności oraz skuteczności i efektywności wdrażania projektów w obszarze badania w ramach RPOWŚ 2014-2020).

Przyjęto także **partycypacyjny model ewaluacji**, zgodnie z którym zastosowano m.in. triangulację źródeł informacji – czyli zaangażowano w proces badawczy wszystkich istotnych dla ewaluacji interesariuszy (w tym m.in. strony instytucjonalnej - IZ, beneficjentów, przedstawicieli instytucji zajmujących się ochroną środowiska naturalnego i kulturowego).

W badaniu zastosowano następujące metody badawcze:

1. Analiza danych zastanych obejmująca: dokumenty regionalne RPOWŚ 2014-2020 wraz z dokumentacją uzupełniającą, obowiązujące ustawy, rozporządzenia, wytyczne oraz dokumenty dotyczące przedmiotu badania, dostępne dane z monitoringu i materiały robocze istotne dla przedmiotu badania¹.
2. Indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami instytucji RPOWŚ 2014-2020, w tym: 3 wywiady z przedstawicielami Departamentu Inwestycji i Rozwoju UM WŚ, odpowiedzialnymi za poszczególne obszary badawcze i 1 wywiad z przedstawicielem Biura Zarządzania Funduszami Europejskimi w Urzędzie Miasta Kielce (IP/ZIT KOF).
3. Indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami innych departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego, odpowiedzialnych za koordynację polityki regionalnej w poszczególnych obszarach badawczych, w tym 3 wywiady z przedstawicielami Departamentu Edukacji, Sportu i Turystyki, Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departamentu Środowiska i Gospodarki Odpadami.
4. Indywidualne wywiady pogłębione z ekspertami dziedzinowymi z obszaru ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania zasobów w województwie świętokrzyskim, w tym 6 wywiadów z przedstawicielami: Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddział w Kielcach, Świętokrzyskiego Parku Narodowego, Wydziału Zapobiegania i Naprawy Szkód w Środowisku oraz Informacji o Środowisku i Zarządzania Środowiskiem w RDOŚ Kielce, Wydziału Ochrony Przyrody

¹ Wykaz materiałów objętych analizą danych zastanych znajduje się w Załączniku nr 1 – Aneksie metodologicznym.

i Obszarów Natura 2000 w RDOŚ Kielce, Wydziału Zabytków Nieruchomych, Założeń Rezydencjonalnych i Zieleni w Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Kielcach.

Ze względu na obostrzenia związane z pandemią COVID19, większość indywidualnych wywiadów pogłębionych została zrealizowana przy pomocy techniki wywiadu telefonicznego na wniosek Zamawiającego.

5. Wywiady CAWI/CATI (mix mode) z beneficjentami wsparcia

W ramach ewaluacji przeprowadzone zostało badanie ilościowe mieszaną techniką wywiadu internetowego (CAWI) oraz telefonicznego (CATI) z beneficjentami projektów wchodzących w zakres badania (Działania 4.1-4.5, 6.3 i 7.2). Badanie zostało poprzedzone pilotażem, w wyniku którego została opracowana ostateczna wersja kwestionariusza badawczego.

Badanie miało charakter wyczerpujący tj. ankieta została skierowana do wszystkich unikatowych beneficjentów wsparcia (n=87). Jednostką badania i analizy był projekt. Przy kontroli próby projektów do badania zwracano też uwagę, aby zachować różnorodność w zakresie różnych typów projektów. Zakładano, że zwrotność badania powinna wynieść co najmniej 50% na poziomie każdego z Działań. Założenia te udało się spełnić (osiągnięta została de facto większa próba badawcza niż zakładano – zamiast ankietowania beneficjentów 66 projektów pozyskano odpowiedzi od beneficjentów 83 projektów, w tym 45 projektów zakończonych). W badaniu wzięło udział 51 unikatowych beneficjentów Działań objętych ewaluacją. W tabeli poniżej przedstawiona została szczegółowa struktura populacji i osiągniętej próby.

Tabela 1. Struktura populacji i osiągniętej próby badania ilościowego z beneficjentami Działań 4.1-4.5, 6.3 i 7.2 RPOWŚ 2014-2020

Działanie	Liczba unikatowych beneficjentów (populacja)	Zakładana liczebność próby badawczej (co najmniej 50% populacji poszczególnych Działań)	Liczebność osiągniętej próby badawczej (w tym projekty zakończone ²)
Działanie 4.1	30	15	19 (18)
Działanie 4.2	7	4	5 (3)
Działanie 4.3	32	16	20 (6)
Działanie 4.4	35	18	18 (12)
Działanie 4.5	5	3	4
Działanie 6.3	11	6	10 (5)
Działanie 7.2	8	4	7 (1)
RAZEM	128 (87³)	66	83 (45)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przekazanych przez Zamawiającego danych oraz wyników badania ilościowego, n=83.

² Na podstawie zmiennej z bazy SL2014 – „Finansowanie zakończone”.

³ Liczba unikatowych beneficjentów w skali wszystkich Działań objętych badaniem.

Osiągnięta próba badawcza pozwoliła na pozyskanie rzetelnych i wiarygodnych informacji odnoszących się do poszczególnych obszarów wsparcia oraz umożliwiającą wnioskowanie na poziomie poszczególnych Działań.

6. Warsztat ewaluacyjny – po złożeniu projektu raportu końcowego przeprowadzono warsztat ewaluacyjny, na którym przedyskutowano i opracowano końcowe wnioski i rekomendacje z postępowania badawczego. Zostały one sporządzone w wyniku przeprowadzenia analiz eksperckich.

Opis wyników badania – analiza, interpretacja i uzasadnienie, odpowiedzi na pytania ewaluacyjne

3 Ocena efektów ekologicznych, społecznych i gospodarczych inwestycji w ramach działań pro środowiskowych oraz z zakresu ochrony dóbr zarówno naturalnych i kulturowych w ramach RPOWŚ 2014-2020

3.1 Skuteczność i efektywność osiągnięcia celów Programu w poszczególnych obszarach wsparcia

Niniejszy rozdział odpowiada na następujące pytania badawcze:

Stopień osiągnięcia celów wsparcia

Czy i w jakim stopniu projekty zrealizowane w ramach RPOWŚ 2014-2020 w analizowanym obszarze przyczyniły się do realizacji celów szczegółowych Programu (zarówno w aspekcie ilościowym i jakościowym)? Czy sformułowane w RPOWŚ 2014-2020 cele są nadal aktualne w obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej?

W jakim stopniu udzielone wsparcie przyczyniło się do realizacji zobowiązań akcesyjnych w zakresie gospodarki ściekowej w aglomeracjach od 2 do 10 tys. RLM? Jak interwencje podejmowane w zakresie infrastruktury wodno-kanalizacyjnej wpłynęły na zwiększenie dostępności mieszkańców do infrastruktury sieciowej? Jakie czynniki wpływały na skuteczność wsparcia, a jakie je ograniczały?

Efektywność wsparcia

Jak należy ocenić efektywność wsparcia w ramach Osi Priorytetowej/Działań? Czy i jakie działania należałoby podjąć, aby zwiększyć efektywność wdrażanych interwencji (np. aspekt techniczny, organizacyjny, finansowy (alokacyjny))?

Analiza czynników wpływających na skuteczność i efektywność interwencji

Jakie czynniki w istotny sposób przyczyniły się do realizacji założonych celów interwencji, a jakie w istotny sposób utrudniły ich realizację (czynniki zewnętrzne (np. otoczenie prawne, zmiany społeczno-gospodarcze) i wewnętrzne (np. poszczególne elementy systemu zarządzania i wdrażania RPOWŚ 2014-2020)? Jakie dodatkowe czynniki (pozytywne i negatywne) wpłynęły na uzyskane efekty?

3.1.1. Działania pro środowiskowe

Działania pro środowiskowe wspierane są w RPOWŚ 2014-2020 w ramach następujących Działań: 4.1 Przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych oraz usuwanie ich skutków; 4.2

Gospodarka odpadami; 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa, Działanie 4.1. Przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych.

Celem Działania 4.1 RPOWŚ jest zwiększenie skuteczności przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych oraz skuteczności w usuwaniu skutków katastrof. W ramach logiki interwencji założono, iż w wyniku przeprowadzonych działań zwiększy się liczba ludności odnoszących korzyści ze środków ochrony przeciwpowodziowej i liczba osób objętych ochroną przed innymi niż powódź zagrożeniami. Osiągnięciu tego celu służyć mają następujące typy projektów: budowa infrastruktury przeciwpowodziowej (poldery zalewowe uwzględnione w Planach Zarządzania Ryzykiem Powodziowym), tworzenie i poprawa jakości systemów wczesnego reagowania i ratownictwa w sytuacjach nagłego wystąpienia zjawisk katastrofalnych (dostosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych), w tym z uwzględnieniem zakupu sprzętu i wyposażenia specjalistycznego przede wszystkim dla Ochotniczych Straży Pożarnych będących w Krajowym Systemie Ratowniczo – Gaśniczym.

W okresie objętym ewaluacją podpisano 30 umów o dofinansowanie projektów na łączną kwotę blisko 23 mln zł. Wysokość dofinansowania Działania 4.1 (ok. 17 mln zł) stanowi 47,5% alokacji przeznaczonej na Działanie 4.1 RPOWŚ 2014-2020⁴. Wszystkie podpisane umowy dotyczą wsparcia celu usuwania skutków katastrof poprzez zakup samochodów strażackich wraz z wyposażeniem na potrzeby OSP w województwie świętokrzyskim. Do dnia 1.09. 2020 roku zakończono realizację 29 projektów.

W logice interwencji Działania 4.1 założono, iż w wyniku wsparcia wartość docelowa wskaźnika rezultatu bezpośredniego „Liczba osób objętych ochroną przed innymi niż powódź zagrożeniami” wyniesie 200 000 osób. W realizowanych projektach założono jednak jej blisko dwukrotne przekroczenie – przyjęto, iż ochroną przez zagrożeniem innym niż powódź objętych zostanie 367 175 osób, co stanowi 184% wartości docelowej wskaźnika rezultatu bezpośredniego „Liczba osób objętych ochroną przed innymi niż powódź zagrożeniami”. Do dnia 1.09.2020 roku w zatwierdzonych wnioskach o płatność wykazano wskaźnik w wysokości 375 283 osób. W projektach założono także przekroczenie wartości docelowej wskaźnika produktu „Liczba jednostek służb ratowniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof”. Do dnia 1.09.2020 roku osiągnięto ją w wysokości 29 sztuk, co stanowi 97% wartości docelowej. W ramach realizowanych projektów zakupiono także więcej pojazdów strażackich niż planowano w Programie. Wskaźnik produktu w SZOOP: „Liczba zakupionych wozów pożarniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof” został zaplanowany do osiągnięcia w liczbie 29 sztuk, zaś osiągnięty w wysokości 27 sztuk, co stanowi odpowiednio 116% i 108% wartości docelowej przedmiotowego wskaźnika.

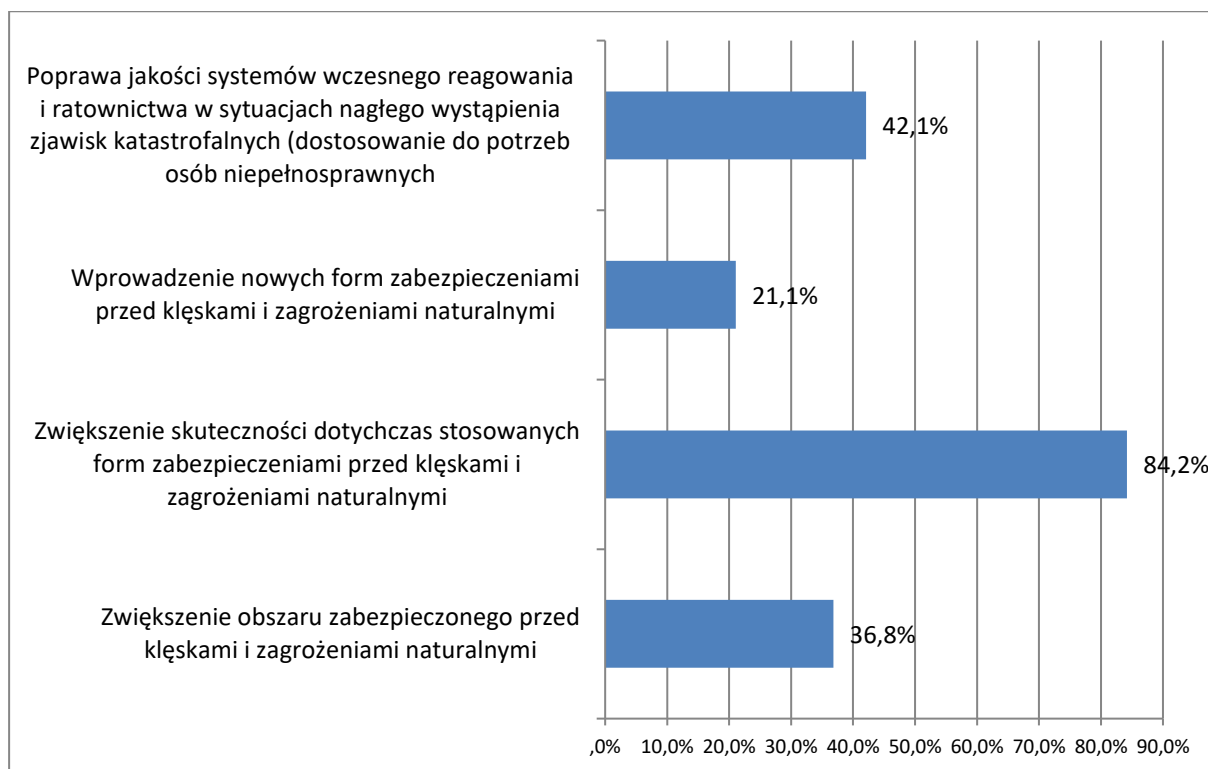
⁴ Stopień wykorzystania alokacji obliczono poprzez podzielenie wysokości przyznanego dofinansowania przez wysokość alokacji wynoszącą przy kursie euro= 4,4696, przypadającym na miesiąc złożenia przedmiotowego raportu.

Tabela 2. Stopień osiągnięcia programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.1 w obszarze zapobiegania skutkom katastrof

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie/SZOOP	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej zakładanej w Programie/SZOOP
Liczba zakupionych wozów pożarniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof	25	29	27	108%
Liczba jednostek służb ratowniczych doposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof	30	31	29	97%
Liczba osób objętych ochroną przed innymi niż powódź zagrożeniami	200 000	367 175	375 283	188%

Źródło: baza SL 2014-2020, stan na 01.09.2020 roku

Zdaniem badanych beneficjentów w wyniku realizacji projektów osiągnięto także inne, niekwantyfikowalne efekty wsparcia. Przede wszystkim **zwiększono skuteczność przeprowadzonych akcji** (84,2% wskazań), **poprawiono jakość szybkiego reagowania ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych** (deklaruje tak 42,1% respondentów). Częściej niż co trzeci badany beneficjent twierdzi, że w wyniku wsparcia **możliwe było rozszerzenie obszaru prowadzenia działalności ratowniczej**. Częściej niż co piąty deklaruje także, że dzięki RPOWŚ 2014-2020 **możliwe było wprowadzenie nowych form ochrony, głównie dzięki zastosowaniu systemu teleradiowego**.

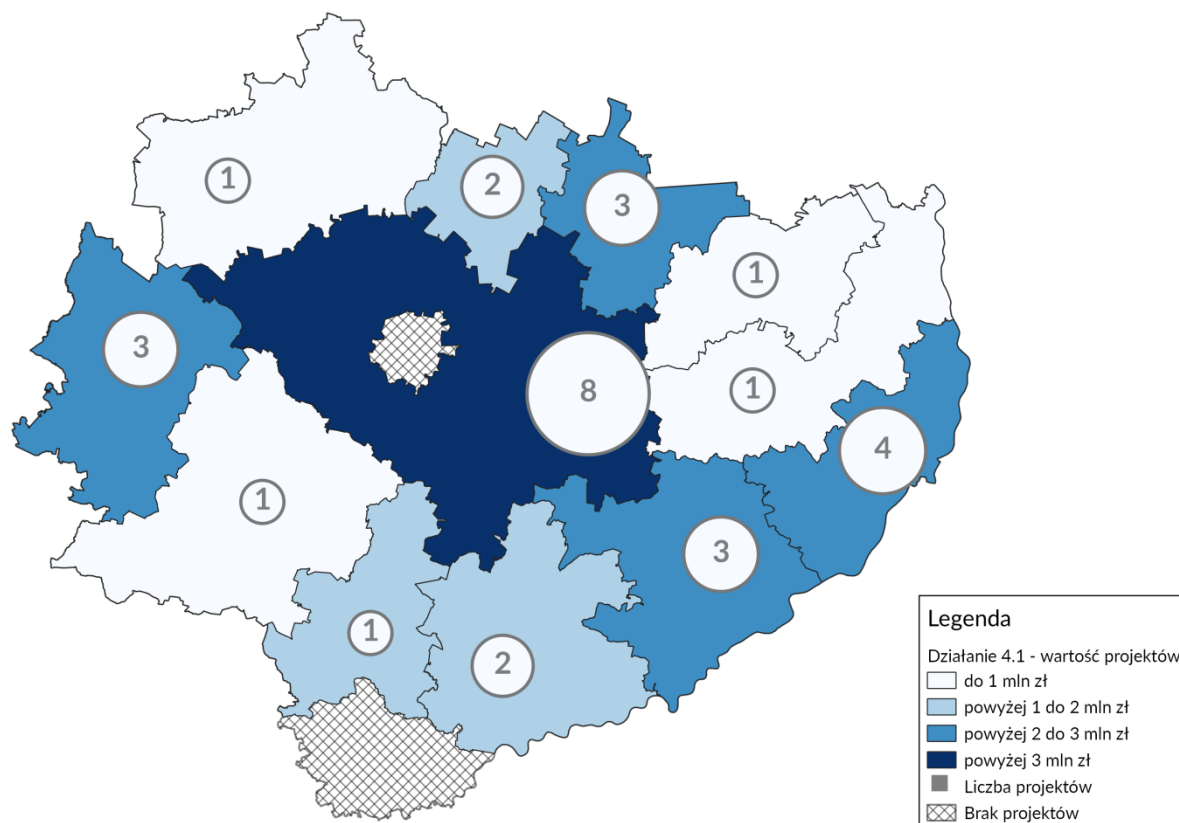
Wykres 1. Niekwantyfikowalne efekty wsparcia w Działaniu 4.1 w opinii beneficjentów

Źródło: badanie CAWI wśród beneficjentów Działania 4.1 RPOWŚ, N=19

Rozkład terytorialny wsparcia w obszarze usuwania skutków katastrof w ramach Działania 4.1 wskazuje na ogólnoregionalny charakter przeprowadzonych interwencji, z ich koncentracją na obszarach o największej gęstości zaludnienia i największej liczbie zdarzeń, w której odnotowuje się konieczność interwencji PSP⁵. Należy zwrócić uwagę, iż nie realizowano projektów jedynie w powiecie miejskim Kielce oraz w powiecie kazimierskim, co wynikało z jednej strony z braku OSP z powiatu M. Kielce zarejestrowanych w KSRG oraz braku pilnego zapotrzebowania na sprzęt ratowniczy w 7 OSP z powiatu kazimierskiego zarejestrowanych w systemie. Warto w tym miejscu także nadmienić, iż w powiecie kazimierskim odnotowuje się najmniejszą liczbę zdarzeń, wymagających akcji straży pożarnej. **Łącznie wsparcie w ramach Działania 4.1 RPOWŚ otrzymały 31 jednostki OSP zarejestrowane w KSRG, co stanowi blisko 14% wszystkich zarejestrowanych OSP w regionie świętokrzyskim.**

⁵ [Statystyki liczby zdarzeń pożarowych na terenie województwa świętokrzyskiego](#)

Mapa 1. Rozkład terytorialny projektów Działania 4.1

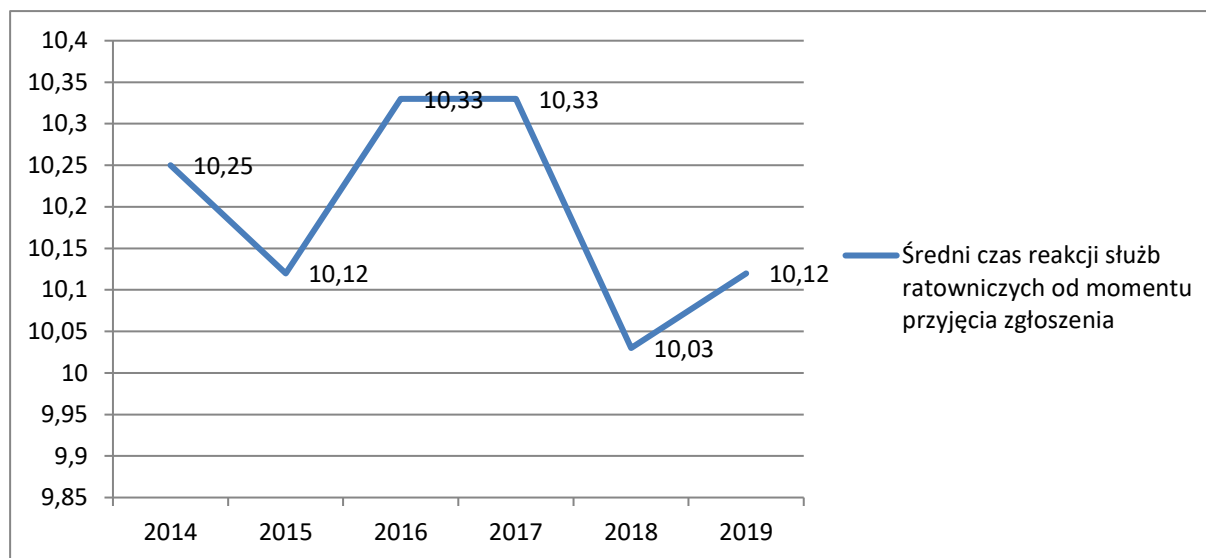
Źródło: Baza SL 2014, stan na 01.09.2020

W RPOWŚ 2014-2020 przyjęto także wskaźnik rezultatu strategicznego „Średni czas reakcji służb ratowniczych od momentu przyjęcia zgłoszenia”, zakładając, iż w okresie programowania jego wartość spadnie z 10,25 min do 7 min. Jak wynika ze „Sprawozdania z realizacji RPOWŚ za rok 2019” wskaźnik ten charakteryzuje się niską fluktuacją, niezależną od postępów realizacji Działania 4.1. W roku 2019 osiągnął on wysokość 10,12 min, co wskazuje na fakt wysokiego ryzyka nieosiągnięcia zakładanej wartości docelowej wskaźnika w 2023 roku.

Należy w tym miejscu nadmienić, że jego dynamika jest w niewielkim stopniu zależna od floty samochodowej czy też wyposażenia w sprzęt gaśniczy, w większym stopniu zaś jest pochodną liczby i lokalizacji baz OSP, stopnia rozproszenia potencjalnych ognisk pożarowych oraz stanu dróg dojazdowych i ruchu kołowego. Interwencje Działania 4.1 wpływają na poprawę sytuacji w znikomym stopniu ze względu na skalę wsparcia, stąd też nie jest możliwe oddziaływanie na jego wysokość poprzez Program w kolejnych latach jego wdrażania. Wskaźniki strategiczne opisujące sytuację społeczno-gospodarczą na obszarze realizacji projektu, mierzone są przed rozpoczęciem oraz w trakcie jego wdrażania, w celu oszacowania zachodzących zmian, niewynikających jednakże bezpośrednio z realizacji inwestycji. Oznacza to, iż działania realizowane w ramach RPOWŚ nie stanowią jedyne

czynnika wpływającego na jego osiągnięcie. Dla porównania przedmiotowy wskaźnik dla Polski w 2019 roku wynosił 9,39, a jego trend analogicznie nie podlega fluktuacji.

Wykres 2. Zmiany wysokości wskaźnika rezultatu strategicznego dla Działania 4.1 Średni czas reakcji służb ratowniczych od momentu przyjęcia zgłoszenia w latach 2014-2019

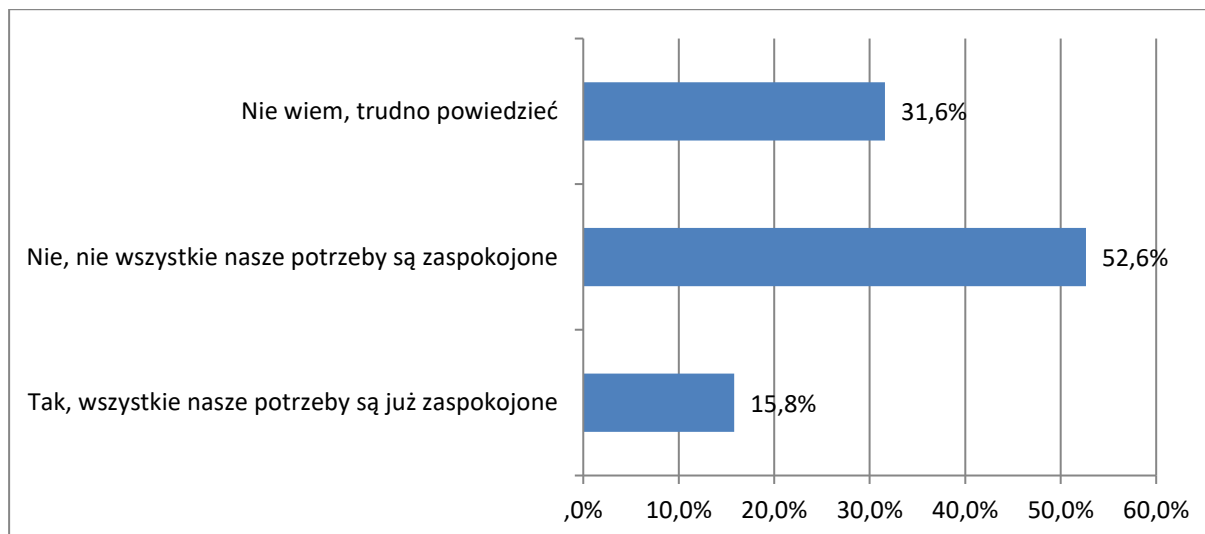
Źródło: KW PSP Kielce

Analiza potrzeb OSP w skali całego kraju oraz województwa świętokrzyskiego wskazuje na trafny kierunek interwencji. W toku 2010 odnotowano wysoki stopień eksploatacji wozów pożarniczych, w tym dużą liczbę sprzętu, zwłaszcza samochodów gaśniczych, które mają przekroczone 30-letnie okresy eksploatacji. Występują nawet samochody z lat 50-tych XX wieku⁶. Coroczne bony Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Kielcach oraz program grantowy dla OSP na terenach wiejskich służą wsparciu głównie OSP poza Krajowym Systemem Ratowniczo-Gaśniczym. **Jednocześnie - według danych GUS BDL - w skali regionu wzrasta liczba zdarzeń wymagających działania jednostek straży pożarnej.** W roku 2018 odnotowano łącznie 10 499 incydentów, podczas gdy w roku 2019 ich liczba wzrosła do 11 568.

Biorąc pod uwagę wzrastającą liczbę incydentów wymagających akcji ratowniczych OSP, relatywnie niski udział wspartych OSP w liczbie wszystkich OSP zrzeszonych w KSRG, ciągle niezadowolający czas reakcji PSP na zgłoszenia należy przyjąć, że **wsparcie pozostaje aktualne w obecnej sytuacji ratownictwa gaśniczego w regionie.** Wniosek ten podzielają również badani beneficjenci – ponad połowa (52,6%) respondentów deklaruje, iż w jego OSP pozostały jeszcze niezaspokojone potrzeby sprzętowe. Rządziej niż co trzeci badany twierdzi, że nie ma dalszych potrzeb w obszarze wsparcia Działania 4.1 RPOWŚ.

⁶ Analiza potencjału ratowniczego Ochotniczych Straży Pożarnych włączonych do Krajowego Systemu Ratownictwa Gaśniczego, KG PSP, 2011.

Wykres 3. Opinie beneficjentów Działania 4.1 dotyczące stopnia zaspokojenia potrzeb w wyniku wsparcia RPOWŚ 2014-2020

Źródło: badanie CAWI wśród beneficjentów Działania 4.1 RPOWŚ, N=19

Warto w tym miejscu podkreślić, iż niemal wszyscy (95%) badani beneficjenci Działania 4.1. RPOWŚ deklarują gotowość do ubiegania się o podobny typ wsparcia w kolejnym okresie programowania.

Średni koszt jednostkowy wskaźnika produktu „Liczba zakupionych wozów pożarniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof” jest zestandaryzowany w ramach Działania 4.1 i wynosi ponad 556 tys. zł⁷. Wyższy od przeciętnej koszt zakupu sprzętu zależy w pierwszym rzędzie od rodzaju zakupionego pojazdu – ciężki, średni lub lekki. Ponadto koszt jednostkowy wsparcia rośnie w projektach, w których rozszerzono zakup wozu strażackiego o pompy, ubrania specjalistyczne, komunikację radiową. Wynosi on wówczas blisko 715 tys. zł. Najniższy koszt jednostkowy wsparcia odnotowano zaś w projektach, w których nie zakupiono wozów pożarniczych, – osiągnął on wysokość ok. 149 tys. zł.

Średni koszt jednostkowy wskaźnika „Liczba jednostek służb ratowniczych doposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof” jest niższy, plasuje się na poziomie nieco ponad 504 tys. zł, co wynika w pierwszej kolejności z objęcia w ramach jednego projektu 3 jednostek służb ratowniczych bez zakupu wozu strażackiego lecz sprzętu ratowniczego i quadów.

Wskaźnik rezultatu bezpośredniego „Liczba osób objętych ochroną przed innymi niż powódź zagrożeniami” ze względu na znaczące przekroczenie zakładanej wartości docelowej wykazuje wyższą efektywność kosztową od zakładanej. Średni koszt jednostkowy plasuje się

⁷ Średni koszt jednostkowy każdego ze wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego został obliczony poprzez podzielenie wysokości dofinansowania projektów monitorujących przedmiotowy wskaźnik przez wartość docelową tego wskaźnika, założoną do osiągnięcia w dofinansowanych projektach.

na poziomie blisko 43 zł. Koszt ten różnicuje się w zależności od zasięgu oddziaływania danej OSP, która pozyskała wsparcie – wynosi od 5 zł do 75 zł.

Beneficjenci sporadycznie doświadczali problemów w trakcie realizacji projektów. Jak wynika z analizy WoP dotyczyły one trudności z zamówieniami publicznymi (w 3 projektach), konieczności skorygowania wartości docelowej wskaźnika rezultatu, wynikającej z ruchu ludności (2 projekty), błędów przy rozliczaniu kosztów studium wykonalności (1 projekt), opóźnień w dostarczaniu przedmiotu zamówienia przez Wykonawcę (1 projekt).

Badani beneficjenci częściej jednak wskazywali na czynnik wzrostu cen, co pociągało za sobą konieczność powtarzania zamówień i przedłużenia okresu związania umową oraz podniesienia wartości projektu.

Pozytywnym czynnikiem oddziałującym na realizację Działania 4.1 w obszarze usuwania skutków katastrof było wczesne ogłoszenie konkursu (w roku 2016), zwiększenie alokacji na ten typ projektu, zastosowanie w procesie oceny WoD kryteriów: efektywności kosztowej projektów mierzonej ilorazem wartości dofinansowania i liczby osób objętych ochroną (mieszkańcy gminy), oddziaływania projektu mierzonego średnioroczną liczbą akcji ratowniczych/miejscowych zagrożeń przeprowadzonych przez OSP w ostatnich 3 latach poprzedzających rok złożenia wniosku o dofinansowanie, użyteczności mierzonej latami eksploatacji bieżącego taboru wozów strażackich, uwarunkowaniami demograficznymi, społecznymi i finansowymi gminy, na której zlokalizowana była OSP oraz obecnością dóbr dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego, a także kompleksowości projektu.

Brak realizacji projektów w zakresie przeciwdziałania katastrofom naturalnym wynika z wystąpienia następujących problemów:

- opóźnienia w przyjęciu aPGW (co skutkowało późniejszym ogłoszeniem konkursu na zbiorniki małej retencji),
- niezgodności aPGW z Dyrektywą Wodną i braku zatwierdzenia aPGW przez KE,
- zmiany formy prawnej beneficjenta (na Wody Polskie).

W naborze przeprowadzonym w 2017 roku dotyczącym ochrony przeciwpowodziowej podpisano trzy preumowy na łączną kwotę dofinansowania ponad 53 mln zł, jednak w związku ze stanowiskiem Komisji Europejskiej w sprawie negatywnej oceny przygotowanych przez stronę polską aPGW w Dorzeczach, IZ stanęła przed problemem braku możliwości udzielenia dofinansowania na realizację projektów z zakresu gospodarki wodnej innych niż ujęte na listach nr 1 w Master Planach dla Dorzeczy Odry i Wisły.

Obecnie z trzech projektów tylko jeden pn. „Zabezpieczenie przeciwpowodziowe msc. Ostrowiec Świętokrzyski gm. Ostrowiec Świętokrzyski oraz gminy Bodzechów w oparciu o regulację rzeki Modły z wykorzystaniem istniejącego zbiornika w Częstocicach jako polderu zalewowego do redukcji fali powodziowej”, znajdujący się na liście nr 2 do Master Planu, przeszedł pozytywnie procedurę JASPERS i zdaniem badanego przedstawiciela IZ RPOWŚ ma szansę na realizację do końca bieżącego okresu programowania.

Biorąc pod uwagę, iż wnioskowana w 2017 roku kwota dofinansowania tego projektu wynosi blisko 16 mln, czyli 45% alokacji przeznaczanej na Działanie 4.1, jego realizacja pozwoliłaby na wykorzystanie – łącznie z realizowanymi projektami zapobiegającymi skutkom pożarów - 93% alokacji przeznaczanej na całe to Działanie. Planowana inwestycja ma na celu zabezpieczenie przeciwpowodziowe Ostrowca Świętokrzyskiego oraz Gminy Bodzechów w oparciu o stworzenie systemu retencji wód z siecią zbiorników z rezerwą powodziową. Przedsięwzięcie obejmie między innymi budowę czterech suchych zbiorników p. powodziowych o powierzchni od 0,8 ha do 5,6 ha z przegrodami piętrzącymi, odcinkową regulację rzeki Modły na długości 205 m, regulację dopływu spod Mychowa na długości 84 m, przebudowę i remont przepustów na rzece oraz rozbudowę wałów p. powodziowych w ujściowym odcinku Modły do rzeki Kamiennej (częściowe podwyższenie lewego wału przeciwpowodziowego). Zadaniem suchych zbiorników wodnych będzie przejście i retencja wód prowadzonych przez koryto rzeki Modły w czasie nagłych wezbrań. Pozwoli to na spłaszczenie fali wezbraniowej i powodziowej oraz zabezpieczy tereny zabudowane znajdujące się dolinie rzeki Modły, na odcinku poniżej planowanych prac. **Jak wynika z przedstawionego wyżej opisu projektu realizacja inwestycji pozwoliłaby na osiągnięcie programowego wskaźnika produktu „Liczba wybudowanych urządzeń dla celów ochrony przeciwpowodziowej” w wysokości 4 sztuk, co stanowi 100% wartości docelowej oraz osiągnięcie programowego wskaźnika rezultatu bezpośredniego „Liczba ludności odnoszących korzyści ze środków ochrony przeciwpowodziowej” w wysokości 2000 osób, co stanowi pełne osiągnięcie zakładanej wartości docelowej przedmiotowego wskaźnika.**

Zważywszy, iż – zgodnie z zapisami „Programu ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego” - województwo świętokrzyskie znajduje się wśród pięciu najbardziej narażonych na niebezpieczeństwo powodzi województw w Polsce, **kwestia budowania polderów zalewowych pozostaje priorytetem wsparcia.** W roku 2010 powierzchnia nawodnień w województwie wynosiła 245,0 ha, co stanowiło 0,2% w skali kraju i plasowało region na jednym z ostatnich miejsc w kraju. Jak wynika z analizy danych BDL w latach 2013-2019 liczba obiektów małej retencji pozostała na niemal niezmiennym poziomie (wzrost ze 102 obiektów do 103 obiektów), ich pojemność wzrosła przy tym zaledwie o 10% z 7 148,1 dam³ do 7 917,0 dam³. Dalsza analiza danych BDL dotyczących ochrony przeciwpowodziowej w województwie świętokrzyskim wskazuje na erozję, a co za tym idzie skrócenie długości wałów przeciwpowodziowych w latach 2013-2019 z 3,2 km do 2,6 km. **Realizacja przedmiotowego projektu jest więc priorytetem ze względu na aktualność wyzwań przeciwpowodziowych w regionie.**

Działanie 4.2 Gospodarka odpadami

Działanie 4.2 Gospodarka odpadami odpowiada na problem bardzo niskiego poziomu selektywnej zbiórki odpadów komunalnych (zgodnie z zapisami RPOWŚ w 2012 r. jedynie 7% zebranych odpadów komunalnych to odpady zebrane selektywnie). Celem wsparcia jest zwiększenie udziału odpadów zbieranych selektywnie poprzez następujące typy działań:

kompleksowe projekty poprawy gospodarowania odpadami zgodnie z postanowieniami Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Świętokrzyskiego/ WPGO/ oraz zapisami planów inwestycyjnych, w tym między innymi dotyczące rozbudowy regionalnych zakładów zagospodarowania odpadów oraz budowę/rozbudowę/modernizację/wyposażenie Punktów Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych, w tym m.in. o punkty ponownego wykorzystania i napraw. W logice interwencji założono, iż w jej efekcie wzrośnie liczba osób objętych systemem zagospodarowania odpadów, w tym systemem selektywnej zbiórki odpadów.

W ramach Działania 4.2 podpisano do dnia 01.09.2020 roku 7 umów o dofinansowanie projektu, na łączną kwotę dofinansowania wynoszącą blisko 17 mln zł, co stanowi zaledwie 50% wysokości alokacji przeznaczonej na to Działanie. W konkursie rozstrzygniętym w sierpniu 2020 roku wybrano do dofinansowania 3 projekty dotyczące kompleksowej poprawy gospodarki odpadami, na łączną kwotę dofinansowania w wysokości 7 mln zł, co stanowi kolejne 21% alokacji przeznaczonej na Działanie 4.2.

W okresie przeprowadzania niniejszej ewaluacji trwała ocena projektów złożonych w ostatnim z 6 zakończonych konkursów, w wyniku którego pozytywną ocenę formalną przeszły 2 projekty, zakładające wsparcie 3 PSZOK-ów. W przypadku pozytywnego rozstrzygnięcia tego konkursu alokacja przeznaczona na Działanie 4.2 zostanie wykorzystana łącznie - w wyniku wszystkich naborów - w blisko 70%.

Spośród umów realizowanych do dnia 01.09.2020 roku - 5 dotyczy budowy lub modernizacji PSZOK-ów, zaś 2 umowy typu projektu: kompleksowe projekty poprawy gospodarowania odpadami, zgodnie z postanowieniami Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Świętokrzyskiego/ WPGO oraz zapisami planów inwestycyjnych. Zakończono realizację 5 projektów.

W założeniach programowych przyjęto, iż wskaźnik rezultatu bezpośredniego z SZOOP „Liczba osób objętych systemem zagospodarowania odpadów” osiągnie wysokość 100 000 osób. Ze względu na skalę oddziaływania dwóch projektów, w których wskaźnik ten jest monitorowany, należy spodziewać się przekroczenia zakładanej wartości docelowej. Założono w nich objęcie systemem zagospodarowania odpadów 273 736 osób, czyli przekroczenie wartości docelowej o 174%. W dniu 01.09. 2020 wskaźnik ten osiągnięto w wysokości 147 537 osób, czyli 148% wartości docelowej. W związku z wybraniem do dofinansowania kolejnych 3 projektów należy spodziewać się znacznego przekroczenia wartości docelowej na koniec okresu programowania.

Wartość docelowa wskaźnika „Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów” została oszacowana na poziomie 80 000 osób. W realizowanych projektach założono jej osiągnięcie w wysokości 50 735 osób, a więc 63% wartości docelowej. Biorąc pod uwagę, że w ocenie znajdują się kolejne 4 projekty z naboru przeprowadzonego w 2020 roku, należy przyjąć, iż ryzyko jej niepełnego osiągnięcia jest niskie. Należy w tym miejscu podkreślić, iż w zatwierdzonych wnioskach o płatność wykazano jej osiągnięcie w wysokości 99% wartości

zakładanej na etapie WoD, co wskazuje na wysoką skuteczność działań projektowych, niwelującą ryzyko nieosiągnięcia zakładanych w projektach wartości docelowych wskaźnika.

Nie oszacowano wartości docelowej wskaźnika „Moc przerobowa zakładu zagospodarowania odpadów”. W obu projektach realizujących ten typ interwencji założono osiągnięcie wskaźnika w wysokość 38 724 Mg/rok.

Do dnia 01.09.2020 roku w realizowanych projektach założono osiągnięcie wartości docelowej wskaźnika produktu „Liczba przebudowanych zakładów zagospodarowania odpadów” Programie w wysokości 2 sztuk. Kolejny wskaźnik „Liczba wspartych Punktów Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych” został założony do osiągnięcia w wysokości 5 sztuk, a więc 50% zakładanej w programie wartości docelowej. Biorąc pod uwagę, iż w ocenie znajdują się 2 projekty spełniające kryteria formalne, zakładające monitorowanie tego wskaźnika w liczbie 3 sztuk, wartość docelowa jest realna do osiągnięcia w wysokości 8 sztuk, a więc w 80%.

Tabela 3. Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.2

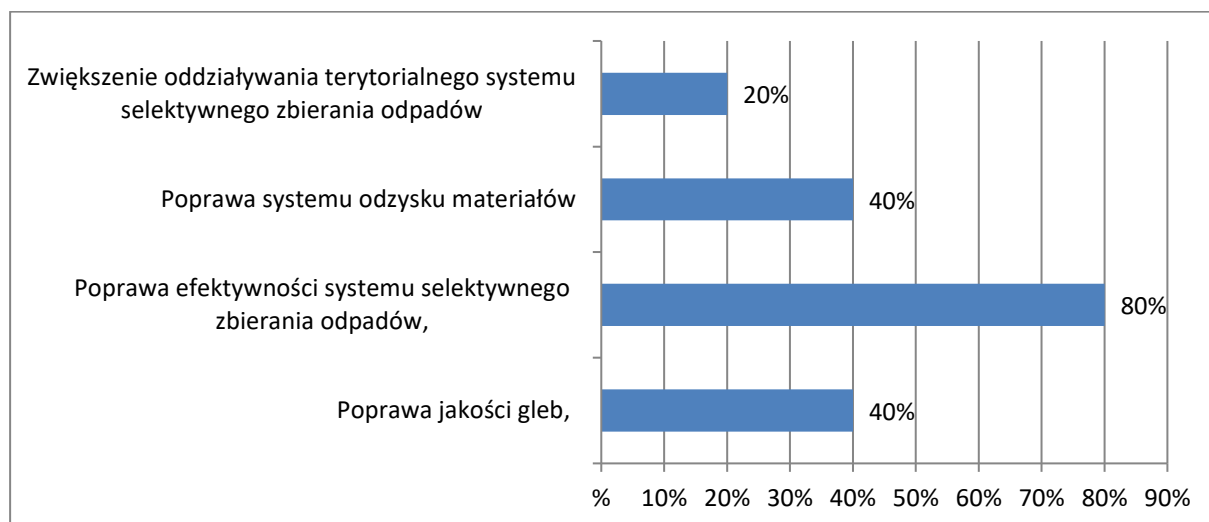
Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie/SZOOP	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej zakładanej w Programie/SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej Zakładanej w Programie/SZOOP
Liczba osób objętych systemem zagospodarowania odpadów	100 000	273 736	147 537	148%	273 736(274%) lub wyższa
Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów	80 000	50 735	38 743	48%	80 000 (100%)
Moc przerobowa zakładu zagospodarowania odpadów (Mg/rok)	brak	38 724	0	Nie dotyczy	38 724 lub więcej
Liczba przebudowanych zakładów zagospodarowania odpadów	2	2	1	50%	5 (250%)
Liczba wspartych	10	5	4	40%	8 (80%)

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie/SZOOP	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej zakładanej w Programie/SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej Zakładanej w Programie/SZOOP
Punktów Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych					

Źródło: baza SL 2014-2020, stan na 01.09.2020 roku

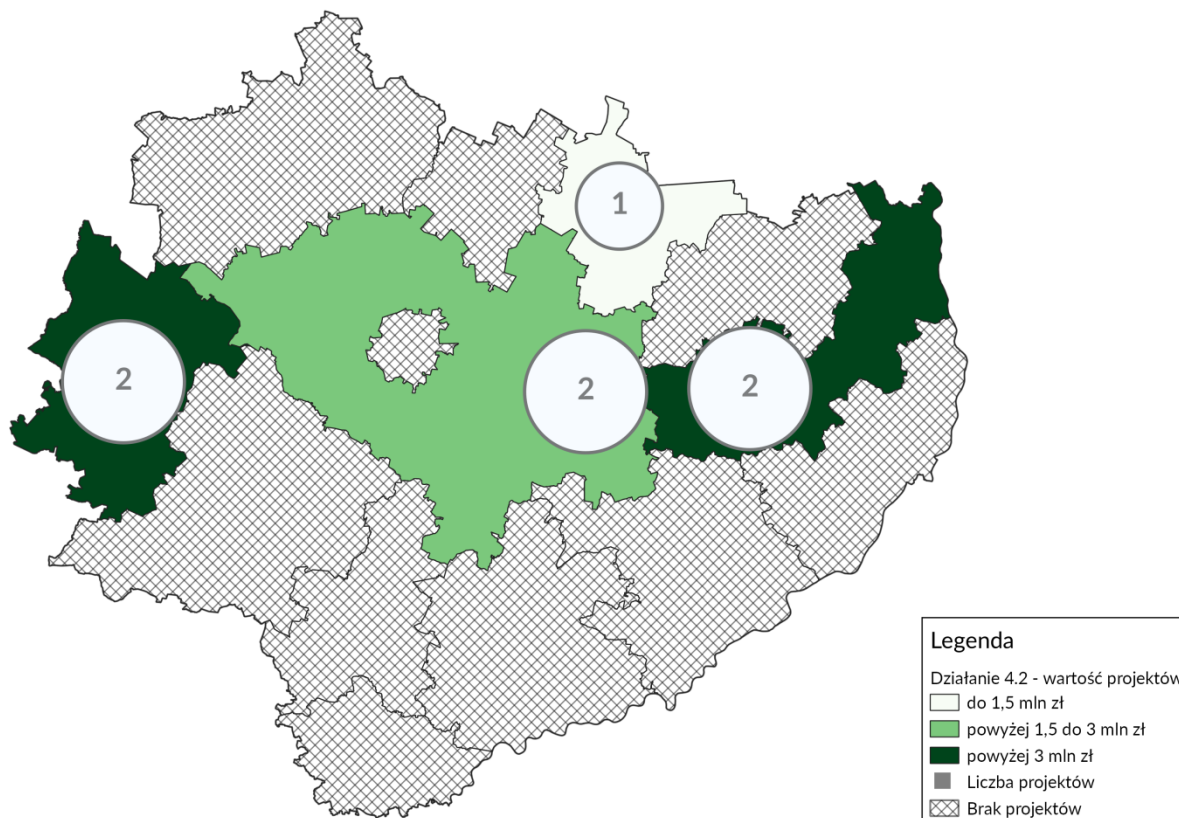
Badani beneficjenci Działania 4.2 wskazują także na inne, niekwantyfikowane efekty wsparcia. Niemal wszyscy (80%) respondenci podkreślają, iż **w wyniku wsparcia poprawi się efektywność systemu gospodarowania odpadami**, blisko połowa (40%) twierdzi, że **poprawi się jakość gleb i system odzysku materiałów**.

Wykres 4. Niekwantyfikowalne efekty wsparcia w Działaniu 4.2 w opinii beneficjentów

Źródło: badanie CAWI z beneficjentami Działania 4.2 – N=5

Rozkład terytorialny wsparcia wskazuje na aktywność aplikacyjną beneficjentów z obszaru 4 spośród 6 regionów gospodarki odpadami komunalnymi w województwie, wyszczególnionymi w Planie Gospodarowania Odpadami.

Mapa 2. Rozkład terytorialny wsparcia w Działaniu 4.2

Źródło: baza SL 2014, stan na dzień 01.09.2020

Biorąc jednak pod uwagę rozkład terytorialny projektów znajdujących się obecnie w ocenie należy nadmienić, że **wsparcie otrzymają inwestycje zlokalizowane we wszystkich 6 regionach gospodarki odpadami w regionie.**

Analiza założeń Planu Gospodarowania Odpadami dla województwa świętokrzyskiego na lata 2016-2022 wskazuje na wysoki stopień osiągnięcia celów Planu w wyniku wsparcia. W roku 2016 13 gmin w regionie nie utworzyło, ani nie współdzieliło Punktu Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych. W wyniku wsparcia RPOWŚ zaspokojono te potrzeby w 38% poprzez budowę punktów. Kolejne 4 projekty znajdujące się w ocenie mają szanse zwiększyć udział Programu w realizacji celów Planu do poziomu 69%.

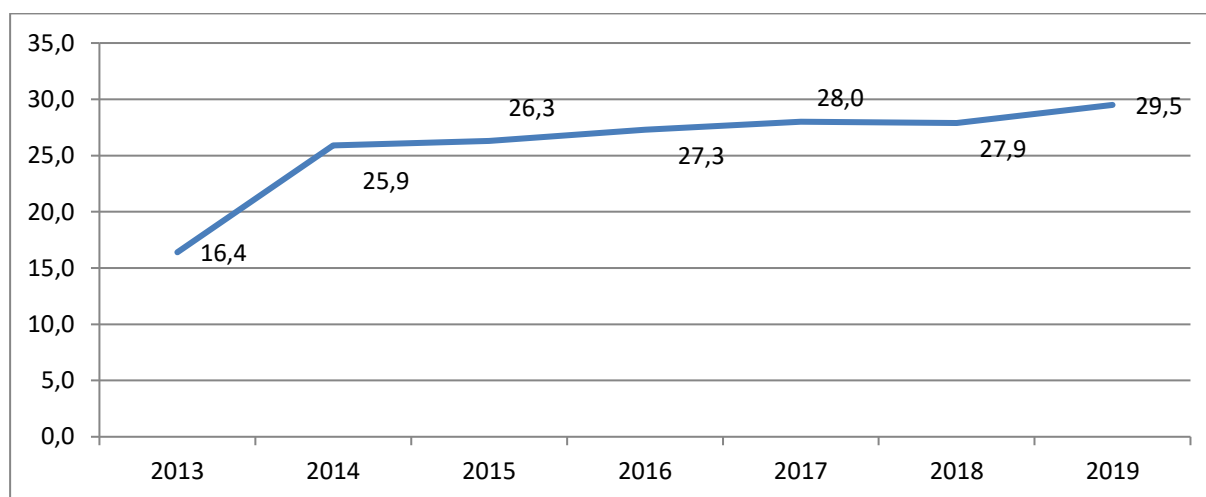
Niższy od oczekiwanego popyt na wsparcie pociąga za sobą wniosek, że potrzeby tworzenia PSZOK-ów zostały w regionie zaspokojone w wysokim stopniu.

W ramach Programu realizowany jest także cel odpowiedniego standardu sieci instalacji do zagospodarowania odpadów komunalnych w 2 zakładach oraz planowane są inwestycje w kolejnych 2-óch RZZO. Nadal występuje jednak potrzeba osiągnięcia poziomu recyklingu i przygotowania do ponownego użycia ogólnej masy odpadów komunalnych w wysokości 60%, ograniczanie masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania, drożenie w każdej gminie selektywnego zbierania i odbierania odpadów niebezpiecznych w strumieniu odpadów komunalnych (leki, chemikalia, zużyte baterie i

akumulatory, zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny). **Realizacja tych celów wymagać będzie modernizacji zakładów gospodarowania odpadami oraz PSZOKów, stąd więc cele Programu pozostają nadal aktualne.**

W Programie przyjęto także wskaźnik rezultatu strategicznego dla PI 6a „Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku”. Przyjęto, iż w okresie wdrażania RPOWŚ wskaźnik ten wzrośnie z 7,8% w roku bazowym 2012 do 50% w roku 2023. **Analiza zmian wysokości wskaźnika w kolejnych latach wskazuje na trafne oszacowanie dynamiki wskaźnika, niemniej jednak osiągnięcie zakładanej wysokości wymagać będzie znaczącej intensyfikacji wysiłków w zakresie edukacji społeczeństwa oraz organizacji selektywnej zbiórki odpadów⁸.** Udział RPOWŚ w generowaniu tego wzrostu można oszacować na poziomie 9% zgodnie z wkładem Programu do liczby gmin w regionie, które korzystają z selektywnej zbiórki odpadów (9 gmin na 102 gminy ogółem).

Wykres 5. Wskaźnik Odpady komunalne zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku w województwie świętokrzyskim w latach 2013-2019 (w %)

Źródło: dane BDL

Analiza efektywności kosztowej wskazuje na silną wariację kosztu budowy/modernizacji 1 Punktu Selektywnej Zbiórki Odpadów. Średni koszt jednostkowy wynosi ponad 850 tys. zł⁹, waha się on jednak od około 181 tys. zł do blisko 1,5 mln zł w zależności od stopnia zaawansowania inwestycji, zakresu prac i skali oddziaływania planowanego punktu. Koszty warunkowane były również skalą inwestycji prowadzących do tworzenia punktów napraw i ponownego użycia. **Efektywność kosztową inwestycji realizowanych w ramach tego typu projektu należy więc uznać za uzasadnioną.**

⁸ Ewaluacja mid-term dotycząca postępu rzeczowego RPOWŚ 2014-2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania, IBE, EGO, 2019.

⁹ Średni koszt jednostkowy każdego ze wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego został obliczony poprzez podzielenie wysokości dofinansowania projektów monitorujących przedmiotowy wskaźnik przez wartość docelową tego wskaźnika, założoną do osiągnięcia w dofinansowanych projektach.

W przypadku wskaźnika produktu „Liczba przebudowanych zakładów zbierania odpadów” średni koszt jednostkowy wynosi ponad 6 mln zł, niemniej jednak zależy on od skali inwestycji i planowanej modernizacji, w tym skali przygotowania odpadów do recyklingu i ponownego użycia. **W przypadku obu projektów koszty te należy uznać za uzasadnione.**

W trakcie realizacji Działania 4.2 odnotowano szereg czynników instytucjonalnych i prawnych interweniujących w skuteczność osiągania celów. Pierwszym z nich jest opóźnienie w ogłaszaniu konkursów. Wynikało ono z jednej strony z zaskarżenia WPGO przez Wojewodę Świętokrzyskiego do WSA, a z drugiej strony z długotrwałego uzgadniania linii demarkacyjnej pomiędzy programami regionalnymi a POIiŚ. Odnotowano także zbyt optymistyczne założenia dotyczące popytu na wsparcie powstawania nowych PSZOK-ów. Wartość docelowa wskaźnika „Liczba wspartych Punktów Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych” oszacowana została na podstawie liczby gmin nieposiadających Punktów Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych w 2012 roku (70), podczas gdy rzeczywista liczba tych gmin w roku ogłoszenia pierwszego konkursu wyniosła 13. Pozytywnym czynnikiem instytucjonalnym, wspierającym osiągnięcie wysokości wskaźnika odnoszącego się do liczby wspartych PSZOK-ów było organizowanie kilku rund naboru w 2020 roku, co pociągało za sobą zwiększenie potencjału aplikacyjnego wnioskodawców oraz wystąpienie w 2018 roku do Ministerstwa Rozwoju z prośbą o umożliwienie odstąpienia w kolejnym konkursie od limitów wynikających z linii demarkacyjnej.

Analiza wniosków o płatność wskazuje także na interwencję czynnika wzrostu cen na materiały budowlane, co skutkowało bądź zwiększeniem dofinansowania bądź przesunięciem realizacji projektów w czasie. Wystąpiły także problemy z terminową realizacją robót w związku z pandemią COVID-19, pracą zdalną wykonawców. Opóźnienia projektowe szacowane są przez badanych beneficjentów na okres od 4 miesięcy do 12 miesięcy. Zdaniem respondentów, nie wpłyną one jednak ani na zakładane w projektach wysokości wskaźników, ani na wartość wskaźnika finansowego.

Działanie 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa

Celem Działania 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa jest zwiększenie liczby ludności korzystającej z systemu oczyszczania ścieków zgodnego z dyrektywą dotyczącą ścieków komunalnych 91/271/EWG. Zgodnie z logiką interwencji Działanie 4.3 odpowiada na problem zajmowania przez województwo świętokrzyskie jednego z ostatnich miejsc w kraju w zakresie dostępności sieci kanalizacyjnej (w 2012 r. tylko 51,5% mieszkańców regionu korzystało z sieci kanalizacyjnej) oraz na konieczność wypełnienia zobowiązań wynikających z prawodawstwa wspólnotowego w obszarze oczyszczania ścieków (91/271/EWG).

W Programie założono, iż wsparcie inwestycji z zakresu gospodarki wodno-ściekowej przyczyni się ochrony środowiska wodnego i efektywnego gospodarowania zasobami wodnymi poprzez ograniczanie zrzutów nieoczyszczonych i niedostatecznie oczyszczonych

ścieków. Efekty inwestycji powinny doprowadzić do zwiększenia udziału ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków oraz z sieci kanalizacyjnej.

W logice interwencji zaplanowano, iż wspierane będą kompleksowe inwestycje uwzględniające m.in. budowę / przebudowę sieci kanalizacyjnych dla ścieków komunalnych w aglomeracjach od 2 tys. do 10 tys. RLM, ujętych w KPOŚK, budowę / przebudowę oczyszczalni ścieków komunalnych w aglomeracjach od 2 tys. do 10 tys. RLM, ujętych w KPOŚK, budowę/przebudowę systemów zaopatrzenia w wodę w tym instalację inteligentnych systemów zarządzania sieciami wodociągowymi, budowę przydomowych/przyzakładowych systemów oczyszczania ścieków oraz typ projektu - budowa instalacji do zagospodarowania komunalnych osadów ściekowych w aglomeracjach od 2 tys. do 10 tys. RLM, ujętych w KPOŚK. Podstawowym kryterium dostępu jest uwzględnienie inwestycji w KPOŚK w zakresie aglomeracji od 2 tys. do 10 tys. RLM.

W ramach Działania 4.3 realizowanych jest 50 projektów o łącznej wysokości dofinansowania wynoszącej blisko 308 mln zł, co stanowi 94% alokacji przeznaczanej na wsparcie gospodarki wodno-ściekowej. W ramach 22 projektów podjęto się budowy/rozbudowy oczyszczalni ścieków, w 4 projektach budowane są instalacje do zagospodarowania komunalnych osadów ściekowych, podczas gdy w pozostałych realizowane są kompleksowe projekty modernizacji i budowy sieci kanalizacyjnej.

W Programie założono, iż w wyniku interwencji wspartych zostanie 14 oczyszczalni ścieków. Jak wynika jednak z systemu monitoringu w realizowanych projektach założono wybudowanie 5 nowych oraz przebudowanie 18 oczyszczalni ścieków. Łącznie założono więc wsparcie 23 oczyszczalni ścieków, co stanowi 164% wartości docelowej wskaźnika programowego „Liczba wspartych oczyszczalni ścieków komunalnych”. Do dnia 01.09.2020 roku zakończono przebudowę 8 oczyszczalni ścieków komunalnych. W logice interwencji założono także, iż wybudowanych zostanie 300 km kanalizacji sanitarnej oraz przebudowanych 10 km istniejącej sieci kanalizacji sanitarnej. W realizowanych projektach założono wybudowanie 409,67 km nowej kanalizacji sanitarnej (137% wartości docelowej wskaźnika „Długość wybudowanej kanalizacji sanitarnej”), w zatwierdzonych wnioskach o płatność wykazano wybudowanie 186,66 km (63% wartości docelowej). Beneficjenci przyjęli także założenie przebudowania 9,06 km kanalizacji sanitarnej, co stanowi 91% wartości docelowej wskaźnika „Długość przebudowanej kanalizacji sanitarnej”. W Programie przyjęto także, iż w wyniku przeprowadzonych interwencji zostanie wybudowanych 13 km nowej sieci wodociągowej oraz przebudowanych kolejne 20 km. Jak wynika z systemu monitoringu wskaźniki te są realizowane w wysokości 16,43 km oraz 18,47 km, co stanowi odpowiednio 115% i 92% wartości docelowych wskaźników: „Długość wybudowanej sieci wodociągowej” i „Długość przebudowanej sieci wodociągowej”. Ostatni programowy wskaźnik produktu „Liczba instalacji do zagospodarowania komunalnych osadów ściekowych” został zaplanowany do realizacji w wysokości 4 sztuk, co stanowi 100% jego wartości docelowej.

Zgodnie z logiką interwencji efektem wsparcia ma być przede wszystkim poprawa stanu ścieków mierzona wskaźnikiem „Wielkość ładunku ścieków poddanych ulepszonemu oczyszczaniu (RLM)”. Założono, iż wartość docelowa przedmiotowego wskaźnika wyniesie 60 000. Jak wynika z systemu monitoringu w realizowanych projektach założono jego osiągnięcie w wysokości 92 933 RLM, co stanowi 155% wartości docelowej. Przyjęto także, iż efektem interwencji będzie zwiększenie ilości zagospodarowanych komunalnych osadów ściekowych o 40 000 mg/rok. Beneficjenci Działania 4.3 założyli jednak, iż w wyniku przeprowadzonych interwencji osiągną wskaźnik w wysokości 41 290 mg/rok, czyli w 103% wartości docelowej. Przekroczona zostanie również zakładana w Programie wartość docelowa wskaźnika rezultatu: „Liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszanego zaopatrzenia w wodę (osoby)” (140%). Kolejny wskaźnik rezultatu bezpośredniego – „Liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszanego oczyszczania ścieków (RLM)” został – w realizowanych projektach – założony do osiągnięcia w wysokości 58 633 osób, czyli 98% jego wartości docelowej.

Tabela 4. Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.3

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej Zakładanej w Programie/ SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej Zakładanej w Programie/ SZOOP
Wielkość ładunku ścieków poddanych ulepszonemu oczyszczaniu (RLM)	60 000	92 933	20 527	34%	92 933 (155%)
Ilość zagospodarowanych komunalnych osadów ściekowych (Mg/rok)	40 000	41 290	4016	10%	41 290(103%)
Liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszanego oczyszczania ścieków (RLM)	60 000	58 633	10 710	18%	58 633 (98%)
Liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszanego zaopatrzenia w wodę (osoby)	3100	4352	124	4%	4352 (140%)
Liczba wspartych oczyszczalni ścieków komunalnych	14	23	8	57%	23 (164%)
Długość wybudowanej kanalizacji sanitarnej (km)	300	409,67	186,66	63%	409,67 (137%)
Długość przebudowanej	10	9,06	6,99	7%	9,6 (96%)

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej Zakładanej w Programie/ SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej Zakładanej w Programie/ SZOOP
kanalizacji sanitarnej (km)					
Długość wybudowanej sieci wodociągowej	13	16,43	6,29	48%	16,43 (115%)
Długość przebudowanej sieci wodociągowej	20	18,47	9,36	47%	18,47 (92%)
Liczba instalacji do zagospodarowania komunalnych osadów ściekowych	4	4	2	50%	4 (100%)

Źródło: baza SL 2014-2020, stan na 01.09.2020 rok

W opinii badanych beneficjentów można również odnotować występowanie dodatkowych efektów wsparcia gospodarki wodno-ściekowej. Niemal wszyscy badani (80%) utrzymują, że **zwiększyła się dostępność oczyszczania ścieków, co wpływa zdaniem 40% na poprawę jakości wód gruntowych, bieżących i do użytku mieszkańców.**

Istotnym efektem programowym wsparcia jest też jego wpływ na realizację zobowiązań akcesyjnych w zakresie gospodarki wodno-ściekowej wyrażanych w Dyrektywie 91/271/EWG. Jak wspomniano wcześniej kryterium dostępu odnosiło się bezpośrednio do zapisów tej dyrektywy, poprzez ograniczenie wsparcia do aglomeracji od 2tys. do 10 tys. RLM oraz wymóg jej wskazania w KPOŚK.

Jak wynika z Załącznika nr 1 do IV aktualizacji KPOŚK z 2016 roku wraz z późniejszymi aktualizacjami, w województwie świętokrzyskim założono wsparcie 56 aglomeracji spełniających powyższe kryteria, nie spełniających jednak łącznie założeń dotyczących gospodarki wodno-ściekowej zgodnie z wymaganiami powyższej dyrektywy, takich jak: wydajności oczyszczalni – dostosowanej do usuwania 100% ładunku zanieczyszczeń powstających w aglomeracji. Minimalna redukcja całkowitego ładunku zanieczyszczeń doprowadzanego do wszystkich oczyszczalni ścieków komunalnych wynosi co najmniej 75% w odniesieniu zarówno do azotu, jak i fosforu ogólnego, wyposażenie w sieć kanalizacyjną co najmniej na poziomie 95% dla aglomeracji o RLM < 100 000. Zgodnie z założeniami Dyrektywy każda aglomeracja powyżej 2000 RLM powinna być wyposażona w system kanalizacji zbiorczej w celu odprowadzania do oczyszczalni komunalnych ścieków powstających na terenie aglomeracji.

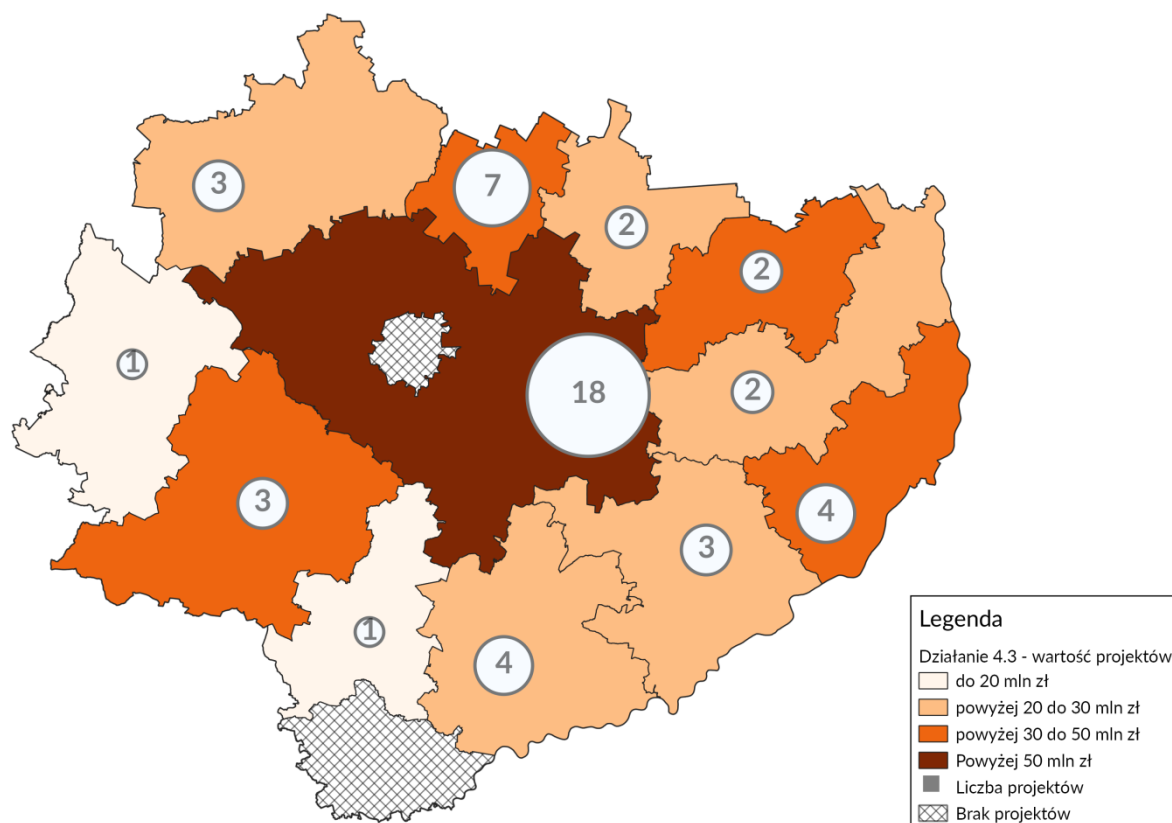
Jak wynika z danych monitoringowych w ramach Działania 4.3 wsparcie uzyskały 33 aglomeracje o RLM od 2 tys. do 10 tys. spośród 56 wyszczególnionych w KPOŚK dla

województwa świętokrzyskiego. Oznacza to wpływ Programu na wypełnienie zobowiązań akcesyjnych w 60% aglomeracji spełniających kryteria dostępu.

Biorąc pod uwagę, iż komplementarne źródła finansowania inwestycji w obszarze gospodarki ściekowej dotyczą bądź aglomeracji poniżej 2 tys. RLM (NFOiŚ, PROW) bądź aglomeracji powyżej 10 tys. RLM (POIiŚ), można wnioskować, iż cele wsparcia pozostają nadal aktualne.

Analiza rozkładu terytorialnego projektów Działania 4.3 wskazuje na ich równomierne rozłożenie, adekwatne do stopnia zaludnienia obszaru. Brak interwencji w powiecie kazimierskim wynika z finansowania gospodarki wodno-kanalizacyjnej na tym terenie w ramach środków PROW, o czym zostanie szerzej napisane w opisie efektu komplementarności wsparcia.

Mapa 3. Rozkład terytorialny wsparcia w Działaniu 4.3

Źródło: SL 2014, stan na 01.09.2020

Innym aspektem istotnym dla realizacji zobowiązań akcesyjnych wyszczególnionych w V aktualizacji KPOŚK z 2017 roku jest udział inwestycji RPOWŚ w generowaniu przyrostu liczby nowych i zmodernizowanych oczyszczalni ścieków oraz w generowaniu przyrostu km sieci kanalizacyjnej bądź ich modernizacji. Jak wynika z zapisów KPOŚK w całym kraju w aglomeracjach od 2 tys. do 10 tys. RLM planowane jest wybudowanie 439 oczyszczalni ścieków oraz modernizacja 71 istniejących oczyszczalni, w celu przystosowania ich do łącznego spełnienia 3 powyższych wymogów. **Biorąc pod uwagę założenia realizowanych**

projektów na koniec 2023 roku należy spodziewać się 5 nowych oczyszczalni ścieków oraz 18 zmodernizowanych oczyszczalni, co stanowi odpowiednio 1,1% udział RPOWŚ 2014-2020 w generowaniu przyrostu nowych oczyszczalni i aż 25% udział w modernizacji istniejących oczyszczalni w celu spełnienia art. 5 ust. 2 Dyrektywy. W dokumencie krajowym w V aktualizacji KPOŚK ustalono, iż do roku 2021 powinny zostać wybudowanych 6 362,3 km nowej sieci kanalizacyjnej oraz zmodernizowanych 667,5 km sieci kanalizacyjnej. **Wkład RPOWŚ w realizację zobowiązań akcesyjnych w skali kraju w zakresie aglomeracji od 2 tys. do 10 tys. RLM wynosi więc odpowiednio 6,4% (409,67 km wybudowanej kanalizacji sanitarnej założonej w projektach RPOWŚ) oraz 1,4 (9,06 km).**

Zdaniem zdecydowanej większości badanych beneficjentów (85%), nie wszystkie potrzeby zostały zaspokojone w ramach przeprowadzonych interwencji. Nadal występuje potrzeba zwiększenia dostępności sieci wodociągowej, nie wszystkie lokalizacje we wspieranych aglomeracjach uzyskały pełny dostęp do oczyszczania ścieków, nie we wszystkich zbiorczą kanalizacją sanitarną objęto 100% mieszkańców.

W logice interwencji Programu przyjęto, iż interwencje Programu będą przyczyniać się do zwiększenia odsetka ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków oraz odsetka ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej. Założono, iż w okresie 2013-2023 nastąpi wzrost odsetka ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków z 53,6% do 63,6%, oraz wzrost odsetka ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej z 51,5% do 63%. Jak wynika z przytaczanego wcześniej badania pt. „Ewaluacja mid-term dotycząca postępu rzeczowego RPOWŚ 2014-2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania” – zakładane wartości docelowe obu wskaźników rezultatu strategicznego zostaną przekroczone w roku 2023, osiągając prognozowaną wysokość 70,3% oraz 66,2%, co stanowi odpowiednio: 869 611 osób i 818 894 osoby – mieszkańców województwa świętokrzyskiego. Biorąc pod uwagę, iż w ramach RPOWŚ liczba dodatkowych osób korzystających z oczyszczonych ścieków - zakładana do osiągnięcia w wyniku interwencji stanowi 58 633 osoby, **udział Programu w generowaniu wartości docelowej wskaźnika „Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków” stanowić będzie 6,7%. Udział w przyroście tego wskaźnika w latach 2012-2023 wynoszącym w liczbie bezwzględnej 186 747 osób korzystających z oczyszczalni ścieków w skali całego regionu będzie miał istotne znaczenie, wynosząc 31%.**

Wysoko należy ocenić efektywność kosztową realizowanych interwencji. Średni koszt przebudowania 1 km kanalizacji sanitarnej wynosi około 717 tys. zł¹⁰, zaś koszt jednostkowy wybudowania nowej kanalizacji zamyka się w blisko 7,5 mln zł. Koszty te są zestandaryzowane w ramach Programu, ich wariacja nie przekracza 15% i wynika głównie z uwarunkowań terenu. Średnie koszty modernizacji i budowy oczyszczalni ścieków wynoszą odpowiednio blisko 7 mln zł i ponad 15 mln zł, co mieści się w medianie kosztu

¹⁰ Średni koszt jednostkowy każdego ze wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego został obliczony poprzez podzielenie wysokości dofinansowania projektów monitorujących przedmiotowy wskaźnik przez wartość docelową tego wskaźnika, założoną do osiągnięcia w dofinansowanych projektach.

jednostkowego w pozostałych 15 RPO w Polsce. **Analiza kosztów jednostkowych wskazuje także na wysoką efektywność kosztową przyłączenia 1 osoby do systemu oczyszczania ścieków** – wynosi ona blisko 4,5 tys. zł. Koszt przyłączenia 1 osoby do systemu kanalizacji jest już wyższy – stanowi około 21 tys. zł, co wynika ze współczynnika koncentracji RLM.

W trakcie wdrażania Działania 4.3 odnotowano opóźnienia w realizacji konkursów, co wynikało z opóźnień w publikacji V Aktualizacji KPOŚK. Interweniowały także czynniki związane ze wzrostem cen, pandemią COVID-19 i problemami z zabezpieczeniem terenów związanymi z protestami mieszkańców. Jak wynika z analizy WoP w 30% projektów odnotowano konieczność powtórzenia przetargów bądź zwiększenia budżetu projektu, w 25% odnotowano problemy z wykonawcami, wynikające między innymi z konsekwencji pandemii COVID-19, w 20% problemy techniczne bądź problemy z użytkowaniem gruntów bądź decyzjami środowiskowymi. Sporadycznie pojawiały się też problemy z kwalifikowalnością wydatków. W badaniach ankietowych 50% beneficjentów Działania 4.3 zgłosiło opóźnienia projektowe, wynikające z przedstawionych wyżej przyczyn.

Czynnikiem instytucjonalnym pozytywnie wpływającym na skuteczność i efektywność wsparcia był bez wątpienia system kryteriów, premiujący kompleksowość projektu, jego użyteczność mierzoną stopniem skanalizowania gminy/przepustowość oczyszczalni ścieków przed przystąpieniem do projektu, efektywność kosztową według poszczególnych typów działań w projekcie.

3.1.2 Ochrona dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacnianie potencjału endogenicznego

Przedsięwzięcia z zakresu ochrony dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacniania potencjału endogenicznego realizowane są w ramach Działania 4.4 Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Działania 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo, Działania 6.3 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF oraz Działania 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów.

Działanie 4.4 Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego

Celem Działania 4.4 RPOWŚ jest zwiększona dostępność zasobów kulturowych regionu. W ramach logiki interwencji przyjęto, że projekty realizowane w ramach tego Działania przyczynią się do zachowania dziedzictwa kulturowego, pobudzenia aktywności gospodarczej województwa oraz zwiększenia dostępu mieszkańców regionu do dóbr kultury. Interwencja skierowana jest na ochronę, promocję i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zabytków w celu poprawy stanu technicznego tych obiektów, dostosowania tych obiektów do funkcji turystycznych lub kulturowych oraz zwiększenia potencjału turystycznego regionu.

Osiągnięciu tego celu mają służyć działania projektowe zorientowane na:

- zachowanie i zabezpieczenia obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych wraz z dostosowaniem do funkcji turystycznych lub prowadzenia działalności kulturalnej;
- rozwój zasobów kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i kulturowego, w tym rozbudowę i przebudowę obiektów publicznej infrastruktury kulturalnej oraz zagospodarowanie ich otoczenia wraz z rozwojem wspomnianych wcześniej funkcji;
- zakupy wyposażenia oraz konserwacji muzealiów, materiałów archiwalnych, starodruków itp.;
- promocję dziedzictwa kulturowego regionu wraz z tworzeniem i promocją produktów tradycyjnych i regionalnych oraz kompleksowych produktów turystycznych (w tym tworzenie szlaków kulturowych).

W okresie objętym ewaluacją podpisano 38 umów o ogólnej wartości ponad 253 mln zł. Wysokość dofinansowania tych umów ze środków Programu wynosi blisko 156 mln zł, co stanowi 98% alokacji przeznaczonej na Działanie 4.4 RPOWŚ 2014-2020¹¹. Podpisane umowy dotyczyły różnorodnych działań z zakresu ujętego SZOOP i przedstawionego wyżej, a realizowane projekty, kierując się tym, co stanowiło dominujący cel projektu, podzielić można na następujące kategorie:

1. Projekty skoncentrowane na renowacji, konserwacji i modernizacji obiektów zabytkowych, z dużym udziałem budowli sakralnych (np. rewaloryzacja i ochrona Kolegiaty w Opatowie);
2. Projekty na rzecz rozwoju lokalnej infrastruktury kultury (np. rozbudowa Europejskiego Centrum Bajki o Park Edukacyjny "Akademia Bajki w Pacanowie" lub doposażenie w sprzęt uzupełniający działalność kulturową WDK) (lub projekt „Szlakiem kultury benedyktyńskiej”);
3. Projekty zapewniające lepszą dostępność zbiorów muzealnych (np. „Rozwój zasobów niezbędnych do prowadzenia procesu udostępniania zbiorów” Muzeum Wsi Kieleckiej);
4. Adaptacje obiektów zabytkowych do nowych funkcji kulturalnych (np. przebudowa budynków dawnego browaru w Ostrowcu Świętokrzyskim na potrzeby instytucji kultury).

W ogólnej liczbie projektów przeważają projekty pierwszego i drugiego typu, na co zwrócono uwagę m.in. w wywiadach pogłębionych z przedstawicielami instytucji eksperckich – co stanowić może pewne zakłócenie w stosunku do stopnia zaspokojenia potrzeb w każdym z wymienionych obszarów¹².

¹¹ Obliczono poprzez podzielenie wysokości dofinansowania przez wysokość alokacji przy kursie euro= 4,4696, przypadającym na miesiąc złożenia przedmiotowego raportu.

¹² Więcej na ten temat w drugiej części rozdziału oraz w rozdz. 3.1.2.

Do dnia 1.09. 2020 roku zakończono realizację 12 projektów.

W logice interwencji Działania 4.4 założono, iż w wyniku wsparcia wartość docelowa wskaźnika rezultatu bezpośredniego „Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne” wyniesie 350 000; podpisane umowy o dofinansowanie zakładają jednak realizację wskaźnika na poziomie 524 589 osób. Do dnia 1.09.2020 zrealizowano jednak tylko 22,3% wskaźnika programowego, co można jednak wytłumaczyć tym, że zakończono dotąd mniej niż 1/3 projektów. W oparciu o założenia zawarte w UoD można przyjąć, że wartość ta zostanie znacząco przekroczona.

Warto jednak zwrócić uwagę, że z **uwagi na skutki epidemii COVID-19 może dojść do gwałtownego załamania deklarowanych w UoD wartości wskaźników, a także spadek wartości wskaźnika dla projektów już zakończonych. Może to oznaczać ryzyko niewykonania wskaźnika rezultatu bezpośredniego Działania 4.4 w zakresie, który obecnie jest bardzo trudny do oszacowania.** W większości skutek ten będzie wynikiem siły wyższej, czyli przede wszystkim zależeć będzie od tego, czy skala oczekiwanej trzeciej fali epidemii będzie podobna do skali fali drugiej, mniejsza, lub – w najbardziej pesymistycznym wariantcie – skalę tę przekroczy. Istotne będzie także, czy epidemia zakończy się wiosną 2021 r. Szereg analiz wskazuje, że ten akurat sektor, który obok gastronomii i turystyki (również ściśle warunkującej osiągnięcie omawianego wskaźnika) poniósł na tle ogółu gospodarki najbardziej dotkliwe straty – traktowany jest przez administrację rządową, jak to ujęto w Raporcie Kultura [Fundacja GAP 2020], jako „pierwszy do zamknięcia, ostatni do otwarcia”.

Duża liczba projektów niezakończonych w Działaniu wskazuje, że ryzyko niewykonania wskaźnika rezultatu bezpośredniego jest w tym przypadku krytyczne i wymaga pogłębionej analizy instrumentów, jakimi dysponuje samorząd regionu, by mu przeciwdziałać.

W przypadku wskaźników produktu, w przypadku wskaźnika „Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem” zrealizowano 107% wartości wskaźnika zakładanego w Programie, a do zakończenia jego realizacji wartość ta, z uwagi na zakładaną w UoD, powinna jeszcze wzrosnąć. Drugi ze wskaźników produktu „Liczba instytucji kultury objętych wsparciem”, którego wartość zakładana w Programie wynosiła 30, zrealizowany został w 110%, a na podstawie wartości wynikającej z UoD można wnioskować, że zostanie przekroczony.

Tabela 5. Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.4

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie/SZOOP	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej założonej w Programie/SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej Zakładanej w Programie/SZOOP
Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem	28	33	30	107%	33(118%)
Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	30	34	33	110%	34(114%)
Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne	350 000	524 589	77 984	22,3%	524 589 (150%)

Źródło: baza SL 2014-2020, stan na 01.09.2020 roku

Zdaniem badanych beneficjentów, obok rezultatów mierzonych wskaźnikami, osiągnięto szereg efektów niekwantyfikowalnych.

Spośród 18 beneficjentów Działania 4.4, którzy opowiedzieli na ankietę CAWI, 17 wskazało, że **projekt spowodował zwiększenie atrakcyjności turystycznej terenów, na których realizowana była/jest inwestycja**. 12 wskazało na **zwiększenie dostępności terenów/obiektów atrakcyjnych przyrodniczo i kulturowo dla mieszkańców regionu**. **Wzrost atrakcyjności terenów, na których realizowana jest/była inwestycja jako miejsca zamieszkania** wskazało 7 respondentów, a **zwiększenie potencjału sektora przemysłów czasu wolnego** – 2.

Rozkład terytorialny wsparcia wskazuje na koncentrację, zarówno pod względem liczby projektów, jak i ich wartości w Kielcach i powiecie kieleckim, co w jakiejś mierze może być tłumaczone liczbą obiektów i podmiotów, mogących ubiegać się o dofinansowanie, ale może też wiązać się z brakiem potencjału absorpcyjnego w niektórych powiatach, wynikającego z braku umiejętności aplikowania i know-how umożliwiającego realizację projektów, nie

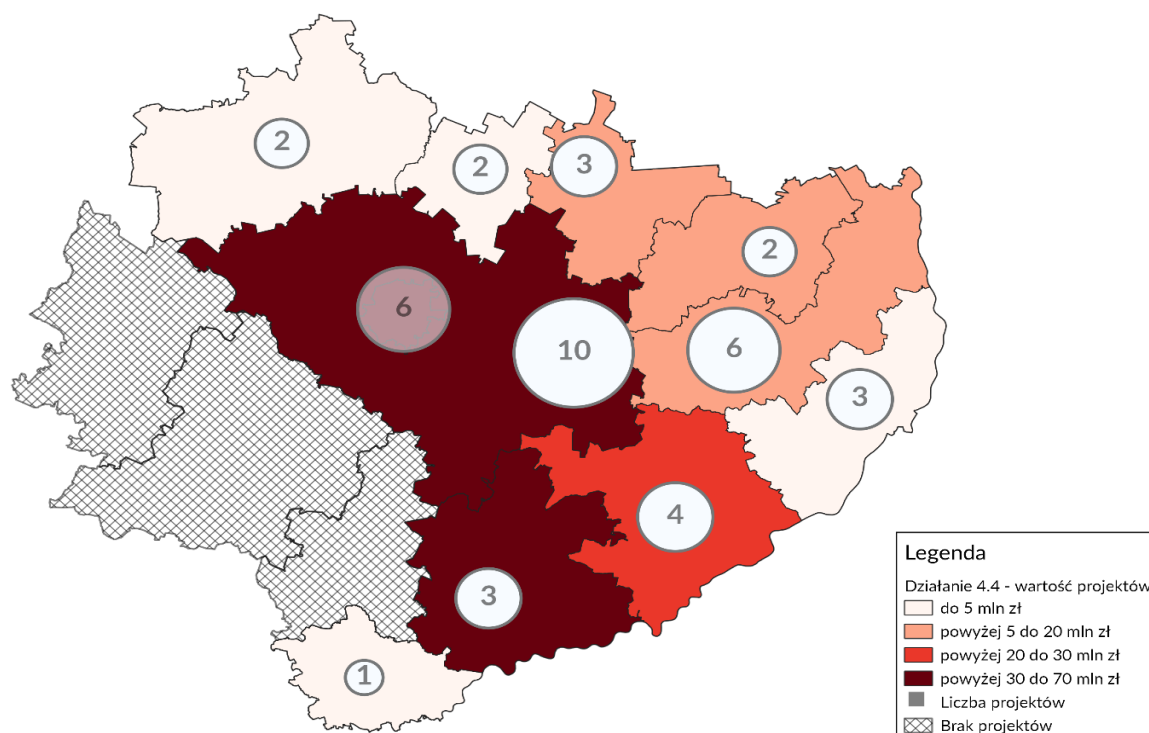
zapominając też o zdolnościach sfinansowania wkładu własnego, co może być problemem wielu zarządzających obiektami zabytkowymi oraz problemem instytucji kultury, prowadzonych przez gminy nieosiągające wystarczających przychodów budżetowych.

Z wywiadów z instytucjami eksperckimi wynika też, że **szereg elementów dziedzictwa kulturowego regionu, takich jak zabytki przemysłowe, parki, elementy materialnego dziedzictwa wiejskiego, takie np. jak dawne układy osadnicze, architektura drewniana, obiekty przemysłowe na wsi (np. młyny) pozostają w dużej mierze poza obszarem oddziaływania Programu, są postrzegane przez potencjalnych beneficjentów jako mniej wartościowe, bądź wymagające większych nakładów, niż zabytki, które określić można jako „klasyczne”, np. sakralne, zwykle objęte wcześniej opieką konserwatorską.**

Brak projektów w trzech powiatach zachodniej części województwa – włoszczowskim, jędrzejowskim i pińczowskim – wskazywać może na ograniczenie skuteczności interwencji w sytuacji, gdyż w powiatach tych liczba obiektów dziedzictwa kulturowego, a także instytucji kultury wymagających wsparcia bynajmniej nie jest mniejsza, niż w powiatach wschodniej i południowej części regionu.

Podobnie niepokojącym jest niewielka liczba i wartość projektów realizowanych w części północnej regionu, gdzie dominują zabytki przemysłowe (szczególnie pow. skarżyski, ale również starachowicki czy konecki, a także wspomniany już powiat włoszczowski, gdzie nie jest realizowany żaden projekt).

Mapa 4. Rozkład terytorialny projektów Działania 4.4

Źródło: Baza SL 2014, stan na 01.09.2020

W RPOWŚ 2014-2020 przyjęto także wskaźnik rezultatu strategicznego „Liczba odwiedzających instytucje kultury (w tym: zwiedzający muzea; widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych, uczestnicy imprez w domach, ośrodkach kultury, świetlicach oraz czytelnicy w bibliotekach)” o wartości bazowej na rok 2012 2 016 393 osób i wartości docelowej na rok 2023 2 392 855 osób. Do roku 2016 można było obserwować powolny wzrost wartości tego wskaźnika, a następnie jego stabilizację nieco poniżej oczekiwanej na rok 2023 wartości. W roku 2018 wskaźnik wyniósł 2 400 020 osób, jednakże ta tendencja z całą pewnością ulegnie gwałtownemu załamaniu w latach 2020 i 2021, przy czym trudno oszacować, czy lata 2022 i 2023 przyniosą poprawę dającą szansę przynajmniej na powrót do poziomu wskaźnika z roku 2018. Sytuacja ta jednak jest częścią ogólniejszego kryzysu sektora kultury czy, szerzej, sektora przemysłów czasu wolnego i nie powinna być brana pod uwagę w kontekście oceny skuteczności Programu.

Osobną kwestią jest zakres oddziaływania Programu na całość zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, czyli ocena wpływu, na ile osiągnięcie celu Działania 4.4 przyczyniać może się tak do osiągnięcia ogólnych celów Programu, jak i zakładanych celów rozwojowych województwa świętokrzyskiego. W Raporcie Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odnotowano 1545 zabytków nieruchomych, w tym 34 układy urbanistyczne, ulice i parki, 234 zabytki archeologiczne, 518 zabytków sakralnych, 40 obronnych, 41 pałaców, 73 dwory, 210 parków, 164 cmentarze oraz 533 inne pozostałości historyczne. Warto zaznaczyć, że wyliczenie to nie obejmuje instytucji kultury, które również mogły być beneficjentami RPOWŚ 2014-2020, a w rejestrze tym brak także wielu obiektów przemysłowych, których status nie został dotąd sprecyzowany. **Analiza wskaźników produktu wskazuje zatem, że wsparcie mogła uzyskać tylko znikoma liczba tak zabytków nieruchomych, jak i instytucji kultury, czyli znikoma część możliwego do wykorzystania zasobu.**

Z diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa świętokrzyskiego, zawartej w załączniku 1 do RPOWŚ 2014-2020 wynika, że rozwój społeczno-gospodarczy regionu uzależniony jest w znacznym stopniu od zachowania dziedzictwa kulturowego; równocześnie przedstawiciele instytucji eksperckich oraz IZ/IP wskazywali w wywiadach pogłębionych, że środki budżetowe gmin oraz innych podmiotów zarządzających obiektami dziedzictwa kulturowego i instytucjami kultury pozwalają co najwyżej na finansowanie ich bieżących zadań oraz zapewnienia bieżącej opieki konserwatorskiej, bez perspektyw poważniejszych inwestycji w kierunku zwiększenia ich dostępności i atrakcyjności. **W związku z tym wsparcie w ramach RPOWŚ 2014-2020 okazało się w latach objętych Programem praktycznie jedyną formą dofinansowania rozwoju regionalnych zasobów kultury, decydującym o wzmocnieniu roli tych zasobów jako czynników rozwoju regionu.** Wskazuje na to również ujawniony w trakcie wdrażania Programu popyt w ramach Działania 4.4, który skutkował niemal całkowitym wyczerpaniem (98,4%) alokacji do końca roku 2018, w związku z czym w ramach ewaluacji mid-term Programu rekomendowano dla Działania 4.4 realokację 26 mln zł, co ma pozwolić na potencjalne objęcie dofinansowaniem projektów będących w trakcie

procedury odwoławczej. Zarówno te dane, jak i eksperckie oceny respondentów wywiadów pogłębionych wskazują na to, że zdolności absorpcyjne regionu w zakresie Działania 4.4 zdecydowanie przewyższają tu dostępne środki, nawet w przypadku dokonania realokacji.

Jako zewnętrzne czynniki wzmacniające zainteresowanie Działaniem można wskazać:

- brak w obecnym okresie programowania środków EOG przeznaczonych na kulturę (do roku 2019),
- perturbacje w realizacji Programów MKiDN w latach 2016-2017 (opóźnienia w ogłaszaniu naborów, przedłużające się oceny wniosków, zmiany w regulaminach),
- dostępność środków PO IiŚ 2014-2020 dla niewielu podmiotów, wysoka minimalna wartość projektów w tym Programie.

W związku z powyższym w latach 2016-2018 środki RPOWŚ 2014-2020 były praktycznie bezalternatywnym źródłem finansowania inwestycji w kulturze dla podmiotów niedysponujących znacznymi zasobami. W województwie świętokrzyskim występuje wspomniane wyżej duże nasycenie regionu zabytkami o wysokiej wartości, zlokalizowanymi często w gminach o niewielkich dochodach budżetowych, często na obszarach wiejskich, a zarazem jest to region o wysokim poziomie kapitału społecznego i ludzkiego, skoncentrowanego w sektorze kultury.

Zdolności absorpcyjne w ramach Działania 4.4 mogłyby, notabene, jeszcze wzrosnąć w przypadku korekty praktyki udzielania wsparcia, co nie musiałoby zresztą wykraczać poza już przyjętą logikę interwencji. Ta bowiem zakłada wzrost atrakcyjności zasobów kulturowych regionu zarówno dla turystów, jak i dla mieszkańców i dopiero w obrębie tego postulatu dokonano wyboru, że silniejszy akcent zostanie położony na wsparcie dziedzictwa materialnego i na kategorię zabytków „klasycznych”. Należy uznać to za błąd, gdyż o atrakcyjności zasobów kulturowych nie tyle decyduje ich liczba czy bezwzględna wartość, mierzona np. klasą zabytków, co przede wszystkim program ich prezentacji - to, w jaki sposób zostaną przekształcone w produkt kulturowy i turystyczny. Innymi słowy, jakość ich pracy może zbudować endogeniczny potencjał kultury nawet w warunkach, gdy obiektywnie dostępne dziedzictwo kulturowe ma mniejszą niż gdzie indziej wartość. **W regionie mamy do czynienia z synergią obu czynników: wysokiej jakości dziedzictwa i wysokiej jakości instytucji. Skala niedofinansowania tych ostatnich, ze względu na niskie dochody budżetowe ich organów prowadzących (przede wszystkim JST), nie została jednak wzięta pod uwagę w wystarczającym stopniu na etapie programowania.**

Oceniając skuteczność i efektywność Działania 4.4 warto zwrócić uwagę, że w ankiecie CAWI beneficjenci w większości stwierdzili, że nie wszystkie ich potrzeby w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego – z perspektywy ich własnej instytucji – zostały zaspokojone. Odpowiedź taką wybrało 11 respondentów z 18 odpowiadających, a przeciwną jedynie dwóch, 5 natomiast odpowiedziało: trudno powiedzieć. Równocześnie aż 9 spośród respondentów (50%) odpowiedziało, że planuje realizację dalszych projektów w ramach Działania, co jest o tyle znamienne, że badanie było prowadzone pod koniec perspektywy

finansowej, a informacje o braku możliwości ogłaszania następnych konkursów są dostępne w serwisie RPOWŚ 2014-2020. Równocześnie żaden z respondentów nie stwierdził, że na pewno nie zamierza realizować projektu o podobnej tematyce w przyszłej perspektywie finansowej. 4 wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”, natomiast 14 zdecydowanie jest zainteresowanych aplikowaniem w nowej perspektywie.

Czynnikiem najczęściej negatywnie wpływającym – zarówno w ocenie beneficjentów, jak i respondentów IDI – na skuteczność, a zwłaszcza efektywności projektów – jest wzrost cen na rynku budowlanym, jak również kosztów pracy. Pociąga to za sobą konieczność powtarzania zamówień i przedłużenia okresu związania umową oraz podniesienie wartości projektu. Ten czynnik stanowił kluczowe ograniczenie możliwości maksymalizacji efektywności finansowej przedsięwzięć. Wpływ wzrostu kursu EUR (obecnie 4,47 wobec 3,55, który przyjęto przy szacowaniu wartości docelowych wskaźników) na efektywność wydatkowania środków UE był jednak w tym przypadku czynnikiem przynajmniej częściowo równoważącym wspomniany czynnik negatywny.

Efektywność mierzona przewidywanym średnim kosztem wskaźnika w przypadku wskaźnika produktu „Liczba instytucji kultury objętych wsparciem” wynosi 6 159 815,32 zł¹³, a w przypadku wskaźnika produktu „Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem” - 5 707 771,56 zł. Podanie kosztu wskaźnika rezultatu bezpośredniego „Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne” oceniamy jako niezasadne z uwagi na brak możliwości oszacowania tego wskaźnika ze względu na to, że ekstrapolacja jego obecnej tendencji nie daje żadnej szansy na prognozowanie jego wartości w roku 2023 ze względu na prawdopodobny, ale trudny do zmierzenia wpływ epidemii COVID-19.

W przypadku Działania 4.4 analiza kosztów jednostkowych jest utrudniona i nawet niezasadna, gdyż żaden z dofinansowanych projektów w tym Działaniu nie charakteryzuje się efektem, który dałoby się zestandaryzować. Ze względu na zróżnicowany kontekst i zakres projektów oraz szereg czynników wpływających na koszty projektu, porównywanie kosztów jednostkowych uzyskania określonego efektu może mieć wymiar jedynie formalny. Projekty z zakresu wsparcia dziedzictwa kulturowego generują oczywiście dający się zmierzyć efekt ekonomiczny, ale jest on drugorzędny wobec takich czynników jak chociażby wzrost poziomu i jakości kapitału społecznego. Ocena efektywności w oparciu o koszt jednostkowy jest poza tym o tyle utrudniona, że większość projektów nie została jeszcze ukończona, a zaczęły one wykazywać wymierne i niewymierne efekty w zupełnie innych warunkach społeczno-gospodarczych niż w okresie, gdy powstawały założenia RPOWŚ 2014-2020 i następnie podpisywane były umowy o dofinansowanie, w warunkach, co należy dobitnie podkreślić, o wiele mniej korzystnych.

¹³ Średni koszt jednostkowy każdego ze wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego został obliczony poprzez podzielenie wysokości dofinansowania projektów monitorujących przedmiotowy wskaźnik przez wartość docelową tego wskaźnika, założoną do osiągnięcia w dofinansowanych projektach.

Działanie 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo

W Działaniu 4.5 realizowane są przedsięwzięcia zmierzające do zachowania oraz ochrony różnorodności biologicznej w regionie, w szczególności na terenach występowania form ochrony przyrody, parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, a także na obszarach chronionego krajobrazu¹⁴. Wszystkie 5 typów interwencji miało odpowiadać na potrzebę zahamowania spadku różnorodności biologicznej oraz jej ochronę na obszarach cennych przyrodniczo, a także poprawę warunków umożliwiających zrównoważone korzystanie z zasobów dziedzictwa przyrodniczego. Logika interwencji przyjęta na poziomie Działania 4.5 jest trafna w wysokim stopniu. Różnorodne typy projektów przyczyniają się do osiągnięcia celu całego Działania, a przypisane do nich wskaźniki produktu i rezultatu trafnie mierzą efekty. Wszystkie 5 realizowanych projektów trafnie wpisuje się w założenia Działania. Odnotowano również zgodność z logiką interwencji w odniesieniu do poszczególnych typów działań.

Zadbano o realizację różnych typów działań, dla których kluczowe znaczenie miał projekt RDOŚ¹⁵ realizowany w zakresie podnoszenia standardu ochrony oraz poprawianie bazy technicznej i wyposażenia parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów Natura 2000 oraz obszarów chronionego krajobrazu (opracowanie planów ochrony lub planów zadań ochronnych tych obszarów oraz inwentaryzacja obszarów chronionego krajobrazu). **Z uwagi na małą liczbę projektów w tym Działaniu, można stwierdzić, że interwencje rozkładały się prawie równomiernie, w szczególności w ramach projektów mających na celu ograniczanie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo oraz służące edukacji i promowaniu form ochrony przyrody** (m.in.: infrastruktura dla ruchu rowerowego, ścieżki edukacyjne) realizowano 2 takie projekty – Powiatu Kazimierskiego – Lider oraz Gminy Bodzentyn. W ramach interwencji z zakresu budowy, rozbudowy, modernizacji i wyposażenie ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej realizowano jedynie 1 projekt, co jednakże odpowiada popytowi na dany typ projektu w regionie, choć projekt Budowa Ośrodka Edukacji Przyrodniczej na Ponidziu w m.

¹⁴ Założono, że przedsięwzięcia te będą realizowane za pomocą następujących typów działań i interwencji:

- 1) Podnoszenie standardu ochrony oraz poprawianie bazy technicznej i wyposażenia parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów Natura 2000 oraz obszarów chronionego krajobrazu (opracowanie planów ochrony lub planów zadań ochronnych tych obszarów oraz inwentaryzacja obszarów chronionego krajobrazu)
- 2) Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich w oparciu o gatunki rodzime, projekty służące rozwojowi zielonej infrastruktury
- 3) Zarządzanie i ochrona krajobrazu polegające na budowie i rozbudowie niezbędnej infrastruktury związanej z ochroną, przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków (w tym m.in. inwentaryzacja przyrodnicza obszarów chronionych i inna dokumentacja),
- 4) Budowa, rozbudowa, modernizacja i wyposażenie ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej
- 5) Inwestycje mające na celu ograniczanie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo oraz służące edukacji i promowaniu form ochrony przyrody (m.in.: infrastruktura dla ruchu rowerowego, ścieżki edukacyjne).

¹⁵ W działaniu dokonywano wyboru projektów w trybie pozakonkursowym definiując projekty kluczowe w ramach działania w załączniku nr 5 do SOOP.

Umianowice gm. Kije, z uwagi na wartość i zakres można uznać za znaczący dla realizacji celu OP.

W Działaniu 4.5 przeprowadzono 3 nabory w latach 2015-2020, w których zostało wybranych 6 projektów. Przy czym z realizacji jednego projektu beneficjent się wycofał. Dotyczyło to projektu budowy ścieżki edukacyjnej realizowanej przez Gminy Busko Zdrój i Solec Zdrój. Powodem rezygnacji z realizacji tego projektu był brak możliwości udźwignięcia finansowego tej inwestycji.

W ramach naborów nie identyfikowano problemów z brakiem zainteresowania wnioskodawców naborami. W ocenie przedstawicieli IZ uczestniczących w badaniu w przypadku pozostałości środków z naborów planowane jest zwiększenie kwoty projektów wybranych niż organizowanie kolejnych naborów. W ramach naborów nie pojawiały się problemy ze spełnieniem wymogów oceny formalnej.

Na dzień 9.11.2020 r. realizowanych jest 5 umów na kwotę całkowitą blisko 43 mln zł. Wartość dofinansowania UE projektów wynosi 30,5 mln zł, co oznacza, że zakontraktowano niemalże całą alokację przeznaczoną na Działanie 4.5. Nie planuje się kolejnych naborów. Dostępne środki planuje się przeznaczyć na zwiększenie zakresu już realizowanych projektów. Projekty realizowane w ramach Działania 4.5 są na etapie realizacji, co w porównaniu z innymi Działaniami w 4. Osi priorytetowej, jest wartością przeciętną.

Zamknięte konkursy w trybie konkursowym powodują, że IZ nie ma wpływu na to, jakie projekty będą składane. Wybór projektów w formie konkursów zamkniętych było korzystne dla osiągnięcia celów Programu. **W Działaniu 4.5 nie występuje ryzyko nieosiągnięcia wartości docelowych wskaźników programowych. Projekty w ramach działania w największym stopniu realizują cele programu w południowej części regionu.**

Tabela 6. Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.5

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej założonej w Programie/SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej założonej w Programie/SZOOP
Liczba wspartych form ochrony przyrody	35	43	31	88%	43 (123%)
Liczba opracowanych dokumentów planistycznych z zakresu ochrony przyrody	9	9	0	0%	9(100%)
Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego	40	58	0	0%	58 (145%)

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej założonej w Programie/SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej założonej w Programie/SZOOP
statusu ochrony					
Liczba ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej objętych wsparciem	1	1	0	0%	1(100%)
Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem	64,70	65	0	Brak aktualnych danych dostępnych w statystykach publicznych (systemie STRATEG)	brak

Źródło: baza SL 2014-2020, stan na 01.09.2020 roku i na podstawie Sprawozdania rocznego z realizacji RPOWŚ 2014-2020 na 2019 r.

W przypadku wskaźnika „Liczba wspartych form ochrony przyrody” oraz „Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony” cele końcowe zostały przekroczone, a zakończenie wszystkich realizowanych projektów spowoduje, że będzie to odpowiednio 122% oraz 145% wartości docelowych, co wynika z większego zakresu projektów niż przewidziano na etapie programowania. Nie identyfikuje się problemu z realizacją wskaźników, ponieważ realizowane projekty zakładają osiągnięcie tych wskaźników. Wyjątkiem był wskaźnik przewidujący liczbę osób korzystających z ośrodka w 12 miesiącach od dnia jego otwarcia, a ostatni wniosek o płatność będzie kończył wykonanie projektu polegającego na budowie ośrodka, dlatego niemożliwe było w ocenie beneficjenta uzyskanie wskaźnika w ostatnim wniosku o płatność.

Efektywność kosztowa wskaźników w Działaniu 4.5 jest satysfakcjonująca. Analiza porównawcza kosztów przyjętych w regionalnych programach operacyjnych na lata 2014-2020 na podstawie bazy danych SL2014 pokazuje, że wsparcie jednej formy ochrony przyrody w postaci opracowania planu ochrony dla rezerwatu przyrody to koszt jednostkowy ok. 127 tys. zł (dofinansowania), zaś opracowanie planu ochrony dla parku krajobrazowego może stanowić koszt jednostkowy ok. 440 tys. zł¹⁶ (tj. ok. 3,5 krotnie więcej), przykładowo

¹⁶ Średni koszt jednostkowy każdego ze wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego został obliczony poprzez podzielenie wysokości dofinansowania projektów monitorujących przedmiotowy wskaźnik przez wartość docelową tego wskaźnika, założoną do osiągnięcia w dofinansowanych projektach.

koszt jednej jednostki wskaźnika w woj. lubelskim wynosił 510 tys. zł. **Koszt jednej jednostki wskaźnika w RPOWŚ 2014-2020 na poziomie 672 tys. zł należy uznać za wyższy niż średnia, lecz cały czas efektywny. Wyższe koszty wynikać mogą ze specyfiki regionalnej realizowanego projektu.** Z kolei – wartość wskaźnika „Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony” wynosi 62 tys. zł. Analiza danych SL pokazuje, że średnie koszty wynikające z zawartych UoD „Powierzchnia siedlisk wspieranych w celu uzyskania lepszego statusu ochrony” oscylują wokół 192 tys. zł za jeden ha. Koszt w woj. świętokrzyskim jest wyższy do średniego kosztu jednostkowego z zawartych umów o dofinansowanie w woj. podkarpackim, który wyniósł 33 tys. zł, choć jest jednak znacząco niższy niż w wielu innych regionalnych programach operacyjnych, gdzie realizowano tego typu wsparcie (przykładowo w woj. zachodniopomorskim - 444 tys. zł za jedną jednostkę wskaźnika „Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony”). Wartość wynikająca z zawartych umów należy ocenić zatem jako efektywną kosztowo.

Poziom wydatkowania jest zgodny z harmonogramem projektów. Zakończenie projektów przewidziano na rok 2020 lub później. Podkreślenia wymaga, że 100% badanych beneficjentów Działania 4.5 w badaniu CAWI/CATI wskazało, że realizacja projektu przebiega/przebiegała z opóźnieniem; opóźnienie to wynosiło od 6 miesięcy a 12 miesięcy i powyżej 12 miesięcy. Na dzień 9.11.2020 r. złożono 68 wniosków o płatność na 7,1 mln zł dofinansowania, co stanowi jedynie niecałe 2,5% ogólnych wydatków zatwierdzonych w ramach OP IV Programu.

W przypadku projektów związanych z budową i rozwojem centrów ochrony różnorodności biologicznej chroniona jest znacznie większa siedlisk/zbiorowisk roślinnych niż w przypadku pozostałych projektów. Istotną rolę dla zahamowania spadku różnorodności biologicznej i jej ochrony na obszarach cennych przyrodniczo pełnią plany ochrony opracowywane dla parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych oraz dla obszaru Natura 2000 lub jego części. W projekcie realizowanym przez RDOŚ w Kielcach planowane jest opracowanie projektów planów ochrony, wsparcie 35 szt. form ochrony przyrody, wsparcie 50 ha powierzchni siedlisk wspieranych w celu uzyskania lepszego statusu ochrony, 62 tys. ha wspartych form ochrony przyrody. Zadania realizowane w ramach tego projektu przyczynią się do uzupełnienia luki w zakresie inwentaryzacji przyrodniczej w przypadku parków krajobrazowych na terenie województwa świętokrzyskiego; opracowane w ich wyniku dokumenty będą stanowić podstawę dla wdrażania działań w zakresie poprawy ochrony różnorodności biologicznej. **Niezbędne jest zatem uwzględnienie w kolejnej perspektywie finansowej środków na ochronę zasobów przyrodniczych wskazanych w szczególności w planach ochrony, o dużym udziale cennych zasobów przyrodniczych.** Jak wynika z badania CAWI z beneficjentami w przyszłym okresie programowania po 2020 roku, wszyscy biorący udział w badaniu beneficjenci podjęliby się realizacji projektu o podobnej tematyce, co realizowany w tej perspektywie projekt; jednakże w przeciwieństwie do wcześniejszej kwestii beneficjenci biorący udział w badaniu nie byli w stanie wskazać, czy

warunki udzielania wsparcia projektów w bieżącym okresie programowania są w ocenie badanych beneficjentów adekwatne do wyzwań związanych z realizacją projektów. **Ze względu na fakt, iż plany ochrony są ważne przez okres 20 lat, w przyszłym okresie programowania nie będzie potrzeby kierowania środków na ten typ projektu, poza bieżącymi potrzebami związanymi z opracowaniem audytu krajobrazowego, inwentaryzacji przyrodniczej lub programów zadań ochronnych dla istniejących stref chronionego krajobrazu lub ich części tj. parków narodowych, parków krajobrazowych, obszarów NATURA 2000.** Potrzeby w tym zakresie mogą ulec zmianie, jeśli wdrożone zostaną zapisy nakreślone w „Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego” z 2014 roku, gdzie wskazuje się na plany utworzenia kolejnych obszarów SOO zatwierdzonych przez KE. Plany ochrony opracowywane są dla form ochrony przyrody w ciągu 5 lat od ich utworzenia.

Badanie nie wykazało występowania czynników specyficznych wpływających na realizację programu w zakresie Działania 4.5, lecz ze specyfiki projektów inwestycyjnych i budowlanych. We wszystkich projektach beneficjenci wnioskowali do IZ o wydłużenie terminu realizacji, co głównie wynikało z trudności realizacyjnych wynikających z uwarunkowań pogodowych (podmokły teren) lub konieczności dokonania modyfikacji założeń projektowych (potrzeba wykonania dodatkowych lub zamiennych robót).

Wyniki analizy desk research potwierdzają wyniki badania kwestionariuszowego beneficjentów Działania 4.5. Jako główne powody opóźnień podawane przez beneficjentów w badaniu CAWI/CATI wskazywano problemy z wykonawcą projektu (44%), problemy z zamówieniami publicznymi lub realizacją projektu zgodnie z zasadą konkurencyjności (44%), w mniejszym stopniu problemy związane ze zmianą cen, kosztów ważnych pozycji finansowych projektu (22%) i problemy związane z kadrami realizującymi projekt (11%).

W przypadku projektu RODŚ identyfikowano problemy wdrożeniowe wynikające z konieczności realizacji wymogów ustawy PZP, problemami administracyjnymi i prawnymi tj. brak możliwości odnalezienia właścicieli, konieczność uzyskiwania zgód wszystkich współwłaścicieli. W badaniu CAWI/CATI beneficjenci wskazywali na zmianę przepisów podczas realizacji projektu. Znaczące jest, że wyniki badania nie wskazały na ograniczenia związane z pandemią COVID-19.

W badaniu ankietowym, w większości beneficjenci oceniali, że system kryteriów oceny projektów w bieżącym okresie programowania jest adekwatny do wyzwań związanych z realizacją projektów.

W ramach Działania 4.5 projekty o największej wartości realizowane są na terenie gm. Kije, gdzie zlokalizowany ma zostać Ośrodek Edukacji Przyrodniczej na Ponidziu w m. Umianowice – 21 mln zł, z czego dofinansowanie UE na poziomie 15,1 mln zł. Na drugim miejscu można wskazać projekt, którego beneficjentem jest powiat Kazimierski – Lider projektu, projekt realizowany w partnerstwie przez kilka gmin „Zwiększenie edukacji ekologicznej oraz ograniczenie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo na terenie

Powiatu Kazimierskiego i Powiatu Buskiego” – 4,7 mln zł, z czego dofinansowanie UE na poziomie 4 mln zł.

Działanie 6.3 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF

Działanie 6.3 RPOWŚ 2014-2020 realizuje Priorytet Inwestycyjny 6d ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zielonej infrastruktury dla Kieleckiego Obszaru Funkcjonalnego, przez co logika interwencji w tym przypadku jest w dużej mierze tożsama z logiką interwencji Działania 4.5.

Celem Działania 6.3 jest zwiększona efektywność wykorzystania zasobów przyrodniczych KOF. W ramach Działania wsparcie znajdują przedsięwzięcia z zakresu:

- podnoszenia standardu bazy technicznej i wyposażania parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody,
- opracowywania planów lub programów ochrony dla obszarów cennych przyrodniczo,
- ochrony różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich w oparciu o gatunki rodzime np.: parki miejskie, ogrody botaniczne, geoparki i ekoparki,
- zabezpieczania miejsc przyrodniczo cennych na terenach parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody,
- działań inwestycyjnych umożliwiających wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych wraz z promocją np.: zbiorniki wodne, stawy widokowe, tereny wypoczynkowe, ścieżki dydaktyczne,
- tworzenia warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej w oparciu o zasoby przyrodnicze regionu poprzez ich promocję i zagospodarowanie do celów zrównoważonego i przyjaznego środowisku rozwoju turystyki,
- budowy i modernizacji niezbędnej infrastruktury związanej z ochroną, przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków (również na terenach chronionych),
- rozbudowy, modernizacji i wyposażenia ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej (m. in.: parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, Geopark, ogrody botaniczne) oraz prowadzenia działań/kampanii informacyjno-edukacyjnych.

W okresie objętym ewaluacją podpisano 14 umów o wartości ogółem blisko 51 mln zł. Wysokość dofinansowania ze środków Programu wynosi ok. 36 mln zł, co stanowi 83,2 % alokacji przeznaczonej na to Działanie¹⁷. Biorąc pod uwagę, iż interwencje realizowane są w

¹⁷ Obliczono poprzez podzielenie wysokości dofinansowania przez wysokość alokacji przy kursie euro= 4,4696, przypadającym na miesiąc złożenia przedmiotowego raportu.

procedurze pozakonkursowej, ostatnie dwa projekty planowane są do realizacji w okresie 2021-2023, wykorzystanie całej alokacji przeznaczonej na Działanie 6.3 nie jest zagrożone. Podpisane umowy dotyczyły różnorodnych działań z zakresu ujętego SZOOP i przedstawionego wyżej.

Do dnia 1.09. 2020 roku zakończono realizację 8 projektów.

W logice interwencji Działania 6.3 założono, iż w wyniku wsparcia wartość docelowa wskaźnika produktu „Liczba przebudowanych lub zmodernizowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych” wyniesie 10. W chwili obecnej przyjmuje się wartość wskaźnika na poziomie 19 szt., a zrealizowano 9, co oznacza 90% zakładanej wartości docelowej. Na podstawie analizy UoD można stwierdzić, że nie występuje ryzyko niewykonania wskaźnika.

Tabela 7. Stopień osiągnięcia i prognoza programowych wskaźników produktu Działania 6.3

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej zakładanej w Programie/SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej zakładanej w Programie/SZOOP
Liczba przebudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych	10	19	9	90%	19 (1905)

Źródło: baza SL 2014-2020, stan na 01.09.2020 roku

Efekty niekwantyfikowalne przedstawić można obecnie na podstawie deklaracji beneficjentów. Najliczniej (9 na 10 odpowiadających na ankietę CAWI) deklarowano **poprawę atrakcyjności turystycznej obszaru wsparcia**. Drugim w kolejności wskazaniem (7 odpowiedzi na 10) było **podniesienie standardu ochrony bioróżnorodności**. Sześciokrotnie zadeklarowano zarówno **zwiększenie dostępności i standardu edukacji ekologicznej, jak i zmniejszenie presji turystycznej na obszary cenne przyrodniczo**. Najrzadziej wykazywano efekt poprawy bazy technicznej i wyposażenia parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów Natura 2000 oraz obszarów chronionego krajobrazu, który zadeklarowano jedynie trzykrotnie. W dużej mierze wskazuje to na strukturę celów realizowanych projektów oraz hierarchię ważności potencjalnych efektów w świadomości beneficjentów. **Projekty realizowane we wszystkich 14 przypadkach przez JST (gminy KOF) zorientowane są na wynik ekonomiczny, jaki zapewnić może przede wszystkim rozwój funkcji turystycznej obszaru, w którym projekt jest realizowany.**

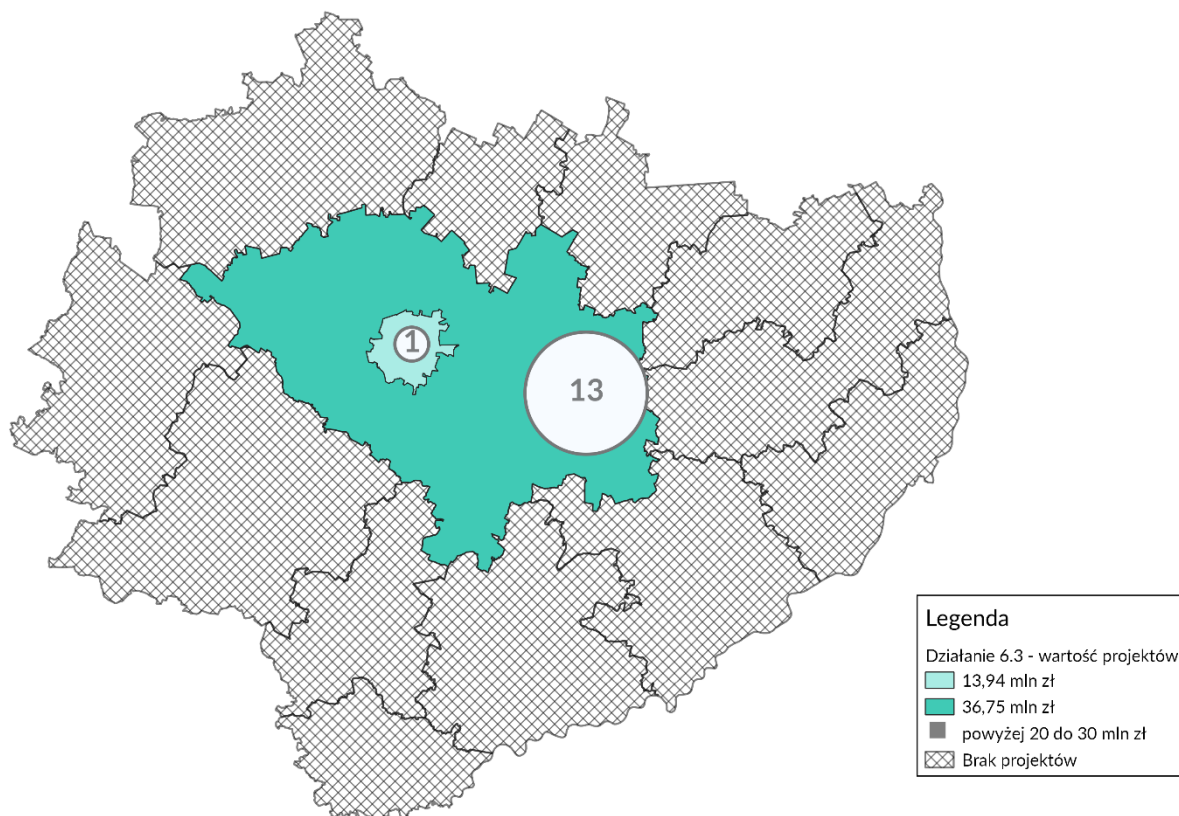
W tym kontekście należy odnotować jako znaczny sukces, że tylko jeden beneficjent zadeklarował nieosiągnięcie wskaźnika liczby użytkowników wspartej infrastruktury, zważywszy, że ankieta realizowana była w październiku, czyli praktycznie w szczycie drugiej fali pandemii COVID-19. Można to zinterpretować jako wskaźnik dużej atrakcyjności turystycznej zbudowanej w wyniku projektów infrastruktury i wskaźnik dużej odporności na kryzys związany z ograniczeniami ruchu turystycznego w roku 2020 i ogólnie dużych strat w branży.

Oceny beneficjentów zostały potwierdzone w ramach IDI z przedstawicielami IZ/IP oraz instytucji dysponujących wiedzą ekspercką.

Rozkład terytorialny wsparcia zgodny jest z założeniami Działania 6.3 i przede wszystkim założeniami zintegrowanego podejścia do rozwoju terytorialnego, wpisanego w RPOWŚ 2014-2020. **Projekty w większości realizowane są poza Kielcami, co wzmacnia gospodarczo gminy należące do KOF i zarazem buduje turystyczne i rekreacyjne zaplecze stolicy regionu.** Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że wybudowane obiekty staną się przede wszystkim bazą turystyki lokalnej, weekendowej, a główną grupą docelową produktów turystycznych, powstałych i wspartych w ramach Działania będą mieszkańcy Kielc.

Projekty realizowane są we wszystkich gminach KOF, przy czym dwie gminy - Górnó i Daleszyce - realizują po dwa projekty.

Mapa 5. Rozkład terytorialny projektów Działania 6.3

W RPOWŚ 2014-2020 przyjęto także dla Działania 6.3 wskaźnik rezultatu strategicznego „Stopień wykorzystania miejsc noclegowych na obszarze KOF” o wartości bazowej 18,2% na rok 2013, przy założeniu wartości 18,3% w roku 2023. Do roku 2018 wskaźnik ten wzrastał i osiągnął wartość 26% w roku 2018, a następnie spadł do 24,8%. Wartość tego wskaźnika spadnie najprawdopodobniej również w roku 2020, a spadek ten może być nawet większy, niż wynika z już dostępnych danych GUS – w pierwszym półroczu 2020 r. w kraju z turystycznych obiektów noclegowych skorzystało 7,3 mln turystów, którym udzielono 19,4 mln noclegów i w odniesieniu do analogicznego okresu 2019 r. było to mniej odpowiednio o 54,3% i o 51,5%. W porównaniu z I półroczem 2019 r. obniżył się również stopień wykorzystania miejsc noclegowych z 37,6% do 23,8%. Zważywszy, że wykorzystanie miejsc noclegowych w Kielcach zależy w znacznej mierze od kalendarza imprez targowych, które w większości w roku 2020 się nie odbyły, przy dodatkowych ograniczeniach ruchu turystycznego w obszarze turystyki kulturowej – możliwość spadku wskaźnika poniżej wartości bazowej w roku 2020 i również 2021 trzeba przyjąć za wysoce prawdopodobną. **Równocześnie, ze względu na to, że wytworzona w ramach Działania 6.3 infrastruktura turystyczna może obsługiwać lokalny ruch turystyczny, wskaźniki przyjęte w projektach nie są zagrożone w podobnym stopniu, co w tych niekorzystnych okolicznościach można uznać za nieprzewidywany, pozytywny efekt lokalnego wymiaru Działania 6.3.**

Niemniej jednak, projekty Działania 6.3 nie będą w warunkach pandemii COVID-19 wystarczająco mocnym atraktorem ruchu turystycznego spoza regionu, co oznacza ich ograniczony wpływ na wzrost konkurencyjności gospodarczej KOF i regionu, czego wyrazem miał być omawiany wskaźnik. Prognozowanie efektów interwencji, odnoszących się do zachodzących ostatnio w gospodarce zmian, jak w sektorze przemysłów czasu wolnego (co obejmuje zarówno kulturę, jak i turystykę) jest obciążone ryzykiem fundamentalnej nieprzewidywalności tendencji rozwoju sytuacji społeczno-gospodarczej w horyzoncie co najmniej najbliższego roku. Dotyczy to zarówno zagrożenia epidemicznego i jego skutków, jak i niepewności wynikającej z przedłużających się negocjacji Wspólnych Ram Finansowych.

Zidentyfikowano brak specyficznych czynników wpływających na realizację Działania 6.3. Wystąpiły natomiast czynniki typowe dla wszystkich Działań, zawierających projekty inwestycyjne, związane z prowadzeniem prac budowlanych: nieprzewidywany na etapie programowania wzrost cen materiałów oraz wynagrodzeń w sektorze budownictwa. Skutki tego czynnika w pewnym stopniu zostały zniwelowane poprzez wzrost kursu Euro, który dla potrzeb programowania przyjęto na poziomie 3,55 zł.

Opóźnienia, jakie wystąpiły w 5 projektach, miały za przyczynę wspomniany wzrost cen; wskazano też jako źródło problemów opóźnienia w podpisaniu umowy oraz problemy z uzyskiwaniem wymaganych zezwoleń prawnych. W każdym przypadku jednak opóźnienia te zostały uznane za wynikające z siły wyższej i objęte aneksem do umowy.

Oceniając skuteczność i efektywność Działania 6.3 warto zwrócić uwagę, że beneficjenci, odpowiadający na ankietę CAWI, w większości (8 z 10) stwierdzają, że efekty zostały

dotychczas osiągnięte w stopniu zadowalającym. 2 respondentów uznało, że jest jeszcze za wcześnie, by wyrażać w tej kwestii opinię. 8 z 10 respondentów zadeklarowało też realizację projektu o tej samej tematyce w przyszłym okresie programowania (2 wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”), co należy potraktować jako informację o wysokiej użyteczności tego rodzaju projektów z ich perspektywy.

Projekty stanowią zarazem dla 5 z nich jedyną możliwość realizacji podjętych działań, dwóch natomiast zadeklarowało realizację projektu również bez uzyskania dofinansowania. W tym kontekście można stwierdzić **brak poważnego ryzyka wystąpienia efektu deadweight we wdrażaniu Działania 6.3.**

Efektywność mierzona przewidywanym średnim kosztem jednostki wskaźnika w przypadku wskaźnika produktu „Liczba przebudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych” wynosi 2 mln zł. Dotychczasową efektywność interwencji w zakresie Działania 6.3 ocenić będzie można jednak w pełni dopiero po zakończeniu wszystkich projektów. Wstępnie można jednak przyjąć, na podstawie deklaracji beneficjentów, że w warunkach rosnących kosztów na rynku budowlanym (zarówno materiałów, jak i pracy) efektywność projektów realizowanych w ramach Działania była wysoka.

Ocenę efektywności w tym Działaniu utrudnia różnorodność celów projektów i trudny do opisanego kontekst realizacji dofinansowanych przedsięwzięć. Jako dodatkowe czynniki efektywności należy, oprócz czynników stricte ekonomicznych, uwzględnić w tym przypadku wpływ projektów na rozwój kapitału społecznego, jakość życia, tworzenie warunków zrównoważonego rozwoju, ochronę bioróżnorodności. Dodatkowym czynnikiem efektywności jest też to, że projekty są realizowane w zintegrowanej formule terytorialnej, tworzone wokół Kielc wraz z realizowanym w samych Kielcach projektem „Rozbudowa infrastruktury edukacyjnej na terenach przyrodniczo cennych administrowanych przez Geopark Kielce”.

Zróżnicowany kontekst i zakres projektów oraz szereg czynników wpływających na koszty projektu sprawia, że porównywanie kosztów jednostkowych uzyskania określonego efektu nie jest odpowiednim instrumentem. Ocena efektywności w oparciu o koszt jednostkowy jest poza tym o tyle utrudniona, że znaczna część projektów nie została jeszcze ukończona, a zaczęły one wykazywać wymierne i niewymierne efekty w zupełnie innych warunkach społeczno-gospodarczych niż w okresie, gdy powstawały założenia RPOWŚ 2014-2020 i następnie podpisywane były umowy o dofinansowanie w warunkach, co należy dobitnie podkreślić, o wiele mniej korzystnych. Warto zwrócić uwagę, że ogólnie sektor przemysłów czasu wolnego, w tym wypadku przede wszystkim turystyka, który wspierany jest w ramach Działania, należy, obok kultury, do najbardziej wrażliwych obszarów gospodarki narodowej i w roku 2020 odnotował już straty, których zniwelowanie może być wyzwaniem najbliższych lat.

Działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów

Celem Działania 7.2 RPOWŚ 2014-2020 jest poprawa warunków sprzyjających wzrostowi gospodarczemu poprzez wspieranie nowych i wzmocnienie dotychczasowych funkcji społeczno-gospodarczych terenów ze specyficznymi potrzebami. Logika interwencji zakłada wspieranie rozwoju potencjałów endogenicznych terenów ze specyficznymi potrzebami w celu nadania im nowych lub wzmocnienia dotychczasowych funkcji społeczno-gospodarczych. Działania mają interdyscyplinarny charakter i realizowane są w ramach strategii terytorialnej. Są to inwestycje wspierające rozwój turystyki kulturowej, zasobów naturalnych, dziedzictwa kulturowego i jego zasobów, a także tworzenie nowych produktów turystycznych. Projekty muszą wpływać na rozwój przedsiębiorczości i wzrost zatrudnienia.

W ramach Działania wspierane są następujące typy projektów:

1. Budowa, rozbudowa, modernizacja i wyposażenie infrastruktury turystycznej, w tym obiektów noclegowych, gastronomicznych, rekreacyjnych i innej infrastruktury turystycznej, w tym ścieżek, tras i szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, wodnych, narciarskich) w miejscach atrakcyjnych przyrodniczo, kulturowo i turystycznie wraz z infrastrukturą dodatkową (np. systemy oznakowania i miejsca postoju),
2. Tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego, przemysłowego i naturalnego w celu podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej i pobudzenia rozwoju gospodarczego,
3. Realizacja prac konserwatorskich, restauratorskich, prac zabezpieczających przed zniszczeniem oraz robotami budowlanymi prowadzonymi przy zabytkach nieruchomych wraz z ich otoczeniem wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków lub też wpisanych do ewidencji innej niż rejestr Świątokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
4. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz zabezpieczających przed zniszczeniem, prowadzonych przy zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków ruchomych województwa świętokrzyskiego,
5. Konserwacja, renowacja, zachowanie, modernizacja, adaptacja obiektów historycznych, zabytkowych oraz poprzemysłowych wraz z otoczeniem i ich przystosowaniem na cele turystyczne,
6. Prace konserwatorskie, restauratorskie, rekonstrukcyjne i adaptacja budynków i budowli o znaczeniu historycznym z możliwością nadania im nowych funkcji oraz budową nowych, rozbudową i przebudową istniejących obiektów funkcjonalnie z nimi powiązanych,

7. Projekty inwestycyjne realizowanymi na obszarach o wysokim stopniu atrakcyjności turystycznej (cenne obiekty zabytkowe oraz walory przyrodnicze i kulturowe),
8. Rozwój i modernizacja infrastruktury informacyjnej i promocyjnej, w tym centrami i punktami informacji inwestycyjnej i turystycznej, oznakowaniem obszarów atrakcyjnych inwestycyjnie i turystycznie.

W okresie objętym ewaluacją podpisano 8 umów o ogólnej wartości ponad 106 mln zł. Wysokość dofinansowania ze środków Programu wynosi ponad 43 mln zł, co stanowi 87,5% alokacji przeznaczony na to Działanie¹⁸. Podpisane umowy dotyczyły różnorodnych działań z zakresu ujętego SZOOP i przedstawionego wyżej.

Do dnia 1.09.2020 roku zakończono realizację 2 projektów.

W logice interwencji Działania 7.2 założono, iż w wyniku wsparcia wartość docelowa wskaźnika produktu „Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie” wyniesie 3. W chwili obecnej wsparte zostały 3 przedsiębiorstwa. Do momentu ewaluacji zawarto 2 umowy i 1 pre-umowę, więc realizacja wskaźnika powinna wynieść 100% zakładanej wartości.

Drugi ze wskaźników produktu „Liczba wspartych obiektów turystycznych i rekreacyjnych” zakładany był na poziomie 14 szt. Zgodnie ze zmianą Programu wartość ta została obniżona do 6 szt. Z umów o dofinansowanie wynika, że wsparcie uzyskało 14 obiektów, a do 1.09.2020 zrealizowano wskaźnik na poziomie 13 szt. co oznacza 92,8% realizacji pierwotnej wartości, a 217% wartości po zmianie. Wskaźnik więc został już przekroczony.

Wskaźnik rezultatu „Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach” przyjął w Programie wartość na poziomie 20 jednostek EPC. Z deklaracji zawartych w UoD wynika realizację wskaźnika na poziomie 36 jednostek. W chwili obecnej poziom realizacji wskaźnika jest zerowy.

¹⁸ Obliczono poprzez podzielenie wysokości dofinansowania przez wysokość alokacji przy kursie euro= 4,4696, przypadającym na miesiąc złożenia przedmiotowego raportu.

Tabela 8. Stopień osiągnięcia i prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu Działania 7.2

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa zakładana w Programie	Wartość docelowa zakładana w UoD	Wartość docelowa osiągnięta w projektach	Stopień osiągnięcia wartości docelowej zakładanej Programie/ SZOOP	Prognoza osiągnięcia wartości docelowej zakładanej w Programie/ SZOOP
Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie (CI)	3	2	2	67%	3 (100%)
Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach (CI)	20	36	0	0%	36 (180%) lub więcej
Liczba wspartych obiektów turystycznych i rekreacyjnych	6	14	13	217%	14 (234%) lub więcej

Źródło: baza SL 2014-2020, stan na 01.09.2020 roku

Z uwagi na to, iż zakończone zostały tylko dwa projekty, deklaracje efektów niekwantyfikowalnych przez beneficjentów są raczej niemiarodajne. Sama realizacja projektów, mimo iż pięć spośród siedmiu odpowiadających na ankietę CAWI zadeklarowało opóźnienia, a tylko jeden realizację projektów bez opóźnień – nie jest w ocenie tych samych beneficjentów zagrożona. Sześciu beneficjentów deklaruje zadowolenie z osiąganych efektów, a tylko jeden wybrał odpowiedź: trudno powiedzieć. W ocenie odpowiadających na ankietę (którą jednak, jak wspomniano, traktować należy z pewną ostrożnością) – udało się wg 100% respondentów osiągnąć **efekt zwiększenia atrakcyjności turystycznej terenu, na którym realizowana jest inwestycja. Zwiększenie dostępności terenów/obiektów atrakcyjnych przyrodniczo i kulturowo dla mieszkańców regionu** zadeklarowało 3 respondentów, **zwiększenie potencjału przemysłów czasu wolnego** – 4, a **wzrost atrakcyjności terenu jako miejsca zamieszkania** – 5. Oceny beneficjentów zostały potwierdzone w ramach IDI z przedstawicielami IZ/IP oraz instytucji dysponujących wiedzą ekspercką.

Odbudowy. Należy przyjąć, że nastąpi załamanie rosnącego trendu wskaźnika, brak jednak instrumentu, pozwalającego wiarygodnie ocenić kiedy i na jakim poziomie zakończy się spadek jego wartości.

Odnotowano brak specyficznych czynników wpływających na realizację Działania 7.2. Wystąpiły natomiast czynniki typowe dla wszystkich Działań, zawierających projekty inwestycyjne, związane z prowadzeniem prac budowlanych: nieprzewidziany na etapie programowania wzrost cen materiałów oraz wynagrodzeń w sektorze budownictwa. Skutki tego czynnika w pewnym stopniu zostały zniwelowane poprzez wzrost kursu Euro, który dla potrzeb programowania przyjęto na poziomie 3,55 zł.

Opóźnienia, jakie wystąpiły w projektach, miały za przyczynę wspomniany wzrost cen; wskazano też jako źródło problemów opóźnienia w podpisaniu umowy oraz problemy z uzyskiwaniem wymaganych zezwoleń prawnych. W każdym przypadku jednak opóźnienia te zostały uznane za wynikające z siły wyższej i objęte aneksem do umowy.

Oceniając skuteczność i efektywność Działania 7.2 warto zwrócić uwagę, że beneficjenci w ankiecie CAWI w większości (6 z 7) stwierdzili, że efekty zostały dotychczas osiągnięte w stopniu zadowalającym. Biorąc pod uwagę, że odpowiadali projektodawcy w trakcie realizacji przedsięwzięcia, ocenę tę należy odnieść przede wszystkim do przebiegu projektu. 6 respondentów zadeklarowało też realizację projektu o tej samej tematyce w przyszłym okresie programowania (1 wybrał odpowiedź „trudno powiedzieć”), co należy potraktować jako informację o wysokiej użyteczności tego rodzaju projektów z ich perspektywy. **Projekty stanowią zarazem dla nich jedyną możliwość realizacji podjętych działań (100% deklaracji), dla których nie są w stanie znaleźć innego źródła finansowania. W tym kontekście można stwierdzić wysoką pomocniczość Działania 7.2 i brak wystąpienia efektu deadweight w jego wdrażaniu.**

Efektywność mierzona przewidywanym średnim kosztem jednostki wskaźnika w przypadku wskaźnika produktu „Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie” wynosi blisko 16 mln zł, a w przypadku wskaźnika produktu „Liczba obiektów turystycznych i rekreacyjnych objętych wsparciem” – blisko 8 mln zł¹⁹. Koszt jednostki wskaźnika rezultatu „Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach (CI)” wyniesie ok. 882 tys. zł.

Dotychczasową efektywność interwencji w zakresie Działania 7.2 ocenić będzie można w pełni po zakończeniu wszystkich projektów, ale wstępnie można uznać ją jako wysoką na podstawie deklaracji beneficjentów, a także wysokiego popytu już w roku 2018 wskazującym na wyczerpanie alokacji w przypadku pomyślnego dla beneficjentów zakończenia procedur odwoławczych. W przypadku Działania 7.2 analiza kosztów jednostkowych jest utrudniona i nawet niezasadna, gdyż żaden z dofinansowanych projektów w tym Działaniu nie charakteryzuje się efektem, który dałoby się zestandaryzować. Ze względu na zróżnicowany

¹⁹ Średni koszt jednostkowy każdego ze wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego został obliczony poprzez podzielenie wysokości dofinansowania projektów monitorujących przedmiotowy wskaźnik przez wartość docelową tego wskaźnika, założoną do osiągnięcia w dofinansowanych projektach.

kontekst i zakres projektów oraz szereg czynników wpływających na koszty projektu, porównywanie kosztów jednostkowych uzyskania określonego efektu może mieć wymiar jedynie formalny. Ocena efektywności w oparciu o koszt jednostkowy jest poza tym o tyle utrudniona, że większość projektów nie została jeszcze ukończona, a zaczęły one wykazywać wymierne i niewymierne efekty w zupełnie innych warunkach społeczno-gospodarczych niż w okresie, gdy powstawały założenia RPOWŚ 2014-2020 i następnie podpisywane były umowy o dofinansowanie w warunkach, co należy dobitnie podkreślić, o wiele mniej korzystnych. Warto zwrócić uwagę, że ogólnie sektor przemysłów czasu wolnego, który wspierany jest w ramach Działania, należy, obok kultury, do najbardziej wrażliwych obszarów gospodarki narodowej i w roku 2020 odnotował już straty, których zniwelowanie może być wyzwaniem najbliższych lat.

3.1.3 Podsumowanie

W obszarze działań pro środowiskowych – ochrony przed zagrożeniami naturalnymi, gospodarki odpadami i gospodarki wodno-ściekowej - odnotowano wysoką skuteczność osiągania celów, z wyjątkiem wsparcia – w ramach Działania 4.1 – zabezpieczeń przeciwpowodziowych, co było związane z wystąpieniem kwestii regulacyjnych i wymagało uruchomienia długotrwałej procedury JASPERS dla jedynego projektu, który ma szansę realizacji w ramach RPOWŚ.

W kolejnych latach realizacji Programu wszystkie skwantyfikowane i jakościowe cele działań pro środowiskowych powinny zostać osiągnięte w pełnym bądź wysokim stopniu, mimo interwencji czynników regulacyjnych, opóźnień w aktualizacji kluczowych dokumentów krajowych i regionalnych.

W ramach Działania 4.1 zakupiono 29 wozów pożarniczych oraz inny sprzęt ratowniczy. Łącznie wsparcie w ramach Działania 4.1 RPOWŚ otrzymały 31 jednostki OSP zarejestrowane w KSRG, co stanowi blisko 14% wszystkich zarejestrowanych OSP w regionie świętokrzyskim. Zwiększono skuteczność przeprowadzonych akcji, poprawiono jakość szybkiego reagowania ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami, rozszerzono obszar prowadzenia działalności ratowniczej, wprowadzono nowe formy ochrony, głównie dzięki zastosowaniu systemu teleradiowego. Zachowano przy tym uzasadnioną efektywność kosztową.

W Działaniu 4.2 założono objęcie systemem zagospodarowania odpadów 273 736 osób, wsparciem objęto 5 PSZOK-ów i 2 RZZO. W wyniku wsparcia RPOWŚ utworzono nowe PSZOK-i/zmodernizowano je do potrzeb wynikających z zobowiązań akcesyjnych w 38% gmin regionu, które nie miały dostępu do PSZOK-ów w 2013 roku. Kolejne 2 projekty znajdujące się w ocenie mają szansę zwiększyć udział Programu do poziomu 60% gmin niespełniających wymagań akcesyjnych przed rozpoczęciem RPO WŚ 2014-2020. Biorąc jednak pod uwagę rozkład terytorialny projektów znajdujących się obecnie w ocenie należy nadmienić, że wsparcie otrzymują inwestycje zlokalizowane we wszystkich 6 regionach gospodarki

odpadami w regionie. Należy oczekiwać, iż po zakończeniu okresu programowania poprawi się efektywność systemu gospodarowania odpadami oraz jakość gleb i system odzysku materiałów.

Produkty i rezultaty Działania 4.3 mają istotne znaczenie w skali regionu. Zwiększyła się dostępność oczyszczania ścieków, co wpływa na poprawę jakości wód gruntowych, bieżących i do użytku mieszkańców. Wsparcie uzyskały 33 aglomeracje o RLM od 2 tys. do 10 tys. spośród 56 wyszczególnionych w KPOŚK dla województwa świętokrzyskiego. Oznacza to wpływ Programu na wypełnienie zobowiązań akcesyjnych w 60% aglomeracji spełniających kryteria dostępu. Na koniec 2023 roku należy spodziewać się 1,1% udziału RPOWŚ 2014-2020 w generowaniu przyrostu nowych oczyszczalni i aż 25% udział w modernizacji istniejących oczyszczalni w celu spełnienia zobowiązań akcesyjnych w skali całego kraju. W dokumencie krajowym w V aktualizacji KPOŚK ustalono, iż do roku 2021 powinny zostać wybudowanych 6 362,3 km nowej sieci kanalizacyjnej oraz zmodernizowanych 667,5 km sieci kanalizacyjnej. Wkład RPOWŚ w realizację zobowiązań akcesyjnych w skali całego kraju w zakresie aglomeracji od 2 tys. do 10 tys. RLM wynosi też 6,4% zakładanej długości wybudowanej kanalizacji sanitarnej oraz 1,4% przyjętego w dokumencie przyrostu zmodernizowanej sieci kanalizacyjnej. Udział Programu w generowaniu wartości docelowej wskaźnika „Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków” stanowić będzie na koniec 2023 roku 6,7%. Udział w przyroście tego wskaźnika w latach 2012-2023 w skali całego regionu będzie miał jeszcze ważniejsze znaczenie, wynosząc 31%.

Cele wsparcia RPOWŚ w obszarze działań pro środowiskowych pozostają aktualne, mimo osiągnięcia wysokiego przyrostu liczby wozów strażackich, PSZOK-ów, sieci kanalizacyjnej.

Nie wszystkie zobowiązania akcesyjne zostały w całości osiągnięte oraz wyzwania rozwojowe regionu nie w pełni zostały rozwiązane.

Podsumowując problematykę skuteczności i efektywności Działania 4.4 w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego należy stwierdzić przede wszystkim, że przyjęta logika interwencji zapewnia realizację zarówno celów programowych, jak i celów Działania. Zarazem jednak warto zwrócić uwagę, że logika ta nie pozwala zaspokoić potrzeb w niektórych obszarach istotnych z uwagi na przyszłe wyzwania rozwojowe. Interwencja skierowana była na udostępnienie elementów dziedzictwa kulturowego, które postrzegane w Programie są jako obiekty materialne oraz infrastruktura kultury.

Właściwą perspektywą w tym kontekście jest sugestia powiązania działań inwestycyjnych z tworzeniem produktu turystycznego. Realizowane projekty w niewielkim stopniu objęły takie kategorie dziedzictwa kulturowego jak zabytki przemysłowe, dziedzictwo wiejskie, założenia parkowe. Jako ograniczenie skuteczności oddziaływania Programu należy też przyjąć brak skutecznie aplikujących w trzech zachodnich powiatach regionu: włoszczowskim, jędrzejowskim i pińczowskim.

REKOMENDACJA. W przyszłości należy zatem rozważyć podjęcie działań zapewniających bardziej równomierną realizację interwencji w regionie. Rekomenduje się uwzględnienie niższego potencjału absorpcyjnego wymienionych powiatów i wynikającej stąd nierównowagi rozwojowej. Nierównowaga taka jest argumentem, by co najmniej te trzy powiaty uznać w ramach przyszłej perspektywy za OSI w zakresie ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Realizacja przedsięwzięć zaplanowanych w Działaniu 4.5 przyczyniła się zarówno do poprawy ochrony różnorodności biologicznej, jak i zahamowania spadku różnorodności biologicznej na obszarach cennych przyrodniczo. Zarówno zakres terytorialny zrealizowanych interwencji, jak i liczba wspartych form ochrony przyrody wskazuje na trafność i skuteczność założeń programowych. Skuteczność i efektywność osiągnięcia celów są wysokie.

Kluczowe dla poprawy i zahamowania spadku różnorodności biologicznej jest zapewnienie ciągłości działań związanych z ochroną czynną.

Zasadna będzie kontynuacja działań ochronnych w celu zapewnienia ciągłości ochrony i trwałości efektów bieżących interwencji. Interwencje w zakresie ochrony bioróżnorodności potrzebne są w szczególności w zakresie cennych przyrodniczo terenów Górach Świętokrzyskich, które posiadają dodatkowy walor możliwości wypoczynku i uprawiania turystyki aktywnej.

Odnotowano wystarczający poziom osiągnięcia założeń programowych związanych z liczbą ośrodków edukacji ekologicznej funkcjonujących na terenie. Istnieje jednak duże zapotrzebowanie na tworzenie nowych ośrodków edukacji ekologicznej. Znaczące dla zapewnienia efektów środowiskowych będzie realizacja projektów przez kluczowego beneficjenta środków jakim jest RDOŚ.

Logika realizacji Działania 6.3 realizowanego na terenie ZIT KOF jest wysoce trafna przede wszystkim ze względu na realizację projektów w zintegrowanej formule terytorialnej. Realizacja projektów w gminach okalających Kielce i w samych Kielcach tworzy warunki do stworzenia zintegrowanego, sieciowego produktu turystycznego w oparciu o lokalne zasoby środowiskowe. Produkt taki nawet w warunkach kryzysu gospodarczego może być w ograniczonym zakresie stymulatorem rozwoju gospodarczego, gdyż jedną z jego głównych grup docelowych mogą być mieszkańcy Kielc. Nie ograniczy to jednak negatywnego wpływu ograniczeń ruchu turystycznego na branżę hotelarską.

Logikę interwencji Działania 7.2 w obszarze wzmocnienia potencjału endogennego określonych obszarów ocenić należy jako wysoce trafną, co sprzyja realizacji celów Programu zarówno w aspekcie ilościowym, jak i jakościowym.

Skoncentrowanie wsparcia na obszarach geograficznych, w których występują w szczególnym nasileniu czynniki ograniczające tempo rozwoju społeczno-gospodarczego regionu i wskazanie jako głównego zasobu endogenicznego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, a sektora usług turystycznych jako tego obszaru, który dzięki Działaniu ma ulec

wzmocnieniu stanowi wybór zgodny ze specyfiką i potencjałem regionu, a na pewno potencjałem terenów, na których realizowane są projekty.

Wzmocnienie sektora usług turystycznych na obszarach, gdzie stanowi on jeden z kluczowych składników potencjału endogenicznego, jest szczególnie istotne w obliczu wyzwań związanych z epidemią COVID-19.

3.2 Efekty ekologiczne, społeczne i gospodarcze w poszczególnych obszarach wsparcia

Niniejszy rozdział odpowiada na następujące pytania badawcze:

Efekty wsparcia RPOWŚ w skali regionu

Czy i jakie efekty przyrodnicze (np. wpływ na bioróżnorodność, ograniczanie presji na zasoby naturalne) i ekologiczne (np. wpływ na ilość i jakość wód, jakość gleb, poprawa efektywności systemu selektywnego zbierania odpadów, odzysk materiałów) przyniosła realizacja projektów ze środków RPOWŚ 2014-2020?

Czy i jakie efekty społeczne (pozytywne i negatywne) przyniosła realizacja projektów w obszarze środowiska i zasobów kulturowych z środków RPOWŚ 2014-2020 (np.: ochrona przed zagrożeniami naturalnymi; walory rekreacyjne terenów przyrodniczych; poprawa jakości życia, poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego)?

Czy i jakie efekty gospodarcze/ekonomiczne przyniosła realizacja projektów w obszarze środowiska i zasobów kulturowych (np.: zatrudnienie; zwiększenie ruchu turystycznego; dostępności komunikacyjnej, dodatkowe inwestycje;) ze środków RPOWŚ 2014-2020?

Efekty dodatkowe wsparcia

Jaka jest komplementarność międzyokresowa oraz międzyprogramowa wsparcia w ramach RPOWŚ 2014-2020? W jakim zakresie wsparcie Programu uzupełniane jest przez inwestycje POIŚ, PROW, WFOŚ? Jaka jest wartość dodana RPOWŚ 2014-2020?

W jakim zakresie wsparcie RPOWŚ 2014-2020 przyczynia się do spójności regionu w zakresie środowiskowym i ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego?

Jakie są dodatkowe negatywne i pozytywne efekty wsparcia? Czy wystąpił efekt deadweight, efekt dźwigni, efekt synergii (również z działaniami realizowanymi poza RPOWŚ), efekt impulsu, efekt innowacji?

3.2.1 Działania pro-środowiskowe

Działania pro środowiskowe wspierane są w RPOWŚ 2014-2020 w ramach następujących Działań: 4.1 Przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych oraz usuwanie ich skutków; 4.2 Gospodarka odpadami; 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa

Głównym celem Działań: 4.1, 4.2 i 4.3 jest przyniesienie wymiernych efektów ekologicznych.

W wyniku wsparcia jednostek OSP w ramach Działania 4.1 **wymiernym efektem ekologicznym jest zmniejszenie szkód powstałych w wyniku pożarów, ochrona stanu lasów przed skutkami pożarów, ochrona obszarów chronionych, stanowiących blisko 65% województwa.** Wspomniana w rozdziale 3.1.1 skala wsparcia obejmująca niemal wszystkie powiaty regionu świętokrzyskiego wskazuje na możliwość oddziaływania inwestycji w przedstawionych wyżej obszarach.

W Działaniu 4.2, oprócz segregowania odpadów, w niektórych budowanych i modernizowanych PSZOK-ach prowadzono także m.in. inwestycje prowadzące do redukcji udziału odpadów komunalnych ulegających biodegradacji, kierowanych do składowania. (projekt pt. „Modernizacja Punktu Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych w Krynkach”). Z kolei w projekcie pt. „Budowa Punktu Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych w Gminie Zagnańsk” założono odzysk materiałów i skierowanie np. urządzeń elektronicznych do ponownego użycia.

Wysokie efekty ekologiczne założono też do osiągnięcia w projekcie pt. „Hala rozładunku i przetwarzania zmieszanych odpadów komunalnych wraz z wytwarzaniem paliwa alternatywnego na terenie Składowiska Odpadów Komunalnych „Kępny Ług” we Włoszczowie”, w którym oprócz biologicznego przetwarzania frakcji podsitowej; założono także adaptację hali sortowni do produkcji paliwa alternatywnego, w tym zamontowanie instalacji do produkcji paliwa z tworzyw sztucznych, wykonanie instalacji odgazowania złoża odpadów i gospodarczego wykorzystania biogazu do produkcji energii.

W wyniku realizowanego projektu pt. „Modernizacja sortowni - części mechanicznej instalacji mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów komunalnych w Zakładzie Utylizacji Odpadów Komunalnych w Janczycach” wprowadzono możliwości automatycznego odzysku papieru, zwiększenia efektywności i asortymentu sortowania najbardziej obecnie poszukiwanych na rynku tworzyw 3D, skutecznego wydzielenia cennego surowca jakim są puszki aluminiowe.

Wszystkie realizowane projekty z zakresu gospodarki odpadami, ze względu na zmniejszenie skali odpadów zmieszanych i niebezpiecznych na wysypiskach komunalnych przyczyniają się **do redukcji zanieczyszczenia wód powierzchniowych tzw. odciekami, skażenia gleby metalami, związkami siarki i fluoru, pyłami, bakteriami i grzybami, czy też zanieczyszczenia powietrza poprzez wydzielenie biogazów przez odpady.**

W wyniku realizacji projektów Działania 4.3 – oprócz zwiększenia dostępności oczyszczania ścieków i kanalizacji sanitarnej czy też spełniania zobowiązań akcesyjnych Polski w zakresie gospodarki wodno-ściekowej spodziewane są również takie efekty jak **zmniejszenie stopnia zanieczyszczenia wód powierzchniowych i gruntowych, a przez to poprawa jakości wody pitnej i wody w kąpieliskach oraz zmniejszenie ryzyka utraty bioróżnorodności, przede wszystkim poprzez likwidację zbiorników bezodpływowych oraz nielegalnych bezpośrednich zrzutów ścieków do odbiornika.**

Jednym z celów projektu pt. „Uporządkowanie gospodarki wodno – ściekowej w aglomeracji Skorzeszyce, czy też Uzupelnienie sieci kanalizacyjnej w obrębie aglomeracji Bieliny” jest właśnie ochrona bioróżnorodności na obszarach chronionych przyrodniczo. W kolejnym projekcie pt. „Budowa instalacji odwadniania i kompostowania osadów ściekowych na oczyszczalniach ścieków w Gminie Solec-Zdrój” założono recykling ścieków poprzez uzyskanie w procesie kompostowania osadu biomasy charakteryzującej się zarówno wysokim potencjałem energetycznym jak i potencjałem nawozowym.

Wszystkie projekty zakładające budowę/ modernizację oczyszczalni zakładały jednocześnie zwiększenie jej przepustowości, zastosowanie technologii utylizacji ściekowych poprzez termiczne przetwarzanie osadów ściekowych. Trzy inwestycje obejmowały także instalacje do przygotowania osadów do przetwarzania.

Skala efektów ekologicznych w Działaniu 4.3 jest szeroka. W realizowanych projektach założono wybudowanie 409,66 km kanalizacji sanitarnej, co stanowi 50% przyrostu kanalizacji w regionie świętokrzyskim w latach 2014-2019²⁰, a więc w okresie wdrażania Programu.

Działania pro środowiskowe dostarczyły także pozytywnych efektów społecznych, koncentrujących się na zapobieganiu utracie walorów rekreacyjnych terenów przyrodniczych oraz poprawie jakości życia. Kwestia ta dotyczy przede wszystkim Działania 4.1 i Działania 4.3. Poprzez usuwanie skutków pożarów w większym stopniu zabezpieczone są walory przyrodnicze regionu. Likwidacja szamb i poprawa jakości wód na obszarach turystycznych i uzdrowiskowych (np. w gminie Bieliny, św. Katarzynie, Solec Zdrój) podnosi walory rekreacyjne tych terenów. Przeprowadzane inwestycje Działania 4.3 wpływają też pozytywnie na jakość życia, poprzez poprawę jakości wody pitnej, zmniejszenie przykrych zapachów, prewencję chorób wynikających z zanieczyszczeń wody. Gminy skanalizowane stają się atrakcyjniejszym miejscem do zamieszkania.

Odnotowano także negatywne efekty społeczne w 4 projektach Działania 4.2, polegające na protestach społecznych związanych z lokalizacją PSZOK-ów. Zjawisko to raportowane jest zresztą powszechnie w raportach ewaluacyjnych.

Działania pro środowiskowe nie generują bezpośrednich przychodów, ani efektów gospodarczych. Można jednak stwierdzić dodatkowe efekty ekonomiczne dla gmin, realizujących projekty. Projekty wpływają na jakość życia mieszkańców w związku z poprawą dostępności usług publicznych, przy czym przekładają się na koszty tych usług. Jest to efekt społeczno-gospodarczy, który powoduje, że wpływ wsparcia na jakość życia może być niejednoznaczny, jeżeli wraz z poprawą komfortu życia następuje wzrost kosztów życia²¹. Niemniej jednak należy spodziewać się przyrostu budżetów gmin w wyniku inwestycji

²⁰ W roku 2014 długość czynnej sieci kanalizacyjnej wyniosła 5605,2 km, zaś w roku 2019 - 6425,4 km. Przyrost wyniósł 820,2 km.

²¹ Etyczne dylematy gospodarki wodno-ściekowej w Polsce, Paweł Gruszczyński, Salezjańska Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania w Łodzi, 2007.

wodno-kanalizacyjnych. Podobnie też wzrosną przychody gmin z tytułu segregacji śmieci komunalnych. Jak wynika z raportu pt. „Ewaluacja wpływu Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2013 na stan środowiska naturalnego województwa świętokrzyskiego”²² spodziewane efekty gospodarcze podniesienia jakości życia w wyniku działań prośrodowiskowych obejmują także: wzrost cen nieruchomości, większą aktywność osiedleńczą, ponieważ uzbrojenie terenów stwarza warunki niezbędne do inwestycji prywatnych (mieszaniowych) i komercyjnych, zmniejszenie kosztów eksploatacji wysypiska odpadów.

W jednym projekcie Działania 4.2 pt. „Modernizacja sortowni - części mechanicznej instalacji mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów komunalnych w Zakładzie Utylizacji Odpadów Komunalnych w Janczycach” generowano też wzrost zatrudnienia. Założono powstanie 3 nowych miejsc pracy.

Komplementarność międzyokresowa i międzyfunduszowa

Biorąc pod uwagę inwestycje pro środowiskowe w ramach RPOWŚ 2007-2013 można mówić o wysokim stopniu komplementarności międzyokresowej w przypadku Działania 4.3.

Projekty Działania 4.3 stanowiły kontynuację uporządkowywania kanalizacji sanitarnej w ramach RPOWŚ 2007-2013 w następujących gminach: Miedziana Góra, Górnio, Zagnańsk, Solec Zdrój, Łągów (budowa wodociągu), Bieliny, Nowa Słupia, Sobków, Suchedniów, Strawczyn, Ożarów, Chmielnik, Bogoria, Mniów, Stąporków (budowa wodociągu), Sędziszew, Samborzec, Słupia, Daleszyce, Radoszyce, Stąporków i Klimontów (w obu tych miejscowościach komplementarność dotyczyła budowanej w latach 2007-2013 sieci wodociągowej), Brody, Kunów.

W ramach gospodarki wodno-ściekowej komplementarności międzyokresowej w projektach RPOWŚ 2014-2020 nie odnotowano jedynie w gminach Oleśnica, św. Katarzyna oraz Łopuszno. Wyniki te wskazują na wysoką skuteczność RPO w kanalizowaniu gmin aglomeracji 2tys. - 10 tys. RLM. **W ramach obu perspektyw udało się – w wyniku wsparcia skanalizować ponad 80% tych terenów.**

Zakres interwencji Działania 4.1 i Działania 4.2 miał charakter niekomplementarny do inwestycji zrealizowanych w poprzedniej perspektywie finansowej ze środków RPO.

W bieżącej perspektywie 2014-2020 można odnotować też wysoki stopień komplementarności międzyprogramowej oraz międzyfunduszowej. Mimo, iż projekt dotyczący budowy 4 polderów zalewowych nad rzeką Modłą nie został jeszcze rozpoczęty, stanowić on będzie – po zakończeniu okresu programowania kolejne przedsięwzięcie antypowodziowe obok inwestycji POiIS, realizowane w ramach projektu pt. „Ochrona przeciwpowodziowa Sandomierza”.

²² Ewaluacja wpływu Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2013 na stan środowiska naturalnego województwa świętokrzyskiego, Ecorys, 2015.

W roku 2016 ze środków NFOŚiGW, w ramach Programu „Kompleksowy projekt adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatu – zapobieganie, przeciwdziałanie oraz ograniczanie skutków zagrożeń związanych z pożarami lasów” dokonano zakupu 4 samochodów patrolowo-gaśniczych w nadleśnictwach Kielce, Łągów, Starachowice, Staszów. Ponadto ze środków krajowych wykonano w 2017 roku 34 inwestycje związane z budową lub modernizacją dróg pożarowych, na które wydatkowano kwotę blisko 18 mln zł. Począwszy od 2018 roku realizowany także jest projekt WFOŚiGW „Świętokrzyskie OSP w służbie środowisku” oraz ogólnopolski program pomocy dla służb ratowniczych. W jego ramach zakupiono kolejnych 11 wozów strażackich oraz wsparto OSP dotacją w wysokości 758 tys. zł.

Biorąc pod uwagę gospodarkę wodnościekową należy podkreślić 3 źródła komplementarnych inwestycji: POliŚ, PROW oraz środki WFOŚiGW. W POliŚ realizowane są przedsięwzięcia wodno-kanalizacyjne w aglomeracjach o RLM większym niż 10 tys. – łącznie 9 projektów. Projekty bieżącej perspektywy finansowej mogą więc w znaczącym stopniu przyczynić się do realizacji zobowiązań akcesyjnych w tym obszarze. Kolejnym źródłem finansowania gospodarki wodno-kanalizacyjnej w regionie jest Działanie PROW Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii, w ramach którego, w regionie świętokrzyskim, wsparcie uzyskało 58 projektów, w tym głównie wspierając przydomowe oczyszczalnie ścieków i rozbudowę kanalizacji. Inwestycje te były realizowane na szeroką skalę w powiecie kazimierskim, w którym nie realizowano projektów RPOWŚ. Wystąpiła jednak komplementarność terytorialna - w gminach, które uzyskały dofinansowanie w ramach Działania 4.3, takich jak Samborzec, Oleśnica, Radoszyce, Miedziana Góra przeprowadzono dalsze inwestycje wodno-ściekowe w ramach PROW.

W latach 2016-2019 łącznie wybudowano 1.528 szt. przydomowych oczyszczalni ścieków w ramach zadania ZW 2.6. Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenach, dla których budowa sieci kanalizacyjnej jest nieuzasadniona ekonomicznie i technicznie – głównie ze środków PROW oraz środków mieszkańców. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej realizuje także program „Ogólnopolski program gospodarki wodno-ściekowej poza granicami aglomeracji ujętych w KPOŚK”. W jego ramach wsparto w latach 2016-2019 129 przedsięwzięć na łączną kwotę ok. 120 mln zł. Zadania te dotyczyły zarówno budowy oczyszczalni przydomowych i przyzakładowych, jak i sieci kanalizacyjnej.

Stosunkowo niską komplementarnością międzyfunduszą charakteryzuje się wsparcie gospodarki odpadami w ramach RPOWŚ 2014-2020. PSZOK-i powstawały głównie ze środków własnych gmin, w ramach WFOŚiGW finansowane było składowanie i utylizowanie odpadów niebezpiecznych. W latach 2016-2020 podpisano łącznie 662 umowy na ten cel, o wartości blisko 39 mln zł.

Biorąc powyższe pod uwagę należy podkreślić, iż wsparcie RPOWŚ charakteryzuje się wysoką wartością dodaną poprzez realizację kompleksowych inwestycji w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi, uwzględniających nie tylko ich utylizację i segregację,

ale także odzysk materiałów, wypełnianie zobowiązań akcesyjnych na obszarach o RLM od 2 tys. do 10 tys. w zakresie gospodarki wodno-ściekowej oraz poprzez wysoką skalę dofinansowania OSP (30 wozów strażackich wobec 14 zakupionych z alternatywnych źródeł).

Spójność środowiskowa

Analiza terytorializacji interwencji w ramach Działania 4.1 wskazuje na wsparcie całego województwa, ze szczególną koncentracją zakupów wozów strażackich w powiatach o najwyższej liczbie zdarzeń pożarowych, a przy tym o najwyższych walorach przyrodniczych, co pociąga za sobą **wysoki współczynnik spójności w osiągnięciu celu zmniejszenia skutków katastrof pożarowych.**

Biorąc pod uwagę rozkład terytorialny i zakres wsparcia Działania 4.2 można stwierdzić, iż poprzez finalizację tworzenia PSZOK-ów w gminach województwa świętokrzyskiego Program był ostatecznym narzędziem budowania spójności regionalnej w tym względzie.

Przy założeniu podpisania umów z 2 RZZO, których projekty zostały wybrane do dofinansowania w konkursie z 2020 roku należy przyjąć, iż w 4 spośród 6 regionów zagospodarowania odpadów zostanie poprawiona ich efektywność zgodnie z założeniami Planu gospodarki odpadami dla województwa świętokrzyskiego.

W przypadku Działania 4.3 można mówić o uzyskaniu wysokiego stopnia spójności terytorialnej w obrębie aglomeracji o RLM od 2 tys. do 10 tys. Kryteria dostępu premiowały zarówno aglomeracje o najniższym stopniu skanalizowania przed przystąpieniem do projektu jak i o najwyższej liczbie osób korzystających z systemów wodno-kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków, co przy dużej podaży wniosków przyczyniło się do zwiększenia spójności w zakresie dostępu do oczyszczonych ścieków i kanalizacji sanitarnej.

Efekt deadweight, efekt dźwigni, efekt synergii efekt impulsu, efekt innowacji

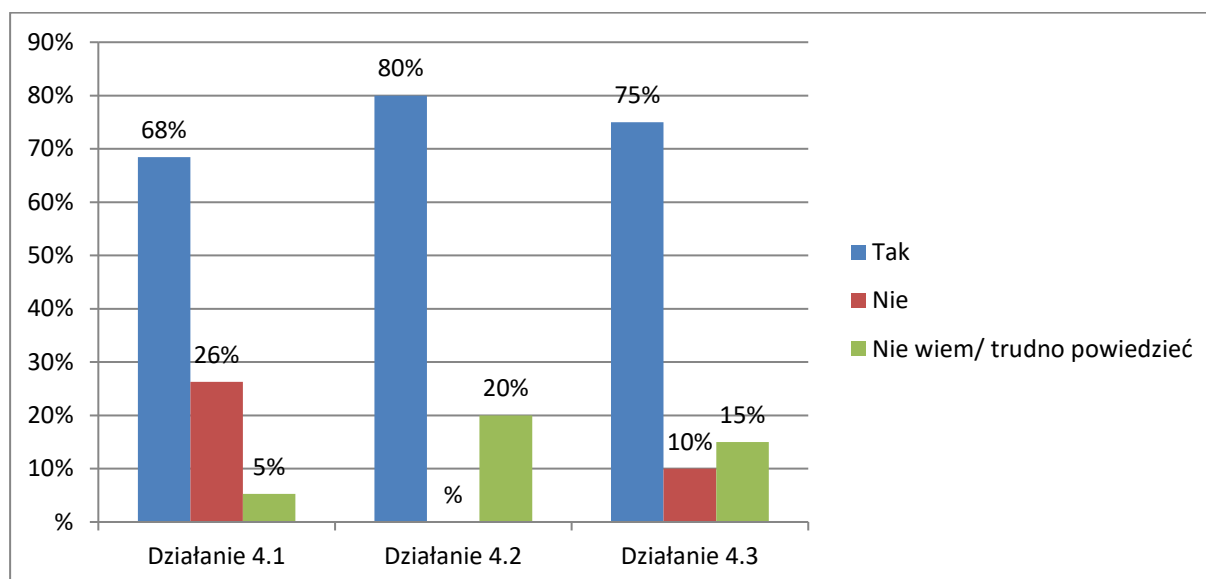
We wszystkich Działaniach pro środowiskowych RPOWŚ 2014-2020 należy odnotować wysoki efekt dodatkowości. Jak wskazuje analiza komplementarności inwestycyjnej OSP, efekt tak wysokiej skali wsparcia nie byłby możliwy z innych środków, przy blisko 30-to lub nawet 50-cio letniej eksploatacji sprzętu.

W przypadku gospodarki odpadami można przypuszczać o wysokim potencjale efektu jałowej straty, ze względu na prawny wymóg obsługiwanie każdej gminy w PSZOK i rozwiązanie tego problemu w większości gmin przy pomocy środków własnych. Niemniej jednak wysokie efekty ekologiczne przedstawione na początku tego rozdziału skłaniają do postawienia wniosku, że dodatkowością wsparcia jest zwiększenia stopnia odzysku materiałów i ponownego ich użycia we wspartych PSZOK-ach.

Wsparcie gospodarki wodno-ściekowej na wysoką skalę w aglomeracjach, które nie uzyskałyby wsparcia ze środków krajowych, jedynie częściowe dofinansowanie w PROW, świadczy o wysokim efekcie dodatkowości.

Wniosek ten podzielają sami beneficjenci. Zdecydowana większość badanych twierdzi, iż bez pozyskania dofinansowania z RPOWŚ 2014-2020 nie zrealizowałyby projektu. Beneficjenci Działania 4.1 deklarujący realizację projektu nawet bez uzyskania dofinansowania uważają przy tym, że brak środków spowodowałby dalekie odłożenie w czasie zakupu wozu strażackiego. Respondenci reprezentujący beneficjentów Działania 4.3, którzy zrealizowaliby planowaną inwestycje bez wsparcia Programu twierdzą natomiast, że projekt byłby odłożony w czasie, miałby mniejszy zakres, mniejszą skalę kosztowa i nie pociągnąłby za sobą tak wysokiej skali efektów ekologicznych. Żaden z badanych beneficjentów Działania 4.2 nie złożył deklaracji, że projekt zostałby zrealizowany bez środków RPOWŚ.

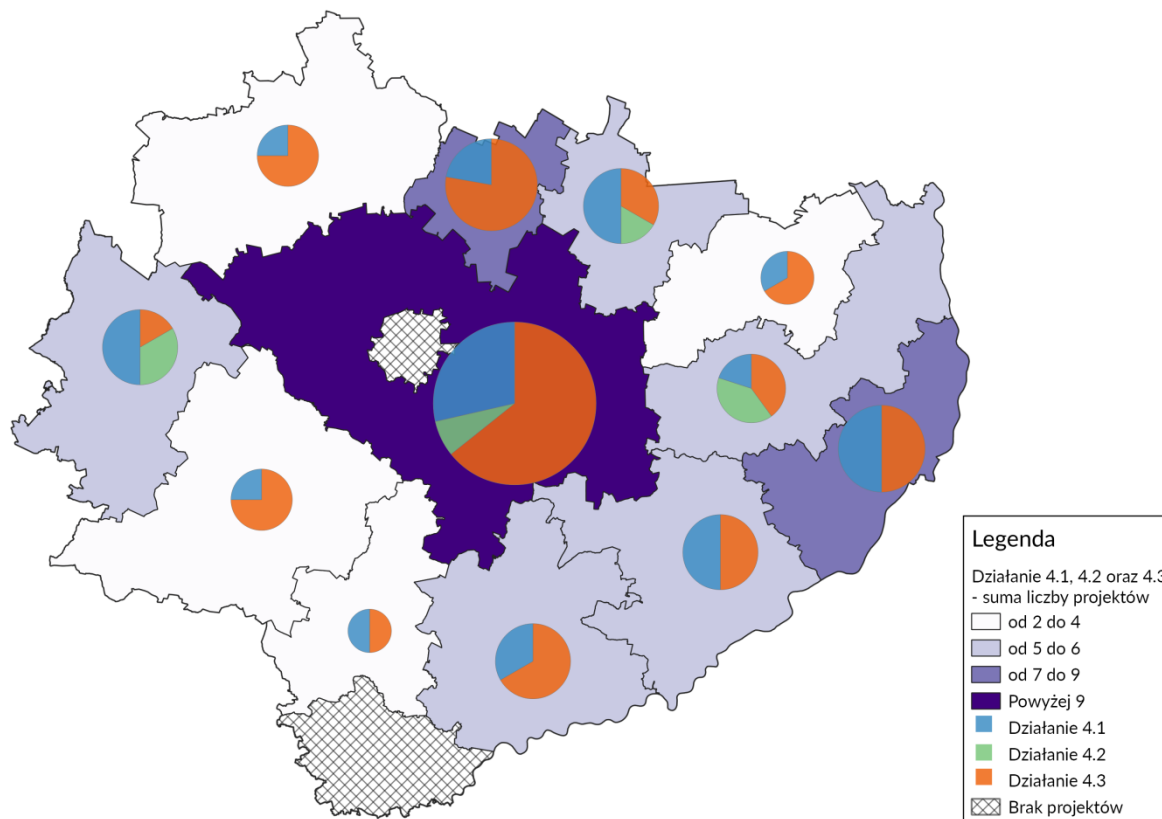
Wykres 6. Rozkład odpowiedzi na pytanie Czy gdyby nie udało się Państwu pozyskać dofinansowania, to skutkowałoby to całkowitą rezygnacją z realizacji projektu? /działania prośrodowiskowe/

Źródło: badanie CAWI wśród beneficjentów wsparcia, N=19 (Działanie 4.1), N=5 (Działanie 4.2), N=20 (Działanie 4.3)

Analiza terytorializacji wsparcia pozwala też na postawienie wniosku o **umiarkowanym efekcie synergii działań prośrodowiskowych** w ramach RPOWŚ 2014-2020, ze szczególnym uwzględnieniem projektów realizowanych w obszarze gospodarki wodno-ściekowej i usuwaniu skutków katastrof.

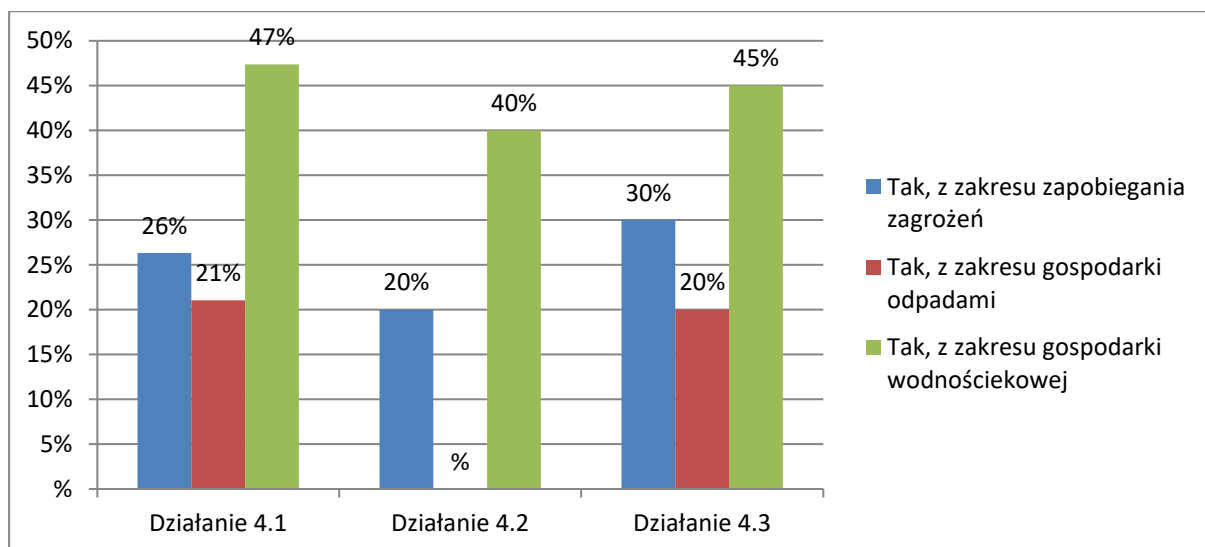
Mapa 7. Działania prośrodowiskowe w ujęciu terytorialnym w podziale na obszary wsparcia (Liczba projektów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014

Badani beneficjenci w większości podkreślają, że inwestycje realizowane w ramach RPOWŚ 2014-2020 współwystępowały z innymi przedsięwzięciami środowiskowymi, finansowanymi poza środkami Programu.

Wykres 7. Deklaracje beneficjentów dotyczące przeprowadzania inwestycji prośrodowiskowych poza środkami RPOWŚ w okresie wdrażania Programu

Źródło: badanie CAWI wśród beneficjentów wsparcia, N=19 (Działanie 4.1), N=5 (Działanie 4.2), N=20 (Działanie 4.3)

Dane te wskazują na wysoką priorytetyzację inwestycji z obszaru gospodarki wodno-ściekowej, związanej z koniecznością wypełnienia zobowiązań akcesyjnych. Mówią one także o **wysokim potencjale efektu dźwigni**, czyli uzupełnianiu inwestycji RPOWŚ przedsięwzięciami dodatkowymi, rozwiązyjącymi w sposób kompleksowy gospodarkę wodno-kanalizacyjną na terenie gminy. Jak wynika ze sprawozdań rocznych WFOŚiGW, najczęściej brano pożyczki na sfinansowanie przedsięwzięć wspierających wodociągowanie gmin. Efekt dźwigni przejawiał się także w kompleksowej regulacji gospodarki wodnej poprzez wprowadzanie lokalnych zabezpieczeń powodziowych.

Kolejnym efektem dodatkowym badanym w ramach niniejszej ewaluacji jest tzw. **efekt impulsu**. Efekt impulsu występuje, gdy realizacja projektu umożliwia lub ułatwia realizację kolejnych przedsięwzięć np. opracowanie dokumentów strategicznych kierunkuje i precyzuje potrzeby, opracowanie baz danych lub aktualnych map ryzyka powodziowego ułatwia przygotowanie przedsięwzięć. O efekcie impulsu można mówić również, jeżeli dzięki realizacji pewnych działań (finansowanych ze środków UE) wywołuje się znacznie szersze zainteresowanie daną problematyką przez różne grupy interesariuszy, co przekłada się na podejmowanie przez nich podobnych inicjatyw. W przypadku działań pro środowiskowych możemy mówić o szerokim efekcie impulsu. W pierwszej kolejności dotyczy on kampanii informacyjno-promocyjnych kanalizacji sanitarnej i oczyszczania ścieków w lokalnej prasie. Istotne są także prasowe informacje i artykuły dotyczące zasadności segregowania odpadów oraz kampanie edukacyjne i konkursy w szkołach organizowane przez WFOŚiGW w ramach Programu Edukacji Ekologicznej, Urząd Marszałkowski (np. „Mistrz Recyklingu Maks porządkuje odpady”) i urzędy gmin we współpracy z WFOŚiGW, np. „List do rodziców – ekologia to nie fanaberia”, organizowany w Ostrowcu Świętokrzyskim, XVI Gminny Konkurs

Ekologiczny kl.I-III w Piekoszewie. Wszyscy badani beneficjenci Działania 4.2 odnotowali wzrost świadomości mieszkańców związanej z segregacją odpadów, blisko połowa zauważa wzrost liczby gospodarstw domowych segregujących odpady.

Innym potencjalnym efektem dodatkowym jest **efekt innowacji**. Jest on zauważalny w Działaniu 4.1 poprzez zakup dodatkowego sprzętu – quadów ratowniczych na terenach górskich, odzieży do prowadzenia akcji w warunkach ekstremalnych, wyposażenie samochodu ratowniczo-gaśniczego w zraszacze przednie i boczne do gaszenia pożarów oraz utylizacji środków chemicznych podczas wypadków drogowych.

W przypadku Działania 4.2 w blisko połowie projektów odnotowano innowacje procesowe związane z odzyskiem materiałów oraz technologiczne związane z termiczną utylizacją odpadów.

W Działaniu 4.3 o efekcie innowacji może świadczyć modernizacja technologiczna oczyszczalni ścieków, modernizacja sieci kanalizacyjnej poprzez jej wizualizację i monitoring w systemie SCADA, inteligentny system zarządzania sieciami wodno--kanalizacyjnymi, pozwalający na efektywne i oszczędne korzystanie z zasobów wodnych poprzez zastosowanie funkcji sterowania przepompownią (sterowanie pracą pomp, załączania agregatu prądotwórczego, sterowanie oświetleniem terenu, włączenie alarmu włamaniowego), które są realizowane poprzez sterownik współpracujący z modemem radiowym; zasilanie modemu, sterownika oraz układów pomiarowych w celu umożliwienia dostępu do danych w przypadku braku napięcia; przesyłu danych z obiektów do centrum dyspozytorskiego w celu umożliwienia ingerencji w pracę przepompowni oraz archiwizacji danych.

Niemniej jednak beneficjenci deklarują, że polegają na sprawdzonych wcześniej rozwiązaniach, bądź zgłaszają brak wiedzy na ten temat.

3.2.2 Ochrona dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacnianie potencjału endogenicznego

Przedsięwzięcia z zakresu ochrony dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacniania potencjału endogenicznego realizowane są w ramach Działania 4.4 Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Działania 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo, Działania 6.3 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF oraz Działania 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów.

Analiza rozkładu terytorialnego projektów Działania 4.4 zarówno w aspekcie finansowym, jak i pod względem liczby realizowanych projektów wskazała na zasadniczą nierównowagę wsparcia, które koncentruje się w centrum i na południu regionu, natomiast jego część zachodnia stanowi „białą plamę” w realizacji Działania; raczej niekorzystną pod tym względem sytuację można obserwować również dla powiatu skarżyskiego i koneckiego. Uwzględnienie list rezerwowych nie zmienia zasadniczo tego rozkładu projektów (na liście

rezerwowej ostatniego rozstrzygniętego konkursu wystąpił jeden projekt z powiatu pińczowskiego – „Dziedzictwo naturalne i kulturowe – odnowa zabytków na terenie Gminy Pińczów”). **Analiza złożonych wniosków wskazuje, że wnioski ze wskazanych powiatów składane są w mniejszej liczbie niż z pozostałych. Oznacza to zapewne brak potencjału absorpcyjnego, jednak niekoniecznie w zakresie finansowym, a prędkiej instytucjonalnym i kompetencyjnym. Warto w związku z tym rozważyć, czy w przyszłej perspektywie te „białe plamy” nie powinny zostać wsparte jako OSI.**

Koncentracja ma też aspekt tematyczny – w największym stopniu wsparcie wykorzystywane jest na rzecz konserwacji, ochrony i udostępnienia obiektów zabytkowych takich jak obiekty sakralne (zdecydowana przewaga w liczbie projektów), historyczne zespoły urbanistyczne, pałace i zamki; kolejna duża grupa wspieranych obiektów to lokalna infrastruktura kultury. Poza obszarem oddziaływania działania pozostają zabytki przemysłowe (jeden projekt, przebudowa budynków dawnego browaru w Ostrowcu Świętokrzyskim na potrzeby instytucji kultury), zespoły parkowe i dziedzictwo kultury wiejskiej (za wyjątkiem wsparcia dla Muzeum Wsi Kieleckiej).

Pozytywne efekty wsparcia w obszarze tego działania to:

- zaspokojenie potrzeb – relatywne – w zakresie wspomnianych kategorii dziedzictwa kulturowego, jeżeli chodzi o konserwację, rewaloryzację i ochronę przed zagrożeniami;
- rewitalizacja wskazanych kategorii dziedzictwa kulturowego regionu poprzez wzmocnienie ich funkcji turystycznej czy kulturowej, lub szerzej – włączenie ich w obieg przemysłów czasu wolnego, przez co ich funkcjonowanie w otoczeniu społeczno-gospodarczym staje się czynnikiem rozwoju;
- poprawa atrakcyjności obszarów, na których realizowane są projekty – poprawa jakości infrastruktury kultury i poszerzenie oferty związanej z dziedzictwem kulturowym jest atraktorem dla kadr przemysłów czasu wolnego, które w nowoczesnych gospodarkach wytwarzają znaczącą część PKB, co również należy interpretować jako czynnik prorozwojowy;
- tworzenie potencjału do rozwoju sieciowych produktów turystycznych, łączących elementy turystyki kulturowej i przyrodniczej/aktywnej – masa krytyczna w tym zakresie wystąpiła przede wszystkim na obszarze KOF, gdzie realizowana jest znaczna część projektów Działania 4.4 i projekty Działania 6.3.

Efekty negatywne Działania 4.4 wiążą się natomiast przede wszystkim z nierównowagą terytorialną i tematyczną realizowanych projektów. Wskazać można dwa takie zasadnicze efekty:

- pogłębienie nierównowagi między lepiej rozwiniętymi obszarami województwa (KOF, powiaty południowe) a powiatami zachodnimi i północnymi pod względem

atrakcyjności jako miejsca zamieszkania, szczególnie dla szeroko pojętej klasy kreatywnej, co niesie za sobą zarówno negatywne skutki gospodarcze, jak społeczne;

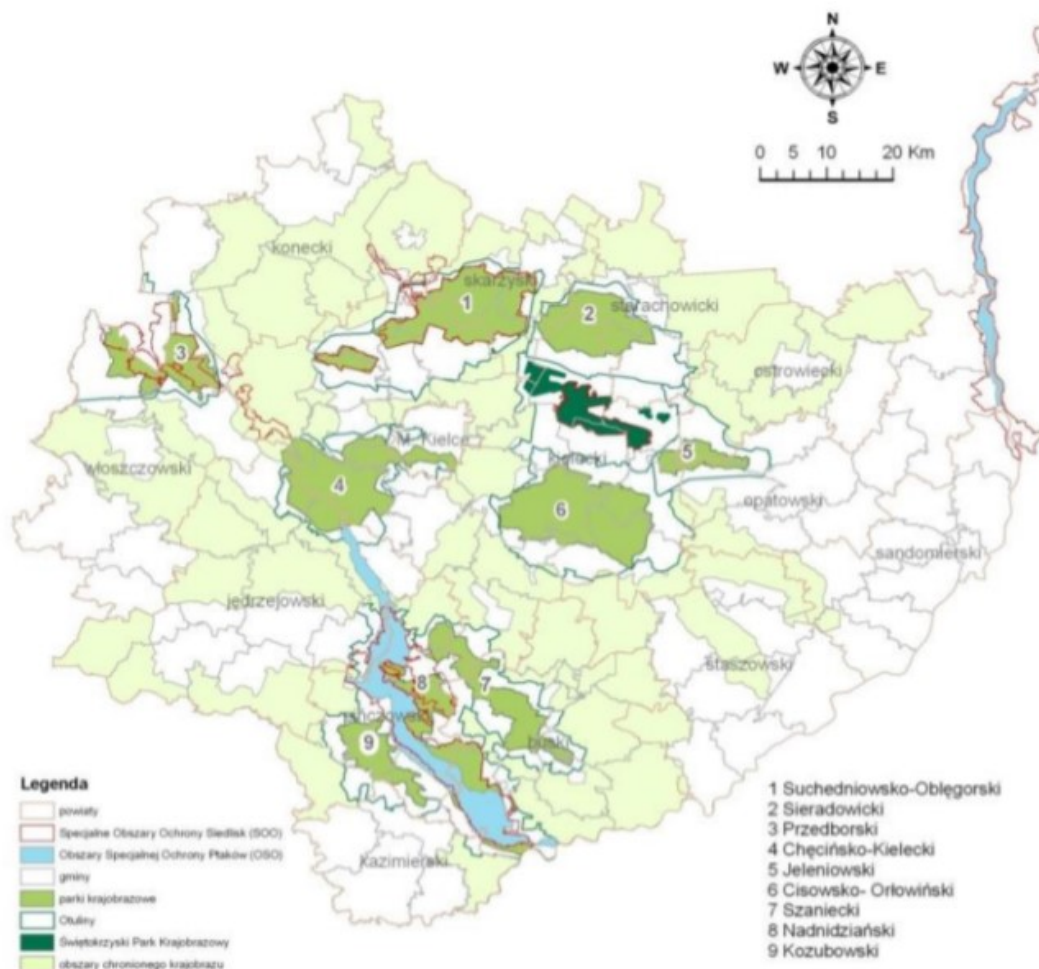
- niedostateczne wsparcie i wykorzystanie takich kategorii dziedzictwa kulturowego, jak zabytki przemysłowe, zespoły parkowe, dziedzictwo wiejskie, co staje się czynnikiem peryferyzacji obszarów, gdzie te kategorie dziedzictwa kulturowego dominują.

Innym, niż zachodnie i północne powiaty regionu przykładem obszaru marginalnego, jeśli chodzi o wdrażanie Działania 4.4 jest tzw. Małopolski Przełom Wisły, czyli odcinek Wisły od Sandomierza do Kazimierza n. Wisłą, w znacznej części położony w woj. świętokrzyskim. Jest to obszar, w którym jeszcze do lat 60-tych ubiegłego wieku żywa była kultura związana z gospodarczym wykorzystaniem rzeki. Przykłady rewitalizacji dziedzictwa związanego z Wisłą możemy obserwować w Płocku, na mniejszą skalę w Wyszogrodzie i Czerwińsku, w Warszawie. Walory zarówno kulturowe, jak i przyrodnicze predestynują ten obszar jako potencjalny obszar interwencji w ramach przyszłego Programu Operacyjnego nie tylko w zakresie Działania 4.4, ale również 4.5 i 7.2.

Należy podkreślić, że kwantyfikowalne efekty Działania 4.4 w postaci wzrostu takich wskaźników, jak wskaźniki zatrudnienia; zwiększenie ruchu turystycznego; dostępności komunikacyjnej, dodatkowe inwestycje – wykazać będzie można po zakończeniu projektów realizowanych w ramach Działania. Z uwagi na prawdopodobną kryzysową sytuację gospodarczą co najmniej w horyzoncie roku 2021, dla obszarów, gdzie były realizowane projekty mierzona być powinna odporność na negatywne zmiany, w porównaniu do obszarów, gdzie Działanie 4.4. nie było wdrażane.

Projekty realizowane w Działaniu 4.5 zlokalizowane są na terenach określonych w Programie jako obszary o wysokim potencjale zasobów dziedzictwa przyrodniczego, co wpisuje się w założenia programowe SZOOP. Efekt ten osiągnięty został przede wszystkim poprzez dedykowane nabory dla projektów realizowanych przez OSI. W ramach naborów dedykowanych dla OSI ogłoszono tylko 2 konkursy, po jednym dla OSI Uzdrowiska i dla OSI Góry Świętokrzyskie. W każdym z tych konkursów zostało wybrane tylko po 1 projekcie, przy czym jeżeli chodzi o OSI Uzdrowisko beneficjent wycofał się z realizacji²³. **Analiza zasięgu terytorialnego projektów wskazuje, że największy projekt realizowany jest w gminie, która stanowi OSI o wysokim udziale zasobów dziedzictwa przyrodniczego, co jednocześnie znajduje odzwierciedlenie w wymogach Programu.**

²³ OSI obejmujące obszar uzdrowiskowy (w zakresie dot. ochrony zasobów środowiska naturalnego, które stanowią potencjał tych terenów), obszar obejmujący gminy: Busko-Zdrój i Solec-Zdrój oraz obszar Gór Świętokrzyskich obejmujący gminy: Bodzentyn, Nowa Słupia, Pawłów, Bieliny, Łagów.

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych z systemu monitorowania SL 2014, stan na dzień 8.11.2020 r. oraz GIOŚ Najważniejsze formy ochrony przyrody w województwie świętokrzyskim

Specyfiką regionu jest to, że obszary prawnie chronione nie są rozmieszczone równomiernie. Najwięcej koncentruje się w regionie Gór Świętokrzyskich i doliny Nidy. Uboższe pod tym względem są powiaty wschodnie i południowo-wschodnie, m.in. ze względu na intensywne użytkowanie rolnicze. Praktycznie cały region został objęty wsparciem w ramach Działania 4.5. Biorąc jednak pod uwagę udział obszarów chronionych w powierzchni danego powiatu, to jest on największy w powiatach południowych regionu, w tym szczególnie powiat pińczowski, czyli tereny przyrodnicze Ponidzia z Kozubowskim parkiem krajobrazowym oraz graniczącym z nim Nadnidziańskim parkiem krajobrazowym. Do powiatów, w których nie znajdują się formy prawnej tj. powiaty staszowski i opatowski nie skierowano wsparcia. Jak widać na powyższej mapie projekty realizujące cel odnoszący się do wspartych form ochrony środki trafiły dokładnie na tereny obszarów chronionych. Ocenę taką potwierdzali przedstawiciele IZ biorący udział w wywiadach pogłębionych.

rodzaju projekty realizowane w znacznie mniejszej skali, pełnią istotną rolę ze względu na duży potencjał dla realizacji założeń związanych z zahamowaniem spadku i poprawą ochrony różnorodności biologicznej w skali lokalnej. Przykładem szczególnie cennej interwencji są działania przeprowadzone w skali lokalnej w 2018-2020 w ramach projektu „Zagospodarowanie Parku Miejskiego w Starachowicach”. Powstały w latach 60-tych ubiegłego wieku Park miejski zajmuje miejsce w centralnej części miasta o pow. 8 ha. Chcąc przywrócić to miejsce mieszkańcom miasta, autorzy koncepcji nowego zagospodarowania parku, wykorzystali elementy przed laty funkcjonujące w tym miejscu wzbogacając je o współcześnie dostępne rozwiązania urbanistyczne i architektoniczne.

Z punktu widzenia założeń programowych skala efektów związanych z liczbą wspartych form ochrony przyrody jest satysfakcjonująca. Na dzień 9.11.2020 r. wsparto 23 formy ochrony przyrody na zakładane 35 szt. na poziomie SZOOP. Skala efektów pozostaje odroczone w czasie ze względu na to, iż projekty w ramach Działania 4.5 w dalszym ciągu są w realizacji.

Do **efektów społecznych** Działania 4.5 można zaliczyć wzrost atrakcyjności miejscowości graniczących ze wspartymi obszarami przyrodniczymi jako miejsc zamieszkania, wzrost przedsiębiorczości i spadek bezrobocia – stworzenie miejsc pracy (serwis rowerów, obsługa turystów); poprawa jakości życia ludzi w tym stanu zdrowia – propagowanie zdrowego trybu życia; zmniejszenie emisji spalin i degradacji środowiska naturalnego – zamianę samochodów na rowery²⁴. Zdaniem beneficjentów, wsparcie RPO umożliwiło uporządkowanie i skanalizowanie ruchu turystycznego; dodatkowo wywiady z beneficjentami wskazują na efekt interwencji w postaci zwiększenia atrakcyjności turystycznej miejsc o dużym potencjale zasobów przyrodniczych związanej ze wzrostem liczby osób odwiedzających te miejsca.

Analizując **efekty gospodarcze** Działania 4.5 należy wykazać wpływ interwencji na zrównoważone korzystanie z zasobów dziedzictwa przyrodniczego mogący przynieść długofalowe efekty gospodarcze/ekonomiczne. Odnotowywany wzrost liczby turystów, przede wszystkim na obszarach o cennych walorach przyrodniczych, jest jednym z argumentów przemawiających za wzmocnieniem mechanizmów przyczyniających się do ograniczenia presji turystycznej na obszarach dziedzictwa przyrodniczego, jak również wpływających na zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych w sposób zrównoważony i sprzyjający zachowaniu różnorodności biologicznej.

O efektach Działania 6.3 w skali regionu można mówić przede wszystkim w kontekście występowania **synergii** z Działaniami o zasięgu regionu, czyli 4.4 (wystąpiła); 4.5 (wystąpiła); 7.2 (wystąpiła w ograniczonym zakresie). Z uwagi na to, że na obszarze KOF realizowane są w dużej liczbie projekty, konsumujące znaczna część alokacji Działań – synergia ta z jednej strony służy budowaniu regionalnego centrum wzrostu w Kielcach i wokół Kielc, ale z drugiej powiększa nierównowagę między obszarem aglomeracji kieleckiej i południową częścią województwa, a powiatami północnymi i zachodnimi, co jest czynnikiem ich peryferyzacji.

²⁴ Zob. więcej: [MAPA DOTACJI](#)

Działanie 7.2 miało za cel rozwijanie potencjału endogenicznego na obszarach regionu, gdzie występują w szczególnym nasileniu czynniki ograniczające tempo rozwoju społeczno-gospodarczego. W największej mierze dotyczy to obszarów wiejskich i przemysłowych powiatów północnych. Jako główny zasób endogeniczny wskazano dziedzictwo kulturowe i naturalne, co można zinterpretować jako integrację instrumentów Działań 4.4 i 4.5 w odniesieniu do szczególnych, problemowych terenów. W aspekcie gospodarczym wzmocnieniu w ramach Działania miał zostać sektor usług turystycznych, który, z uwag na brak innych, mogących zapewnić konkurencyjność gospodarczą potencjałów stanowił oczywisty wybór.

Jako główny, **zarówno gospodarczy, jak i społeczny, pozytywny efekt Działania 6.3**, istotny w skali regionu – przyjąć można zrównoważenie negatywnego wpływu koncentracji środków na działania wspierające ochronę i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego w KOF i południowej części regionu. Efekt ten jednak osłabia realizacja projektów zarówno w Kielcach, jak i w gm. Busko-Zdrój i Strawczyn. Innym ważnym, społecznym efektem, który ma również swój wymiar gospodarczy - jest poprawa atrakcyjności obszarów, na których realizowane są projekty poprzez lepszą jakość infrastruktury kultury i poszerzenie oferty związanej z dziedzictwem kulturowym.

Komplementarność międzyokresowa i międzyfunduszowa

Komplementarność międzyprogramowa możliwa jest w przypadku trzech programów: VIII OP PO IiŚ, Programu Kultura, dofinansowanego ze środków EOG oraz Programów Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, przede wszystkim programów Infrastruktura Kultury i Ochrona Zabytków.

W przypadku PO IiŚ w województwie świętokrzyskim realizowane są dwa projekty: „Konserwacja wnętrza korpusu nawowego perły wczesnogotyckiej architektury sakralnej – Bazyliki Katedralnej w Sandomierzu” oraz „Zwiększenie dostępności do Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Ostrowcu Świętokrzyskim poprzez poprawę infrastruktury Muzeum Archeologicznego i Rezerwatu Krzemionki oraz Pałacu Wielopolskich”. Oba projekty można uznać za komplementarne wobec Działania 4.4 RPOWŚ, co jest o tyle istotne, że zarówno w powiecie sandomierskim jak i ostrowieckim realizowane jest łącznie tylko 5 projektów dofinansowanych w ramach tego Działania.

O komplementarności w przypadku EOG Kultura będzie można mówić w momencie, gdy zakończy się etap oceny projektów złożonych w ramach Działania 1 Poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym. Ewaluator nie ma informacji, czy zostały złożone jakies wnioski przez potencjalnych beneficjentów z woj. świętokrzyskiego.

W przypadku programów MKiDNiS, w ocenie przedstawicieli instytucji eksperckich oraz ocenie ewaluatora – kwoty dofinansowania w ramach tych programów, które zwykle nie przekraczają poziomu 200-300 tys. zł – mogą służyć raczej zaspokojeniu bieżących potrzeb

instytucji kultury lub gestorów obiektów zabytkowych i nie mogą w istotny sposób być komplementarne do wsparcia w ramach RPOWŚ.

Mechanizmem zapewniania komplementarności na etapie wyboru projektów do dofinansowania w Działaniu 4.5 było kryterium punktowe „Komplementarność projektu”, w ramach którego uwagę brany był stopień komplementarności projektu z innymi zrealizowanymi, realizowanymi i planowanymi do realizacji projektami, w tym w szczególności z projektami współfinansowanymi ze środków europejskich. Spełnienie tego kryterium zwiększało szansę uzyskania dofinansowania. Analiza WoD pozwoliła na sformułowanie wniosku, że projekty realizowane w ramach Działania 4.5 były w istotnym stopniu komplementarne międzyprogramowo w ramach RPWŚ 2014-2020 i działań wdrażanych terytorialnie tj. Działania 6.2 Promowanie strategii niskoemisyjnych oraz zrównoważona mobilność miejska – ZIT KOF i 6.3 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF. Komplementarność międzyprogramowa występowała w mniejszym stopniu niż w działaniach terytorialnych w Działaniu 6.5 Rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich, gdzie możliwe było realizowanie projektów infrastrukturalnych odnoszących się również do infrastruktury na terenach cennych przyrodniczo oraz infrastruktury zlokalizowanej na rewitalizowanych obszarach. Wnioski takie wynikały już wcześniej z ewaluacji instrumentu ZIT wdrażanego w ramach RPOWŚ 2014-2020²⁵, gdzie najwyższy poziom komplementarności wskazywano w projektach z zakresu ochrony środowiska – takiej odpowiedzi udzieliło 21% ankietowanych badania ilościowego CAWI/CATI z beneficjentami projektów realizowanych w formule ZIT. Wnioskodawcy najczęściej wskazywali występowanie komplementarności w stosunku do innych projektów na obszarze ich gminy, przeważnie w podobnych bądź zbieżnych obszarach tematycznych.

W ramach komplementarności z projektami spoza Programu należy wskazać na uzupełnianie się projektów realizowanych na terenie województwa świętokrzyskiego z Działania 2.4 POLiŚ 2014-2020²⁶ i programu NFOŚiGW „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej”, w ramach którego realizowano projekty mające na celu powstrzymanie procesu utraty różnorodności biologicznej i krajobrazowej, odtworzenie i wzbogacenie zasobów przyrody oraz skuteczne zarządzanie gatunkami i siedliskami (w tym rozpoznanie pojawiających się zagrożeń) oraz wzmocnienie działań z zakresu edukacji ekologicznej służących ochronie przyrody. Uzupełnieniem projektów finansowanych w ramach wsparcia 4.5 były projekty realizowane w mniejszej lokalnej skali ze środków wsparcia PROW 2014-2020 i wsparcia oferowanego za pośrednictwem Lokalnych Grup Działania w ramach RLKS, odnoszących się do wsparcia infrastruktury środowiskowej, okołoturystycznej i działań edukacyjno-informacyjnych edukacji ekologicznej. Obok mechanizmów zapewniania

²⁵ Zob. Ocena instrumentu zintegrowane inwestycje terytorialne w ramach RPOWŚ 2014-2020, raport końcowy, ECORYS Polska, 2019.

²⁶ Por. Raport końcowy z badania ewaluacyjnego pn.: Ocena wpływu działań podejmowanych w II osi priorytetowej Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 na realizację celów szczegółowych tej osi, Fundeko Korbek, Krok-Baściuk Sp. J., 2020.

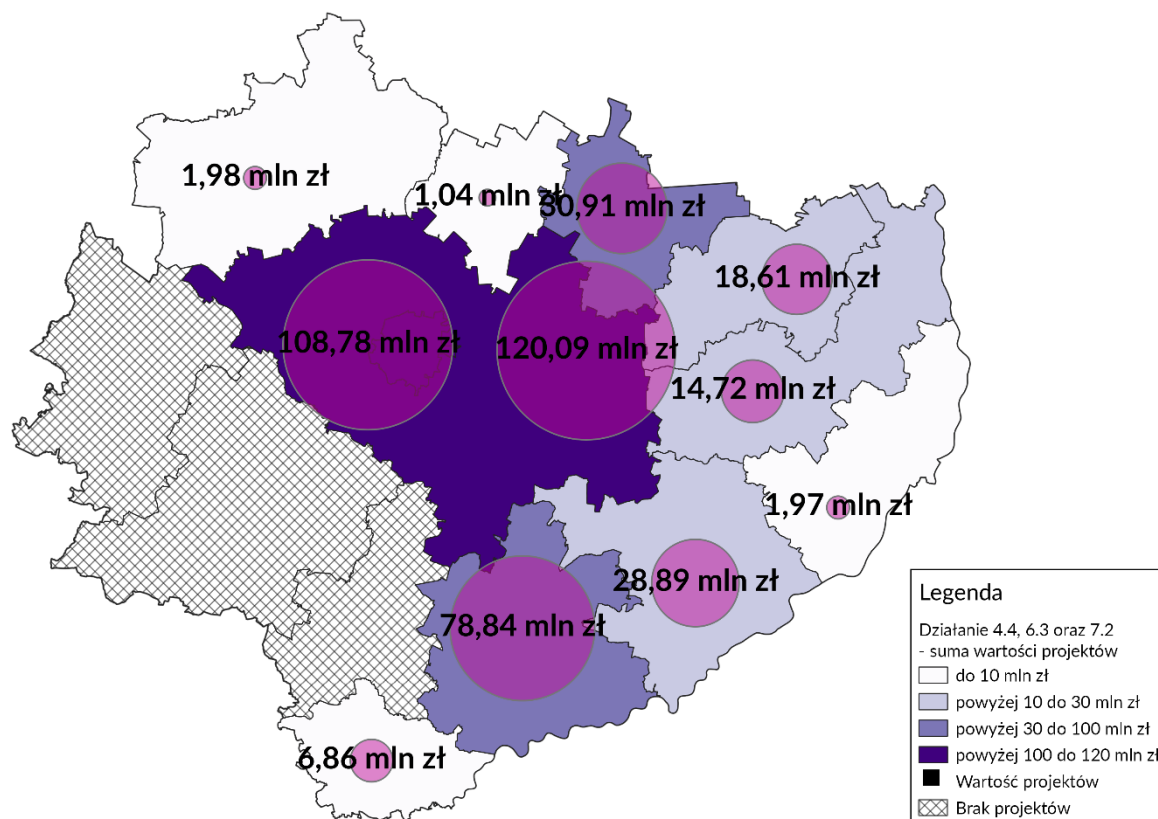
komplementarności na poziomie programowania oraz wdrażania RPOWŚ zdiagnozowano dwa dodatkowe mechanizmy zmierzające do zwiększenia komplementarności programu: działania informacyjne i promocyjne²⁷.

Spójność regionu

Analizy rozkładu terytorialnego projektów wskazywały na negatywne zjawisko koncentracji zarówno alokacji Działań 4.4, jak i 7.2 w centrum regionu, co dodatkowo wzmacniane było przez skierowane stricte do tego obszaru wsparcie z Działania 6.3 – ale dopiero zbiorcza analiza dla trzech Działań, odnosząca się do kwot trafiających do poszczególnych powiatów pokazuje zjawisko nierównowagi w zakresie ochrony dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacniania potencjału endogenicznego w odpowiedniej skali. **Nierównowagę wsparcia, którą obserwujemy na zaprezentowanej mapie określić można tylko jako rażącą, choć – jak wynika z wywiadów z ekspertami dziedzinowymi - uzasadnioną dotychczasowymi trendami turystyki w regionie świętokrzyskim.** Szczególnie niepokojący jest brak realizacji jakichkolwiek projektów w trzech zachodnich powiatach województwa. Niskie zdolności absorpcyjne tych powiatów mają w jakiejś mierze źródła zapewne w niższych dochodach budżetowych JST oraz w niskim potencjale instytucjonalnym i ludzkim tak JST, jak i innych potencjalnych beneficjentów. Nie występują jednak większe różnice np. między średnim poziomem dochodów gmin pow. jędrzejowskiego i opatowskiego. Dysproporcje tu zaobserwowane w przyszłym okresie programowania będą wymagać zastosowania instrumentów zmierzających do ich zmniejszenia, a najpierw – gruntownego rozpoznania ich przyczyn.

²⁷ Były one podejmowane przez instytucje odpowiadające za realizację Programu mające na celu rozpowszechnienie zjawiska komplementarności, w szczególności podczas udzielania informacji prezentowanych w PIFE w ramach DPR.

Mapa 10. Rozkład terytorialny projektów. Działania 4.4, 6.3 i 7.2, wartość realizowanych projektów

Źródło: Baza SL 2014, stan na 01.09.2020

W przypadku Działania 4.5 realizowane projekty przyczyniają się do poprawy warunków umożliwiających korzystanie z zasobów dziedzictwa przyrodniczego w regionie, a w szczególności użytkowanie zasobów przyrodniczych w sposób gwarantujący ochronę naturalnych ekosystemów leśnych, nieleśnych i wodnych. Wpisuje się to trafnie w zapisy „Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+” w ramach celu strategicznego 2. Przyjazny dla środowiska i czysty region i kluczowego kierunku działań 2.1.6. Ochrona bioróżnorodności. Interwencje w ramach Działania 4.5 przyczyniają się do bardziej zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych w szczególności poprzez działania dodatkowe, czyli edukację ekologiczną, uwrażliwiającą na tematykę związaną ze ochroną przyrody. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w ramach mechanizmu preferencji w ramach kryteriów punktowych na etapie wyboru projektów, gdzie premiowano projekty pod względem komplementarności projektu z innymi zrealizowanymi, realizowanymi i planowanymi do realizacji projektami, w tym w szczególności z projektami współfinansowanymi ze środków europejskich (kryterium Komplementarność projektu). W ramach kryteriów nie było kryterium kompleksowości, rekomenduje się zatem kontynuację premiowania komplementarności oraz dodanie w nowym okresie programowania 2021+ kryterium kompleksowości projektów wynikającej z połączenia ochrony gatunkowej, rozwoju

infrastruktury turystycznej zwiększającej dostępność do zasobów przyrodniczych i działań edukacyjnych.

REKOMENDACJA. Brak jest mechanizmu wzmacniającego efekty projektów związane ze zrównoważonym wykorzystaniem zasobów naturalnych, którym jest w szczególności kompleksowość projektów, wpływająca na skuteczność interwencji. Rekomenduje się zatem wprowadzenie premiowania kompleksowości projektów na etapie wyboru projektów.

Efekt deadweight, efekt dźwigni, efekt synergii efekt impulsu, efekt innowacji

W ramach Działań 4.4, 6.3 i 7.2 nie zaobserwowano wystąpienia **efektu jałowej straty** – zdaniem badanych beneficjentów tych Działań przeprowadzenie inwestycji nie byłoby możliwe bez pozyskania dofinansowania. Ryzyko efektu deadweight występuje jednak w przypadku Działania 4.4 w przypadku kontynuowania dotychczasowej logiki interwencji. Nie odnotowano efektu impulsu ani efektu innowacji. Potencjał **efektu dźwigni** – a więc zwiększenia liczby lokali gastronomicznych, miejsc noclegowych, przemysłów czasu wolnego jest bardzo wysoki, niemniej jednak obecny stan wdrażania Programu nie pozwala na jego pomiar. Odnotowano wysoki stopień **komplementarności o charakterze synergicznym** w ramach Działania 4.4 i 7.2 co zostanie szczegółowo omówione w kolejnym rozdziale.

Realizowane w ramach Działania 4.5 projekty przyczyniają się do zwiększenia wykorzystania zasobów naturalnych, które rozumie się jako rozpoznanie zasobów występujących na danym obszarze i wskazanie tych najbardziej cennych oraz istniejących potrzeb w zakresie ich ochrony. Na podstawie tego rodzaju inwentaryzacji, opracowywane są dalsze zalecenia odnośnie do sposobów ochrony. W ocenie beneficjentów wyrażonej w badaniu CAWI/CATI nie ulega wątpliwości, że realizowane projekty wpłynęły na zwiększenie atrakcyjności turystycznej obszaru wsparcia; natomiast jedynie 50% badanych było zdania, że realizowane inwestycje wpłynęły na ograniczenie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo. Przykładem efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych mogących być impulsem dla rozwoju turystyki i innowacją na skalę regionalną jest projekt pt. „Ukierunkowanie ruchu turystycznego przyjaznego przyrodzie obszaru Natura 2000 Łysogóry poprzez budowę ścieżki pieszo-rowerowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą”, którego beneficjentem jest Gmina Bodzentyn²⁸.

Wśród efektów zrównoważonego podejścia do wykorzystywania zasobów naturalnych na podstawie interwencji w Działaniu 4.5 należy wyróżnić poprawę poziomu życia mieszkańców

²⁸ Projekt polega na budowie dł. 3,67 km szlaku pieszo-rowerowego zlokalizowanego na terenie objętym najwyższą formą ochrony przyrody, tj. w Świętokrzyskim Parku Nar. i utworzonym na jego obszarze Natura 2000 Łysogóry. Przykład tego wniosku wskazują, iż w kwestii efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych kluczową rolę odgrywa wiedza na temat zasobów przyrodniczych występujących na danym obszarze, która zwiększa świadomość ekologiczną. W ramach tego projektu zakłada się obniżenie stopnia antropopresji kanalizując ruch turystyczny na obszarze objętym projektem o pow. 367,0 ha i zapewniając czynną ochronę in situ obszaru Natura 2000 Łysogóry.

poprzez stworzenie im możliwości spędzania czasu wolnego w otoczeniu przyrody oraz zwiększenie świadomości na temat wpływu człowieka na środowisko oraz odpowiedzialności jaka się z tym wiąże poprzez działania edukacji ekologicznej. Zrównoważone korzystanie z zasobów dziedzictwa przyrodniczego dokonuje się poprzez działania związane z zabezpieczeniem terenów i ich wyłączeniem z użytkowania oraz poprzez uporządkowanie ruchu turystycznego. Analiza WoD – w szczególności projektów z zakresu ochrony ekosystemów, siedlisk i gatunków roślin, zwierząt i grzybów - wskazuje, że w celu zabezpieczenia terenów wykorzystuje się rozwiązania infrastrukturalne zmierzające do ochrony różnorodności biologicznej i zapobiegające ingerencji w siedziby gatunków chronionych²⁹.

W przypadku edukacji ekologicznej (**efekt impulsu**) istotną rolę w zakresie edukacji uwrażliwiania na kwestie związane z ochroną zasobów należących do dziedzictwa przyrodniczego odgrywają ośrodki edukacji ekologicznej. Realizowane interwencje są zgodne z założeniami SZOOP odnośnie do lokalizacji ośrodków edukacji ekologicznej w ramach występującej formy ochrony/kategorii chronionego obszaru tj. na obszarach Natura 2000, parków krajobrazowych lub rezerwatów przyrody. Badania terenowe nie pokazały występowania „białych plam” w kwestii lokalizacji ośrodków edukacji ekologicznej na terenie województwa świętokrzyskiego. Analiza ekspercka pokazuje potrzebę realizacji tego typu projektów z uwagi na ich dodatkowe efekty w skali lokalnej, jakimi jest promocja gminy na terenie, której świadczone są takie usługi edukacji ekologicznej. Ośrodek taki stanowić może pewnego rodzaju nową jakość, która jest magnesem przyciągającym potencjalnych partnerów i turystów, co wpływa na rozwój ekoturystyki oraz infrastruktury turystycznej (**efekt dźwigni**). Obiekt przyczyniać się może również do promocji gminy.

Wśród ekspertów z obszaru kultury i dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wskazuje się na potrzebę ośrodków edukacji podejmujących tematykę związaną z ekologią i ochroną przyrody. Zwraca się jednak uwagę na konieczność tworzenia nowoczesnych, wielofunkcyjnych placówek w celu zapewnienia potencjału dla ich rozwoju, a co za tym idzie, trwałości efektów interwencji. Wpisuje się to w trendy funkcjonowania tego rodzaju obiektów, które pełnią różnorodne funkcje, z wiodącą funkcją edukacyjną. Trudno jest na chwilę obecną ocenić atrakcyjność oferty i popyt na nią w przypadku pozostających w realizacji inwestycji centrum edukacji ekologicznej w ramach dwóch projektów realizowanych w ramach Działania 4.5, w tym szczególnie przez Zespół Świętokrzyskich I Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych i zaplanowano wzrost liczby korzystających z ośrodków edukacji ekologicznej do 8 808 osób.

Jak wynika z analizy WoD, o potrzebie funkcjonowania wielofunkcyjnych ośrodków edukacji ekologicznej świadczy fakt, iż mogą pełnić one istotną z punktu widzenia założeń Programu funkcję związaną z promocją dziedzictwa przyrodniczego. Prowadzenie ośrodków edukacji

²⁹ W ramach projektu t. „Zwiększenie edukacji ekologicznej oraz ograniczenie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo na terenie Powiatu Kazimierskiego i Powiatu Buskiego” realizowanego w ramach dofinansowania z UE w kwocie 8 mln zł zakłada się podniesienie świadomości ekologicznej.

ekologicznej związane jest jednak z dużą kosztochłonnością wynikającą z konieczności zapewnienie atrakcyjnej oferty odpowiadającej na coraz wyższe wymagania jej odbiorców, wobec czego kluczowe jest zadbanie o wysoki poziom merytoryczny oferty jak również strefy rekreacyjne (**efekt gospodarczy**). Tego rodzaju argument podnoszony przez ekspertów z zakresu kultury i dziedzictwa przyrodniczego wskazuje na konieczność uwzględnienia jako beneficjentów projektów związanych z budową ośrodków edukacji ekologicznej jednostki, posiadające wystarczająco duży potencjał do realizacji, w tym odpowiednie doświadczenie, zasoby kadrowe i organizacyjne, jak również trwałość finansowania.

3.2.3 Podsumowanie

W obszarze działań pro środowiskowych odnotowano wysokie efekty ekologiczne wynikające z większej skuteczności usuwania skutków pożarów, poprawy jakości gleb, powietrza i wód poprzez zwiększenie stopnia recyklingu, zmniejszenie ilości odpadów przeznaczonych do składowania, poprawę efektywności zagospodarowania odpadów, oczyszczanie ścieków i budowę systemów kanalizacji zbiorczej.

Odnotowano także efekty społeczne – poprawę jakości życia, wzrost atrakcyjności miejsc zamieszkania. Efekty gospodarcze dotyczyć będą głównie wzrostu przychodów gmin z tytułu gospodarki odpadami, niższych kosztów składowania odpadów, podniesienia kosztów wynikających z korzystania z kanalizacji sanitarnej.

Wsparcie pro środowiskowe w ramach RPOWŚ charakteryzuje się ponadto wysokim efektem dodatkowości wynikającym ze skali wsparcia w ramach wsparcia OSP, rozszerzeniem skali recyklingu, komplementarności międzyokresowej i międzyfunduszowej. Efekt jałowej straty może częściowo dotyczyć 21% beneficjentów Działania 4.1 i 20% beneficjentów wsparcia gospodarki wodno-ściekowej.

Wystąpił także efekt impulsu – w postaci wysokiej aktywności edukacji ekologicznej na terenach objętych wsparciem, efekt dźwigni – poprzez uruchomienie inwestycji wodociągowych ze środków własnych gmin oraz efekt innowacji – wynikający z zastosowania nowych procesów organizacyjnych w oparciu o nowe technologie.

W Działaniu 4.4, Działaniu 6.3 można zauważyć wysokie efekty podnoszenia atrakcyjności turystycznej wspartych obszarów, koncentrujących się – zgodnie z dotychczasowym kierunkiem turystyki na obszarze Kielc, Górach Świętokrzyskich i południowych powiatach regionu.

Odnotowano zaspokojenie potrzeb – relatywne – w zakresie wspomnianych kategorii dziedzictwa kulturowego, jeżeli chodzi o konserwację, rewaloryzację i ochronę przed zagrożeniami; włączenie wspartych dóbr dziedzictwa kulturowego w obieg przemysłów czasu wolnego, przez co ich funkcjonowanie w otoczeniu społeczno-gospodarczym staje się czynnikiem rozwoju; poprawę atrakcyjności obszarów, na których realizowane są projekty – poprawę jakości infrastruktury kultury i poszerzenie oferty związanej z dziedzictwem kulturowym jest atraktorem dla kadr przemysłów czasu wolnego, które w nowoczesnych

gospodarkach wytwarzają znaczącą część PKB, co również należy interpretować jako czynnik prorozwojowy.

W wyniku przeprowadzonych interwencji stworzono potencjał do rozwoju sieciowych produktów turystycznych, łączących elementy turystyki kulturowej i przyrodniczej/aktywnej. Wystąpiły jednak efekty negatywne wsparcia w tych Działaniach wiążące się przede wszystkim z nierównowagą terytorialną i tematyczną realizowanych projektów. Balans ten został jedynie w umiarkowanym stopniu wyrównany poprzez interwencje Działania 7.2, w którym wzmocnieniu uległ sektor usług turystycznych, zapewniający konkurencyjność gospodarczą potencjału endogennego, z uwagi na brak innych przewag konkurencyjnych wspartych terenów.

W ramach Działania 4.5 należy stwierdzić, że efekty w postaci powierzchni siedlisk i ekosystemów objętych ochroną oraz liczby wspartych form ochrony przyrody są satysfakcjonujące z punktu widzenia założeń w Programie, co świadczy o wysokiej skuteczności w zakresie ochrony różnorodności biologicznej.

Projekty te pociągają za sobą także wzrost jakości życia okolicznych mieszkańców, wzrost miejsc pracy wynikający z animacji życia turystycznego. Lokalizacja inwestycji świadczy o wspieraniu spójności regionu w zakresie ochrony bioróżnorodności z zachowaniem komplementarności międzyokresowej i międzyfunduszowej.

Wystąpił efekt impulsu w postaci zwiększenia skali promocji obszarów przyrodniczo chronionych w regionie oraz skali edukacji ekologicznej.

3.3 Trafność i użyteczność wsparcia oraz warunki zapewnienia długotrwałej trwałości uzyskanych efektów interwencji RPOWŚ 2014-2020 w poszczególnych obszarach

Niniejszy rozdział odpowiada na następujące pytania badawcze:

Trafność i użyteczność wsparcia

Jaka jest trafność wspartych inwestycji? Jak oceniane jest dostosowanie wsparcia oferowanego w ramach RPOWŚ do zidentyfikowanych potrzeb i/lub problemów wnioskodawców/regionu?

Czy i w jakim stopniu podjęta interwencja przyczyniła się do poprawy warunków do wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego i naturalnego regionu?

Jak realizowane projekty w ramach działania 4.5 i 6.3 przyczyniły się do poprawy ochrony bioróżnorodności biologicznej w regionie?

Czy i w jakim zakresie potrzeby infrastrukturalne w obszarze ochrony środowiska i zapobiegania zagrożeniom zostały zaspokojone?

Warunki zapewnienia długotrwałej trwałości interwencji

Jaka jest spodziewana trwałość wspartych inwestycji i jakie czynniki mają na to wpływ? Jakie jest rzeczywiste wykorzystanie powstałej infrastruktury środowiskowej?

3.3.1 Działania pro-środowiskowe

Działania pro środowiskowe wspierane są w RPOWŚ 2014-2020 w ramach następujących Działań: 4.1 Przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych oraz usuwanie ich skutków; 4.2 Gospodarka odpadami; 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa.

Działania pro środowiskowe w ramach OP IV RPOWŚ charakteryzują się zróżnicowanym poziomem trafności i użyteczności wsparcia. Generalnie odpowiadają na strategiczne priorytety województwa związane z inżynierią środowiska, czyli dokończeniem infrastruktury komunalnej.

W przypadku Działania 4.1 należy skonstatować, iż w okresie objętym ewaluacją nie udało się zrealizować wszystkich założeń ochrony przeciwpowodziowej w regionie, wyszczególnionej w Programie Ochrony Środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2015-2020 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025, z przyczyn regulacyjnych, braku umieszczenia projektów na liście podstawowej interwencji Master Planu dla realizacji tzw. dyrektywy przeciwpowodziowej. Ponadto, dla obszaru województwa obowiązują: PZRP (Plan Zarządzania Ryzykiem Powodziowym) dla obszaru dorzecza Wisły, a także PZRP dla regionu wodnego Górnej Wisły oraz PZRP dla regionu wodnego Środkowej Wisły. Ocena stopnia zagrożenia powodziowego została opracowana przez KZGW i przedstawiona na mapach zagrożenia powodziowego oraz mapach ryzyka powodziowego.

Wśród pilnych potrzeb pozostają m.in.:

- modernizacja i ochrona przed powodzią na terenie węzła połanieckiego z uwzględnieniem zlewni rzek: Czarnej Staszowskiej, Wschodniej i Kanału Strumień,
- odbudowa zapory, upustu dennego oraz jazu piętrzącego wraz z kanałem odpływowym poniżej zbiornika wodnego Rejów,
- ubezpieczenie brzegów rz. Świśliny w rejonie mostu drogowego kamieniołomu, ubezpieczenie brzegów z ukształtowaniem koryta rzeki Kamiennej,
- rozbudowa lewego wału rzeki Wisły na wybranych odcinkach,
- rozbudowa lewego wału rzeki Koprzywianki,
- udroźnienie koryta rzeki Łukawki,
- odbudowa obwałowania koryta odpływowego ze zbiornika Brody Łżeckie,
- rozbudowa przepompowni wody msc. Nowe.

Użyteczność wsparcia w zakresie zapobiegania powodziom, nawet w przypadku realizacji projektu pt. „Zabezpieczenie przeciwpowodziowe msc. Ostrowiec Świętokrzyski gm. Ostrowiec Świętokrzyski oraz gminy Bodzechów w oparciu o regulację rzeki Modły z wykorzystaniem istniejącego zbiornika w Częstocicach jako polderu zalewowego do redukcji fali powodziowej” jest więc umiarkowana w skali potrzeb regionu.

Istotna jest skala wsparcia OSP w zakresie wozów strażackich (ok. 14% wszystkich OSP w regionie). Wsparcie – ze względu na blisko 30-to lub 50-cio letni okres eksploatacji pojazdów – można uznać za trafne i użyteczne. O trafności wdrażania świadczy też udzielenie go wszystkim podmiotom z listy rezerwowej, ze szczególną koncentracją wsparcia w powiatach, w których według statystyk KW PSP odnotowywana jest największa liczba zdarzeń pożarowych. Nie wszystkie potrzeby zostały jednak zaspokojone.

W Działaniu 4.2, biorąc pod uwagę również potencjalne rozstrzygnięcie konkursu z roku 2020, można mówić o wysokiej trafności i użyteczności wsparcia poprzez jego udzielenie 4 z 6 RZZO w regionie i umożliwienie organizacji PSZOK-ów dla ostatnich gmin w regionie, które nie miały do nich dostępu. Mimo, iż skala wsparcia – niecałe 10% gmin – nie jest zbyt wysoka, to jednak należy podkreślić wysoką jakość tych interwencji – ich przyczynianie się do zwiększenia odzysku materiałów, recyklingu, efektywności systemu gospodarowania odpadami, zmniejszeniu skali odpadów przeznaczanych do składowania.

Działanie 4.2 RPOWŚ realizuje cele WPGO w zakresie wdrożenia w każdej gminie systemu selektywnego odbierania odpadów zielonych i stopniowo innych bioodpadów, rozwijania selektywnego zbierania odpadów, kierowania odpadów do zagospodarowania do innych instalacji niż składowiska odpadów, zintensyfikowania prac związanych z rozbudową/modernizacją instalacji do zagospodarowania odpadów, zintensyfikowania prac związanych z budową/modernizacją punktów selektywnego zbierania odpadów

komunalnych (PSZOK) oraz budową w ramach PSZOK centrów sieci napraw i ponownego użycia. **W kolejnych latach konieczne będzie jednak dalsze wspieranie PSZOK-ów w zakresie centrów napraw i ponownego użycia oraz technologicznego wzmocnienia utylizacji odpadów niebezpiecznych.**

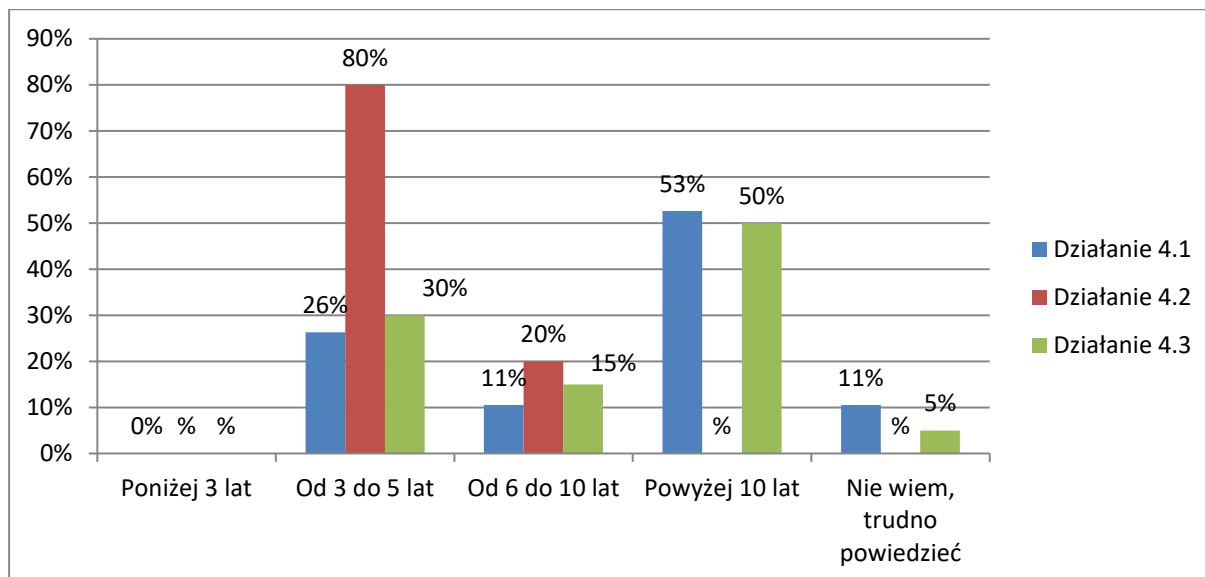
Wysoką trafnością i użytecznością wsparcia charakteryzuje się również Działanie 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa. Jak wspomniano wcześniej przy analizie efektów, poprawiany jest stopień kanalizacji w 60% aglomeracji o RLM 2 tys. - 10 tys. W realizowanych projektach założono wybudowanie 409,67 km kanalizacji sanitarnej, co stanowi 50% przyrostu kanalizacji w regionie świętokrzyskim w latach 2014-2019. O trafności wsparcia stanowi też wysoki stopień komplementarności międzyprogramowej i międzyfunduszowej z innymi źródłami finansowania. **Należy jednak nadmienić, że nie we wszystkich gminach, które pozyskały wsparcie udało się uzyskać 100% stopień skanalizowania, niezbędne też będą dalsze inwestycje wodociągowe dla uporządkowania w pełni gospodarki wodno-ściekowej w aglomeracjach od 2 tys. do 10 tys. RLM.**

Większość badanych beneficjentów działań pro środowiskowych OP IV RPOWŚ deklaruje, że wsparcie pozyskane w ramach Programu zaspokoiło ich bieżące potrzeby, niemniej jednak w kolejnych latach istotne będzie dalsze wsparcie gospodarki wodno-ściekowej (twierdzi tak 45% respondentów realizujących projekty w ramach Działania 4.1, 20% respondentów Działania 4.2 i 80% badanych beneficjentów Działania 4.3).

Mniej więcej 20% beneficjentów Działania 4.1 i Działania 4.2 oraz 40% badanych przedstawicieli projektów Działania 4.3 deklaruje niezaspokojone potrzeby w zakresie zapobiegania katastrofom naturalnym. Blisko 40% badanych przedstawicieli Działania 4.3 oraz 15% respondentów z Działania 4.1 twierdzi, iż ich potrzeby w zakresie gospodarki odpadami będą wymagały realizacji w późniejszym czasie.

Zdaniem badanych beneficjentów projektów pro środowiskowych trwałość rezultatów wymaganych w dokumentacji konkursowej nie jest zagrożona. Mniej więcej połowa badanych beneficjentów Działania 4.1 i Działania 4.3 uważa, że rezultaty interwencji będą osiągane przez okres dłuższy niż 10 lat. Mimo, iż respondenci Działania 4.2 nie wskazali tej odpowiedzi należy spodziewać się podobnych wyników, biorąc pod uwagę długoletnią amortyzację zakupionych urządzeń i konieczność dalszego rozwijania PSZOK-ów.

Wykres 8. Przewidywana przez beneficjentów działań prośrodowiskowych trwałość efektów projektów

Źródło: badanie CAWI wśród beneficjentów wsparcia, N=19 (Działanie 4.1), N=5 (Działanie 4.2), N=20 (Działanie 4.3)

Zaledwie 20% badanych beneficjentów Działania 4.3 obawia się, że liczba faktycznych użytkowników wspartej infrastruktury będzie niższa niż zakładana ze względu na niekorzystne dla gminy ruchy ludności. Pozostali badani twierdzą, że w okresie wymaganym trwałością liczba użytkowników pozostanie zgodna z założeniami, całkowicie bądź w przybliżeniu.

3.3.2 Ochrona dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacnianie potencjału endogenicznego

Przedsięwzięcia z zakresu ochrony dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacniania potencjału endogenicznego realizowane są w ramach Działania 4.4 Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Działania 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo, Działania 6.3 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF oraz Działania 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów.

Działanie 4.4 Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego

Zgodnie z przedstawionym w rozdz. 3.1.1 opisie kontekstu wdrażania Działania 4.4, woj. świętokrzyskie jest regionem o dużym potencjale dziedzictwa kulturowego. Stanowi ono czynnik wpływający na rozwój społeczno-gospodarczy jak również sprzyja budowaniu potencjału kapitału społecznego mieszkańców jako jeden z istotnych obszarów identyfikacji mieszkańców. Dziedzictwo kulturowe regionu stanowi również od dawna bazę regionalnych i lokalnych produktów turystycznych, a takie miasta jak historyczne zespoły urbanistyczne Sandomierza, Kielc, Opatowa i wielu innych mniejszych miejscowości to zabytki i zespoły

zabytków unikalnych w skali kraju, podobnie zabytkowa kopalnia krzemienia w Krzemionkach Opatowskich, ruiny zamku Krzyżtopór itp. Jak wynika z wywiadów z przedstawicielami instytucji posiadających wiedzę ekspercką, znaczna część dziedzictwa kulturowego regionu nie jest właściwie rozpoznana i często lekceważone są walory takich obiektów, jak zabytki przemysłowe, dziedzictwo wiejskie, zabytki ruchome i założenia parkowe.

Region świętokrzyski zalicza się do regionów mniej rozwiniętych, co znajduje wyraz również w postaci trudności gestorów dziedzictwa w utrzymaniu go we właściwym stanie. Konserwacja i działania na rzecz udostępnienia dziedzictwa mieszkańcom i turystom przekracza bardzo często możliwości gestorów – tak JST, jak i prywatnych. Dotyczy to również kosztów utrzymania infrastruktury kultury. Środki zewnętrzne są zazwyczaj jedyną szansą na lepsze wykorzystanie dziedzictwa kultury jako czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego. W tym kontekście można stwierdzić, że interwencja w ramach Działania 4.4 jest w pełni trafna w skali regionu.

W rozdz. 3.1.2 i 3.2.2 przedstawiono jednak, że interwencja nie obejmuje części regionu, jak i pewnych kategorii dziedzictwa kulturowego, stanowiącego istotny potencjał rozwojowy na poziomie lokalnym. **W związku z tym należy stwierdzić, że interwencja zaspokaja tylko część istotnych potrzeb regionu, co więcej, w chwili obecnej potrzeby te zostały relatywnie zaspokojone. Nie jest zatem zasadne kontynuowanie interwencji w obecnej formule.**

Założone w logice interwencji i opisane za pomocą wskaźników produktu i rezultatu cele nie są zagrożone i zostaną zapewne osiągnięte. Dotyczy to również efektów nieskwantyfikowanych. Interwencja niewątpliwie przyczyniła się do poprawy warunków do wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego regionu, stwarzając możliwość zbudowania wokół różnych elementów dziedzictwa kulturowego wartościowych produktów turystycznych i w większym stopniu czyni je obecnymi w codziennym życiu mieszkańców. Dotyczy to również poprawy jakości infrastruktury kultury niemającej wartości zabytkowej.

Spośród 18 beneficjentów odpowiadających na ankietę CAWI 7 deklaruje trwałość inwestycji powyżej 10 lat, 8 przewiduje trwałość od 3 do 5 lat, a 2 od 6 do 10 lat. Można zatem stwierdzić, że beneficjenci przekonani są o wysokiej trwałości inwestycji. Z wywiadów z przedstawicielami instytucji eksperckich wynika jednak nieco mniej optymistyczna konkluzja – w przypadku obiektów zabytkowych, w sytuacji, gdy inwestycja nie gwarantuje dostatecznego dochodu, gdy nie towarzyszy jej długofalowy program wykorzystania i podtrzymania efektów, inwestycja staje się dla gestora obciążeniem. Rozwiązaniem, które sprzyja trwałości projektu i które warto rozważyć jako dobrą praktykę – są kryteria konkursowe zarówno poprzedniej, jak i obecnej edycji EOG Kultura, gdzie inwestycji towarzyszyć musi obowiązkowo długoletni program jej wykorzystania.

Innym ryzykiem, na które zwracano już uwagę, jest koniunktura gospodarcza, a raczej niepewna sytuacja kultury w warunkach kryzysu epidemicznego. Jest to niewątpliwie czynnik

mający negatywny wpływ na trwałość projektu, a jego oddziaływanie może być osłabione jedynie odpowiednią polityką kulturalną państwa i samorządów.

Trwałość i skuteczność projektów, które są zorientowane na rozwijanie lokalnie lub w regionie funkcji turystycznej czy kulturalnej w rozwoju społeczno-gospodarczym, jest obciążona największym ryzykiem w warunkach pandemii, a także ryzykiem wynikającym z długotrwałej i głębokiej recesji. Ostatnie miesiące pokazały, że sektor przemysłów czasu wolnego okazał się najbardziej wrażliwy na kryzys pandemiczny. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że wdrażanie perspektywy 2021+ będzie się odbywało w warunkach różnego typu społeczno-gospodarczych wstrząsów, których charakter i siła jest trudno przewidywalna.

REKOMENDACJA. Należy rozważyć na etapie programowania możliwe sytuacje kryzysowe w przyszłości, uwzględnić branże i sektory gospodarki oraz grupy społeczne szczególnie wrażliwe na wpływ potencjalnych kryzysów. Zasadne jest rekomendowanie beneficjentom z tych branż takich wskaźników, które są w najmniejszym stopniu narażone na skutki nagłej dekonjunkury w branży, a także ostrożne szacowanie wskaźników na takie oddziaływanie najbardziej narażonych (np. liczba osób odwiedzających obiekt, któremu udzielono wsparcia). Dotyczy to również planowania kosztów projektu, które w większym stopniu niż w poprzedniej perspektywie powinno uwzględniać czynnik nieprzewidywalności rynku. Na etapie programowania należy rozważyć również możliwe instrumenty interwencji kryzysowej w projektach, zapobiegające rozwiązywaniu umów i zagrożeniom w osiągnięciu zakładanych rezultatów i produktów oraz zagrożeniom wykonania harmonogramu.

Działanie 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo

Badanie wykazało wysoką trafność i adekwatność pomocy kierowanej do beneficjentów Działania 4.5. Analiza złożonych i realizowanych projektów wskazuje na adekwatność wsparcia w odniesieniu do założeń programowych wskazujących na wsparcie obszarów o wysokim potencjale zasobów dziedzictwa przyrodniczego terenów gdzie rozmieszczone są najważniejsze formy ochrony przyrody. W badaniu CAWI/CATI wszyscy beneficjenci Działania 4.5 potwierdzili wysoki stopień zaspokojenia potrzeb w wyniku wsparcia RPOWŚ 2014-2020 deklarując jednocześnie gotowość realizacji podobnych projektów w kolejnej perspektywie finansowej³⁰.

³⁰ Obszary chronione województwa świętokrzyskiego zajmują ponad 760 ha, tj. 65% obszaru województwa świętokrzyskiego – jest to zdecydowanie najwyższy odsetek spośród polskich regionów. Przyrodnicze obszary chronione stanowią niezaprzeczalny kapitał rozwoju świętokrzyskiego, m.in. jako jeden z czynników z rozwoju turystyki. Na obszarze województwa świętokrzyskiego znajduje się Świętokrzyski Park Narodowy oraz 72 rezerваты przyrody, 9 parków krajobrazowych, z czego 8 (Kozubowski, Nadnidziański, Szaniecko-Solecki, Suchedniowsko-Oblęgarski, Sieradowicki, Jeleniowski, Cisowsko-Orłowiński i Chęcińsko-Kielecki) w całości położone są na terenie województwa świętokrzyskiego, a 1 (Przedborski) leży również w województwie łódzkim. Istnieje 21 obszarów chronionego krajobrazu, z czego kilka to otuliny wcześniej wymienionych parków krajobrazowych. W województwie świętokrzyskim występuje duża różnorodność biologiczna. Według danych

Zgodnie ze Strategią Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020 ze względu na uwarunkowania geograficzne region posiada duży potencjał do tworzenia oferty dla spędzania aktywnego wypoczynku, wędrówek pieszych i rowerowych w otoczeniu zasobów cennych przyrodniczo. Do wyzwań regionu w obszarze ochrony różnorodności biologicznej, które akcentuje diagnoza opracowana na rzecz RPOWŚ 2014-2020, należy szczególnie zachowanie oraz poprawa ochrony różnorodności biologicznej, a także ograniczenie skutków presji turystycznej na obszarach o szczególnym natężeniu ruchu turystycznego. **Realizowane w ramach Działania 4.5 interwencje przyczyniają się zarówno do poprawy ochrony różnorodności biologicznej, jak również do zahamowania spadku różnorodności biologicznej na obszarach cennych przyrodniczo.** Wybrane do realizacji projekty obejmowały zróżnicowane formy ochrony przyrody, w tym parki krajobrazowe, otuliny parków narodowych, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu, Obszary Natura 2000, pomniki przyrody oraz ekosystem w postaci ogrodu botanicznego. Jak wynika z wywiadu z przedstawicielem IZ oraz RODŚ w Kielcach, projekty z zakresu ochrony ekosystemów, siedlisk i gatunków roślin, zwierząt wpisują się w cele i potrzeby, ze względu na to, że realizują zapisy Planów ochrony.

Analiza WoD wskazuje również, że projekty tego typu wpisują się w potrzeby w zakresie realizacji zadań własnych gminy i obowiązków nałożonych przez ustawodawcę wynikających m.in. z przepisów z 2004 roku o ochronie przyrody, w tym ewidencjonowania rzeczywistej liczby pomników przyrody na potrzeby uaktualnienia danych w rejestrze form ochrony przyrody oraz zapewnienia właściwego oznakowania form ochrony przyrody.

Efekt zahamowania spadku i poprawy ochrony różnorodności biologicznej mierzony jest wskaźnikiem rezultatu „Powierzchnia siedlisk wspieranych w celu uzyskania lepszego statusu ochrony” oraz wskaźnikiem produktu „Liczba wspartych form ochrony przyrody”. Według danych na dzień 9.11.2020 r. ochrona siedlisk w ramach Działania 4.5 zostanie zapewniona na obszarze o powierzchni 64 tys. ha, co stanowi 8,4% ogółu obszarów prawnie chronionych w województwie świętokrzyskim. Kluczowy dla osiągnięcia tych założeń jest projekt RDOŚ w Kielcach w kwocie 1,97 mln zł dofinansowania, w ramach którego opracowanych zostanie 9 dokumentów planistycznych obejmujących swoim terenem 53 gminy. Głównym celem projektu była poprawa stanu dwóch siedlisk przyrodniczych oraz podniesienie wiedzy o wartościach chronionych w co najmniej 7 obszarach Natura 2000 i 24 rezerwach przyrody³¹.

RDOŚ w Kielcach, w województwie położonych jest 40 obszarów Natura 2000. W odróżnieniu od krajowych form ochrony obszary „naturowe” zajmują w świętokrzyskim niewielką powierzchnię – zaledwie 15% powierzchni obszaru województwa.

³¹ Innym przykładem zasięgu działań projektowych jest projekt Zwiększenie edukacji ekologicznej oraz ograniczenie negatywnego oddziaływania turystyki na obszary cenne przyrodniczo na terenie Powiatu Kazimierskiego i Powiatu Buskiego w ramach którego całością prac objęto obszar powierzchni ochrony przyrody 2022 ha i zaplanowano wybudowanie 37,9 km dł. trasy ścieżki edukacyjno-przyrodniczej jako asfaltowej drogi dla rowerów (dostępnej dla pieszych) zlokalizowanej w pasie zlikwidowanej kolejowej linii wąskotorowej.

Postępy rzeczowe w projektach zakończonych Działania 4.5 ocenia się jako zadowalające z punktu widzenia zakładanych wartości docelowych na poziomie Programu, adekwatne do postępów finansowych. Stwarza to warunki zapewnienia długotrwałej trwałości interwencji. W przypadku wskaźników rezultatu efekty projektów jak również poziom osiągnięcia wskaźników docelowych pozostają odroczone w czasie, ze względu na to, że znaczna część projektów pozostaje niezakończona. Występujące nieznaczne trudności realizacyjne i związane z tym przesunięcia w harmonogramie nie stanowią zagrożenia dla realizacji celów końcowych. Nie wynikają one ze specyfiki działania lecz z ogólnych uwarunkowań realizacji projektów budowlanych i procedur administracyjnych.

Działanie 6.3 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF

W ramach 4 celu szczegółowego Strategii ZIT KOF zakłada się, że zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów przyrodniczych KOF dla zrównoważonego rozwoju regionu przyczyni się do poprawy i ochrony obszarów cennych przyrodniczo oraz ich wykorzystania dla rozwoju turystyki.

Efektem Działania 6.3 jest właśnie stworzenie warunków do powstania wokół Kielc i w Kielcach sieciowego produktu turystycznego, opartego o projekty realizowane we wszystkich gminach KOF. **Powstanie takiego produktu – czyli integracja działań wszystkich gmin wokół wykorzystania już osiągniętych rezultatów i kontynuacja projektów w tej formule.**

Trwałości efektów Działania 6.3 sprzyja też to, że mieszkańcy Kielc i gmin KOF stanowią bazę użytkowników projektów, którzy mogą zapewnić im trwałość również w warunkach poważnej dekonunktury gospodarczej.

Czynnikiem trwałości projektów jest także to, że są one komplementarne do projektów Działania 4.4 (potencjał turystyki kulturowej) oraz Działania 7.2 (potencjał turystyki kulturowej i aktywnej) – co stwarza szansę na wzbogacenie oferty ewentualnego sieciowego produktu.

Działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego

Zgodnie z diagnozą RPOWŚ 2014-2020 na terenie województwa świętokrzyskiego zlokalizowanych jest wiele obszarów, których dotychczasowe funkcje społeczne i charakter gospodarczy nie odpowiada współczesnym wyzwaniom i wymaga przekształcenia w celu poprawy warunków procesów rozwojowych. Zgodnie z nowym paradygmatem polityki spójności Unii Europejskiej na lata 2014-2020 fundusze strukturalne powinny przede wszystkim koncentrować się na aktywizacji gospodarczej poszczególnych terytoriów, opartej na wzmocnieniu ich potencjału wewnętrznego.

W przypadku Działania 7.2 przyjęto, że takie obszary problemowe swój potencjał endogeniczny wykorzystywać mogą przede wszystkim w kierunku rozwoju funkcji turystycznej i generalnie przemysłów czasu wolnego. Przemawia za tym charakter regionu, który z jednej strony posiada wartościowe zasoby kulturowe, a z drugiej wartościowe zasoby

przyrodnicze. Obie te kategorie zasobów stanowią podstawę potencjału endogenicznego regionu.

W Programie zakłada się, że wsparcie, ukierunkowane terytorialnie, powinno bazować na gospodarczym wykorzystaniu mocnych stron tych obszarów, w szczególności wyróżniających je zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Szczególna uwaga zostanie położona na spójne, kompleksowe i interdyscyplinarne podejście do planowanego wsparcia, wynikające z opracowanego dokumentu strategicznego, którego cele zorientowane są na aktywizację ekonomiczną, tworzenie nowych miejsc pracy, oraz wzmocnienie spójności społecznej danego terytorium.

W dotychczasowym programowaniu interwencji nie zwracano jednak wystarczająco uwagi na to, że **w przypadku oparcia rozwoju potencjału endogenicznego na fundamencie przemysłów czasu wolnego (turystyka i kultura) trwałość efektów interwencji uzależniamy od sektora gospodarki wyjątkowo wrażliwego na dekonstrukcję gospodarczą**. Warto zwrócić uwagę, że ryzyko tak głębokiej recesji jakie występuje obecnie, w polskiej gospodarce nie pojawiło się praktycznie od wstąpienia naszego kraju do UE. Równocześnie jednak w przypadku większości obszarów problemowych województwa wybór funkcji turystycznej jest wyborem bezalternatywnym. **Warunkiem trwałości projektów Działania 7.2 jest z jednej strony polityka interwencyjna państwa i samorządu, z drugiej strony kooperacja projektodawców, po trzecie wreszcie – większa koncentracja na ofercie dla odbiorców lokalnych**.

3.3.3 Podsumowanie

Działania prośrodowiskowe w ramach OP IV RPOWŚ 2014-2020 charakteryzują się wysoką trafnością i użytecznością wsparcia, z wyjątkiem zabezpieczeń przeciwpowodziowych, których realizacja w nikłym stopniu zaspokoi bieżące potrzeby regionu.

Potrzeby środowiskowe – mimo, iż skala wsparcia RPOWŚ 2014-2020 jest istotna w skali całego województwa – nie zostały jednak do końca zaspokojone. Oprócz kontynuacji zabezpieczenia przeciwpowodziowego istotna jest dalsza modernizacja PSZOK-ów i RZZO w celu wypełnienia zobowiązań akcesyjnych oraz kontynuacja rozbudowy sieci kanalizacji zbiorczej w aglomeracjach od 2 tys. do 1 tys. RLM. Trwałość rezultatów nie jest zagrożona, utrzymanie infrastruktury jest możliwe w ramach zadań własnych samorządów bez dodatkowych inwestycji w ciągu średnio 10 lat.

Dekonstrukcja gospodarcza, wywołana przez pandemię COVID-19, wymaga przemyślenia warunków trwałości projektów związanych z rozwojem przemysłów czasu wolnego. Należy przyjąć, że trwałość projektów może być zagrożona, a jednym z warunków jej utrzymania jest polityka interwencji kryzysowej tak administracji państwa, jak samorządów. Warunkiem trwałości projektów związanych z przemysłami czasu wolnego (przede wszystkim turystyką, wspieraną w ramach Działania 4.4, 6.3 i 7.2) jest sieciowa współpraca projektodawców i większa uwaga poświęcona rynkowi lokalnemu.

W Działaniu 4.5 analiza złożonych i realizowanych projektów wskazuje na adekwatność wsparcia w odniesieniu do założeń programowych wskazujących na wsparcie obszarów o wysokim potencjale zasobów dziedzictwa przyrodniczego terenów gdzie rozmieszczone są najważniejsze formy ochrony przyrody. Trwałość rezultatów nie jest zagrożona. Realizowane w ramach Działania 4.5 interwencje przyczyniają się zarówno do poprawy ochrony różnorodności biologicznej, jak również do zahamowania spadku różnorodności biologicznej na obszarach cennych przyrodniczo. Przyczynia się do tego fakt, że interwencje obejmują zróżnicowane formy ochrony przyrody. W celu uzyskania podobnego efektu skali projektów w zakresie ochrony różnorodności biologicznej jak również skuteczności tych działań, rekomenduje się w przyszłej perspektywie finansowej przeznaczenie na ochronę różnorodności biologicznej ilości środków porównywalnej bądź wyższej niż zabezpieczone w obecnej perspektywie.

4. Ocena przyjętych mechanizmów wsparcia

Niniejszy rozdział odpowiada na następujące pytania badawcze:

System wskaźników Programu

Czy funkcjonujący system wskaźników w trafny sposób odzwierciedla efekty wsparcia inwestycji w obszarze ochrony środowiska? Jakie zagadnienia (np. definicje wskaźników, sposób pomiaru, trafność wskaźników) należy wziąć pod uwagę przy programowaniu systemu monitorowania wsparcia w nowej perspektywie finansowej 2021-2027?

Formuły wyboru projektów

Jak należy ocenić stosowane formuły wyboru projektów (ZIT, OSI tryb konkursowy, dwuetapowy, pozakonkursowy)? Czy wyodrębnienie różnych ścieżek/trybów wyboru projektów skutkowało bardziej sprawnym i skuteczniejszym wdrażaniem Programu? Jakie trudności wystąpiły w poszczególnych formułach?

Komplementarność wewnątrzprogramowa

Czy i w jakim zakresie w realizowanych projektach w ramach działań 4.4 i 7.2 (PI 6c i PI 8b) zachodzi komplementarność zgodnie z zapisami w Programie?

4.1 System wskaźników

Generalnie system wskaźników przyjętych w monitorowaniu OP IV należy uznać za trafny w stosunku do przyjętej logiki interwencji, mierzący rzeczowe efekty projektu odnoszące się do celów Programu. Wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego spełniają kryteria SMART, są skonkretyzowane, mierzalne, istotne, określone w czasie i możliwe do oszacowania. Można jednak odnotować dwie kwestie wątpliwe. Pierwsza z nich odnosi się do transpozycji wskaźników produktu i rezultatu do wskaźników statystyki publicznej, co pociąga za sobą możliwość, bądź jej brak oszacowania wkładu Programu w zmianę sytuacji środowiskowej

oraz sytuacji ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Warto więc w przyszłym okresie programowania rozważyć uwzględnienie takich wskaźników rezultatu bezpośredniego spośród listy wskaźników negocjowanych obecnie z KE, które byłyby transponowalne do wskaźników statystyki publicznej w celu oszacowania efektów ekologicznych, gospodarczych czy społecznych oraz ich indukowania w projektach.

Drugą kwestią wątpliwą jest dobór wskaźników rezultatu strategicznego w Działaniu 4.2 oraz w Działaniu 4.4. Jak wynika z analiz przeprowadzonych w ewaluacji mid-term oraz w ramach niniejszego badania, wskaźnik Działania 4.2 „Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów komunalnych” w większym zakresie mierzy zmianę postaw społecznych niż wydajność PSZOK-ów. W przyszłym okresie programowania warto rozważyć dobór wskaźnika odnoszącego się do efektów ekologicznych, na przykład „Masa zebranych odpadów komunalnych przeznaczonych do recyklingu po zakończeniu wsparcia (ton/rok)”, „Masa zebranych odpadów komunalnych przeznaczonych do przekształcania termicznego z odzyskiem energii po zakończeniu wsparcia (ton/rok)”.

W Działaniu 4.4 wskaźnik rezultatu strategicznego „Liczba odwiedzających instytucje kultury (w tym: zwiedzający muzea; widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych, uczestnicy imprez w domach, ośrodkach kultury, świetlicach oraz czytelnicy w bibliotekach” również – biorąc pod uwagę skalę wsparcia w Programie - w niewielkim stopniu oddziałuje na monitorowaną zmianę w skali regionu. Biorąc pod uwagę spodziewany przyrost turystyki i cel pobudzania atrakcyjności kulturalnej regionu, oraz ukierunkowanie w perspektywie 2021+ wsparcia na wzrost zatrudnienia, warto rozważyć zmianę wskaźnika rezultatu strategicznego Działania 4.4 w przyszłym okresie programowania na wskaźnik odnoszący się do zatrudnienia w przemyśle czasu wolnego.

W przypadku Działania 6.3 – mimo spójnej logiki interwencji ukierunkowanej na podniesienie potencjału turystycznego KOF – przyjęty system wskaźników nie w pełni odpowiadał zakresom interwencji. Biorąc pod uwagę ekologiczny charakter prowadzonych interwencji zabrakło w systemie wskaźników takich mierników jak: „Liczba wspartych form ochrony przyrody” czy też „Powierzchnia wspartych form ochrony przyrody”. Na obecnym etapie wdrażania uzupełnienie systemu wskaźników nie jest możliwe, jako iż w nielicznych projektach wskaźniki te były monitorowane.

4.2 Formuły wyboru projektów

W trakcie badania poddano krytyce skuteczność zastosowania konkursów dwuetapowych w ramach wsparcia projektów infrastrukturalnych OP IV RPOWŚ 2014-2020. Dzięki zastosowaniu tego mechanizmu, w pierwszym etapie prowadzonego konkursu (który kończy się – w przypadku pozytywnej oceny wniosku – podpisaniem pre-umowy z beneficjentem) wnioskodawca nie jest zobowiązany do przedłożenia całości wymaganej dokumentacji. Rozwiązanie to niesie za sobą korzyści dla organizacji procesu naboru poprzez skrócenie czasu oceny wniosków oraz korzyści dla beneficjentów w postaci obniżenia kosztocłonności

procesu aplikacyjnego na jego początkowym etapie, co skutecznie obniża barierę wejścia dotyczącą starania się o wsparcie. Czas na przedłożenie pełnej wymaganej dokumentacji ustalany jest indywidualnie na etapie podpisywania pre-umowy, bez sankcji jednak w postaci wycofania dofinansowania. Niestety, zdaniem badanych przedstawicieli instytucji RPOWŚ, rozwiązanie to pociągało za sobą przedłużenie czasu podpisania umowy o dofinansowanie. Beneficjent po podpisaniu pre-umowy zwlekał z przygotowaniem dokumentacji, mając pewność w zakresie uzyskania dofinansowania. Praktyka ta – właściwa dla projektów pozakonkursowych wielokrotnie była badana również w pozostałych programach operacyjnych.

REKOMENDACJA. Zasadne jest więc – przy zachowaniu korzyści dla procesu oceny i korzyści dla beneficjenta - rozważyć wycofanie się z dwuetapowego procesu wyboru projektów.

Pozytywnie należy ocenić wdrażanie projektów w formule ZIT w Działaniu 6.3. Skuteczność i tempo osiągania celów są wysokie. System wyboru projektów w ramach kompetencji IP ZIT RPOWŚ różni się od systemu wyboru projektów w pozostałych Działaniach. W pierwszej kolejności przeprowadzana jest ocena formalna wniosków o dofinansowanie, następnie strategiczna (ocena merytoryczna zgodności ze Strategią ZIT, przeprowadzana przez IP ZIT) i merytoryczna. Takie rozwiązanie jest korzystne z punktu widzenia efektywności systemu wyboru projektów, ponieważ pozwala na pierwszym etapie odrzucić wnioski zawierające błędy formalne i skutkuje zmniejszeniem obciążenia pracowników IP ZIT³².

W Działaniu 4.4 w konkursie dedykowanym OSI Góry Świętokrzyskie konieczne stało się podwyższenie kwoty dofinansowania do blisko 28 mln zł, w rezultacie więc kwota ta stanowiła 17% wysokości dofinansowania w ramach całego Działania. W konkursie dedykowanym OSI Uzdrowiska wysokość przyznane dofinansowania stanowiła ok. 20 mln zł, a więc 12%. Oba te projekty są realizowane zgodnie z harmonogramem.

Natomiast w Działaniu 4.5 wysokość dofinansowania stanowiła niewiele ponad 4 mln zł (11% wysokości dofinansowania w całym Działaniu 4.5), co spowodowało, iż w obliczu wzrostu cen materiałów i usług, realizacja projektu pt. „Ochrona bioróżnorodności obszarów cennych przyrodniczo poprzez utworzenie edukacyjnej ścieżki rowerowej łączącej gminy uzdrowskie Busko – Zdrój i Solec – Zdrój” przestała być opłacalna i beneficjent wycofał się z realizacji umowy.

Zastosowanie trybu pozakonkursowego w Działaniu 6.3, realizowanym na terenie ZIT KOF należy ocenić pozytywnie, wynikało ono z logiki interwencji, konieczności ustalenia priorytetów w inwestycjach dających efekt zintegrowania turystycznego obszaru. Dawało ono możliwość zmiany zakresu interwencji, np. w projekcie pt. „Zagospodarowanie terenu przy pomniku przyrody „Dąb Bartek” w Gminie Zagnańsk”, co umożliwi realizację inwestycji

³² Ocena instrumentu Zintegrowane Inwestycje Terytorialne w ramach RPOWŚ 2014-2020, Ecorys, 2020.

w niekorzystnych warunkach rynkowych zgodnie z aktualnym harmonogramem. **Wydaje się, iż w przypadku podejścia terytorialnego zastosowanie trybu pozakonkursowego jest – z powyższych względów - zasadną opcją, co potwierdza rezygnacja gminy Busko-Zdrój w Działaniu 4.5 z realizacji projektu konkursowego w sytuacji wyższych, niż zakładano kosztów inwestycji.** Jak wynika z niniejszego postępowania badawczego, w pierwszej kolejności skuteczność wdrażania Działania 4.5 w ramach OSI zależy od wysokości alokacji przeznaczonej na realizację wsparcia w ramach OSI. Przy niskiej wysokości tej alokacji występuje ryzyko niepowodzenia podejścia terytorialnego.

4.3 Komplementarność wewnątrzprogramowa Działania 4.4 i Działania 7.2

Zgodnie z zapisami Programu charakter priorytetu inwestycyjnego 8b (Działanie 7.2) koncentruje się na rozwoju potencjałów endogenicznych terenów ze specyficznymi potrzebami w celu nadania im nowych lub wzmocnienia dotychczasowych funkcji społeczno - gospodarczych. Wsparcie, ukierunkowane terytorialnie, powinno bazować na gospodarczym wykorzystaniu mocnych stron tych obszarów, w szczególności wyróżniających je zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Zgodnie z zapisami RPOWŚ 2014-2020 projekty Działania 7.2 mają na celu wykorzystanie mocnych stron obszaru poprzez rozwój i gospodarcze wykorzystanie wewnętrznego potencjału przynależnego danemu terytorium, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów dziedzictwa kulturowego, przemysłowego i naturalnego, rozwój zasobów kultury, jak również wspieranie rozwoju turystyki kulturowej (city & culture) oraz tworzenia nowych produktów turystycznych w oparciu o te zasoby w celu podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej. W tym kontekście, efekty projektów Działania 4.4 mogą pełnić rolę komplementarną, a nawet synergiczną wobec rezultatów przedsięwzięć realizowanych w ramach Działania 7.2.

W Programie nie przedstawiono wymogu formalnego takiej komplementarności, premiowano jednak komplementarność w ramach oceny merytorycznej. Założono także, że projekty realizowane w ramach Działania 4.4 przez beneficjentów Działania 7.2 powinny być również wpisane do Planu działań dla obszaru - obligatoryjnego dla uzyskania wsparcia w ramach Działania 7.2.

Analiza terytorializacji w ramach obu Działań wskazuje na wysoki stopień komplementarności wewnątrzprogramowej Działania 4.4 i Działania 7.2. Dotyczy ona przede wszystkim następujących 4 obszarów: Kielc i powiatu kieleckiego, Gór Świętokrzyskich, uzdrowiska Busko Zdrój oraz Opatowa.

W przypadku Kielc i powiatu kieleckiego projekty Działania 4.4 pt.: „Adaptacja budynków zespołu więziennego przy ul. Zamkowej w Kielcach pod potrzeby Teatru Lalki i Aktora "Kubuś", „Kompleksowa rewitalizacja Karczówki wraz z przystosowaniem do celów kulturalnych i turystyki historycznej”, „Rozwój zasobów niezbędnych do prowadzenia procesu udostępniania zbiorów”, „Rewitalizacja zabytkowego neogotyckiego kościoła pw.

Św. Krzyża w Kielcach wraz z przystosowaniem do celów kulturalnych i turystycznych” czy też projekt realizowany w gminie Chęciny pt. „Zachowanie dziedzictwa historii poprzez utworzenie szlaku kulturowego w Chęcinach <<Śladami Króla Łokietka>>” pozostają w komplementarności z projektami Działania 7.2 pt. „Stworzenie przez firmę Michał Sienkiewicz CONLOG, SIENKIEWICZÓWKA nowego pakietu usług turystycznych poprzez budowę obiektu noclegowego – hostelu oraz utworzenie Parku Tematycznego pn. Krainy Henryka Sienkiewicza jako sposób na rozwój potencjału endogenicznego gminy Strawczyn” oraz „Stworzenie całorocznej atrakcji turystycznej - Tropikalnego Parku Wodnego wraz z zapleczem noclegowym i Rozbudowa Ogrodu Botanicznego w Kielcach w oparciu o endogeniczne zasoby dziedzictwa naturalnego”. Komplementarność ta wzmacnia potencjał rozwijania turystyki szkolnej – feryjnej bądź kilkudniowej w ramach tzw. zielonych szkół.

Biorąc pod uwagę bliskość Jaskini Raj oraz bliskość Gór Świętokrzyskich, kolejna zidentyfikowana komplementarność projektu Działania 7.2 pn. „Rozbudowa i przebudowa Muzeum Starożytnego Hutnictwa w Nowej Słupi wraz z zagospodarowaniem terenu przestrzeni z dostosowaniem do prowadzenia działalności kulturalnej” do projektów Działania 4.4 realizowanych w Nowej Słupi, Bliżynie, Bielinach, Łagowie, Bodzentynie, Pawłowie tworzących szlak kulturalny dla odwiedzających Góry Świętokrzyskie może być także impulsem do kilkudniowej turystyki rodzinnej.

W obszarze uzdrowiskowym Busko-Zdrój obie interwencje: „Park Zdrojowy Busko-Zdrój- zachowanie, promocja i udostępnienie” oraz „Wzrost gospodarczy uzdrowiska poprzez rozwój potencjału endogenicznego i zwiększenie dostępu do zasobów naturalnych - Rodzinny Park Zdrowia w Busku-Zdroju” wzmacniają swoje rezultaty w zakresie podniesienia atrakcyjności turystyki zdrowotnej uzdrowiska.

Kompleksowy projekt Działania 7.2 pt. „Budowa infrastruktury do wykonywania zadań z zakresu kultury, turystyki i rekreacji w powiecie opatowskim” zwiększa atrakcyjność turystyczną Opatowa również przy pomocy efektów projektu Działania 4.4 pt. „Rewaloryzacja i ochrona Kolegiaty w Opatowie - perły Ziemi Świętokrzyskiej”.

O efekcie komplementarności można mówić także w odniesieniu do projektów realizowanych w obu działaniach w powiecie kazimierskim. Rezultaty projektu Działania 7.2 pt. „Wykorzystanie potencjału endogenicznego Powiatu Kazimierskiego przez budowę odkrytego basenu mineralnego” oraz projektu Działania 4.4 pt. „Rewitalizacja zabytkowego Kościoła w Parafii pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Kazimierzy Wielkiej” stwarzają potencjał wzmocnienia agroturystyki w powiecie.

4.4 Podsumowanie

System wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego OP IV należy uznać za zgodny z kryteriami SMART, niemniej jednak nie zostały wykorzystane wszystkie możliwości związane z potencjałem oszacowania wpływu interwencji RPOWŚ na zmianę sytuacji w regionie. Nie wszystkie wskaźniki programowe przyjęte w Działaniu 6.3 mają znaczący związek z

oddziaływaniem interwencji, zabrakło monitorowania wskaźników odnoszących się do zachowania bioróżnorodności.

Dwuetapowa formuła wyboru projektów ma zarówno dobre jak i złe strony, biorąc pod uwagę wdrażanie wsparcia. Mimo skrócenia okresu naboru i zmniejszenia barier aplikacyjnych, spowodowała ona odsuwanie podejmowania działań w czasie przez beneficjentów. Rekomenduje się więc rozważenie odstąpienia od dwuetapowej formuły wdrażania.

Przyjęcie formuły ZIT pozytywnie wpłynęło na skuteczność wdrażania Programu oraz uzyskiwane cele. Niestety konkursy dedykowane OSI w niepełnym stopniu spełniły swoje zadanie, głównie ze względu na niską alokację przeznaczoną na OSI. Rozwiązaniem może być zastosowanie trybu pozakonkursowego, podobnie jak w Działaniu 6.3, co pozwala potencjalnym beneficjentom na elastyczne kształtowanie założeń projektowych i reagowanie na zmianę warunków rynkowych.

Należy odnotować wysoką komplementarność Działania 4.4 i 7.2 skutkującą wysokim potencjałem rozwinięcia turystyki szkolnej, feryjnej oraz rodzinnej.

5. Wskazanie rozwiązań możliwych do realizacji w perspektywie UE 2021-2027 w zakresie ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania zasobów

Niniejszy rozdział odpowiada na następujące pytania badawcze:

Optymalne rozwiązania dotyczące kierunków interwencji

Które z interwencji wdrażanych w zakresie ochrony środowiska i zasobów należy kontynuować w perspektywie 2021 -2027, z uwzględnieniem zmieniającego się kontekstu warunków zewnętrznych (w tym zmieniających się uwarunkowań prawnych, społecznych, ekonomicznych, środowiskowych)?

Czy istnieją nowe obszary, które wymagają objęcia wsparciem Programu w perspektywie 2021 -2027 i jak należałoby je ewentualnie ukierunkować (preferencje, tryb wyboru, sposób finansowania, warunki realizacji)?

Optymalne rozwiązania dotyczące mechanizmów wdrażania

Czy system wdrażania projektów z zakresu ochrony środowiska i zasobów spełnił oczekiwania Instytucji Zarządzającej i Beneficjentów RPOWŚ 2014-2020? W jakim kształcie może być kontynuowany (sposób finansowania, preferencje i warunki realizacji projektów)?

5.1 Działania pro-środowiskowe

Działania pro środowiskowe wspierane są w RPOWŚ 2014-2020 w ramach następujących Działań: 4.1 Przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych oraz usuwanie ich skutków; 4.2 Gospodarka odpadami; 4.3 Gospodarka wodno-ściekowa.

Cele działań pro środowiskowych w przyszłym okresie programowania odpowiadać będą na Cel Polityki 2–bardziej przyjazna dla środowiska bez emisyjna Europa (a Greener, carbon free Europe)³³.

W ramach tego celu polityki UE założono przeprowadzenie inwestycji zmierzających do przystosowania systemu społecznego do zmian klimatu i środowiska naturalnego. W obszarze Działania 4.1 poprzez m.in. dostosowanie infrastruktury miejskiej do ekstremalnych stanów pogodowych, zagospodarowanie wód opadowych, wspieranie małej retencji, przeciwdziałanie zasklepieniu gleby, przeciwdziałanie suszy. W tym kontekście aktualne stają się wszystkie inwestycje projektowane w bieżącym okresie programowania w zakresie zapobiegania zagrożeniom naturalnym i usuwania skutków katastrof, zwłaszcza wobec zdiagnozowanej wcześniej w niniejszym raporcie niepełnej odpowiedzi na wyzwania i potrzeby rozwojowe. Nie jest jednak określone w jakim zakresie wsparcie może być

³³ Założenia do Umowy Partnerstwa na lata 2021-2027, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, 2019.

udzielane jedynie projektom realizującym zobowiązania akcesyjne wynikające z tzw. Dyrektywy Przeciwpowodziowej.

W przypadku Działania 4.2 – w zakresie gospodarki odpadami – występuje potrzeba dalszej realizacji celów unijnych wynikających z nowelizacji „Dyrektywy składowiskowej”³⁴ i „Dyrektywy opakowaniowej”³⁵. Jak czytamy w przytaczanych wcześniej Założeniach do Umowy Partnerstwa 2021-2027 w obszarze gospodarki odpadami istotnymi celami będą: transformacja sektora gospodarki odpadami w celu zapobiegania powstawaniu odpadów oraz zwiększenia odzysku zasobów, wspieranie wdrażania recyklingu odpadów i efektywnego gospodarowania zasobami, modyfikacja metod zagospodarowania (w tym infrastruktury) odpadów; ewolucja organizacji systemów zbierania odpadów przeznaczonych do odzysku (recyklingu), uwzględniająca zmianę warunków prowadzenia działalności, rozwój technologii umożliwiających optymalizację logistyczną w zakresie odbioru i przetwarzania odpadów oraz postępującą ekonomizację odzysku surowców z odpadów przeznaczanych wcześniej do składowania, wspieranie recyklingu odpadów komunalnych i efektywnego gospodarowania zasobami w MSP.

Szczegółowe kierunki wsparcia będzie określać znowelizowana „Dyrektywa składowiskowa” i znowelizowana „Dyrektywa opakowaniowa”. Do kluczowych regulacji zawartych w projekcie nowelizacji „Dyrektywy składowiskowej” zaliczyć należy podejmowanie środków niezbędnych do zagwarantowania zmniejszenia ilości składowanych odpadów komunalnych do 10% całkowitej ilości wytwarzanych odpadów komunalnych – do 2030 r.

Do kluczowych regulacji zawartych w projekcie nowelizacji „Dyrektywy opakowaniowej” zaliczyć należy: zwiększenie wagowo: - do co najmniej 65% przygotowania do ponownego użycia i recyklingu wszystkich odpadów opakowaniowych – do końca 2025 r.; - do co najmniej 75% przygotowania do ponownego użycia i recyklingu wszystkich odpadów opakowaniowych – do końca 2030 r. Warto w tym miejscu nadmienić, że Polska nie spełniła jeszcze do końca celów ustalonych na koniec roku 2020 - zwiększenia wagowo do minimum 50% przygotowania do ponownego wykorzystania i recyklingu materiałów odpadowych, przynajmniej takich jak papier, szkło, plastik i metale z gospodarstw domowych i – w miarę możliwości – innego pochodzenia, pod warunkiem że te strumienie odpadów są podobne do odpadów z gospodarstw domowych oraz redukcji ilości odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przeznaczonych na składowiska do 75% całkowitej ilości (według wagi) odpadów komunalnych ulegających biodegradacji wytworzonych w 1995 r. Innymi aspektami, wynikającymi z regulacji zawartych w pakiecie dotyczącym gospodarki o obiegu zamkniętym do kluczowych celów długoterminowych systemu gospodarowania odpadami zaliczyć należy: przekształcenie odpadów w zasoby; stymulowanie doskonalenia praktyk w obszarze gospodarowania odpadami; rozwój innowacyjnych technik recyklingu³⁶.

³⁴ [Dyrektywa 1999/31/WE w sprawie składowania odpadów.](#)

³⁵ [Dyrektywa 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych.](#)

³⁶ Krajowy Plan Gospodarki Odpadami 2030 – Raport, Instytut Sobieskiego, 2016.

Oznacza to, że w przyszłym okresie programowania występuje potrzeba zarówno dalszej modernizacji PSZOK-ów w kierunku zwiększenia skali recydingu, wprowadzania rozwiązań gwarantujących nie tyle utylizację, ile odzysk materiałów oraz rozwój ekologicznych technik współspalania. Pozostaje dyskusyjne na obecnym etapie wdrażania perspektywy 2021-2027 w jakim zakresie kwestie te będą stanowić warunki dostępu, w jakim zaś preferencje. Występuje także potrzeba dostosowania RZZO w zakresie wypełnienia wymagań znowelizowanej „Dyrektywy składowiskowej” oraz „Dyrektywy opakowaniowej”.

W zakresie Działania 4.3 w przyszłym okresie programowania konieczna będzie dalsza kontynuacja KPOŚK-a w celu kompletnego wypełnienia przez Polskę zobowiązań akcesyjnych. Jak wynika ze wstępnych prac nad kształtem przyszłej perspektywy na szczeblu krajowym – priorytetowe obszary wsparcia dotyczyć będą: **kontynuacji wsparcia oczyszczalni ścieków w celu zwiększenia przepustowości systemu, podwyższenia stopnia usuwania związków biogenych przy zastosowaniu nowoczesnych technologii, rozwoju infrastruktury niezbędnej do właściwego zagospodarowania osadów ściekowych, większej samowystarczalności energetycznej oczyszczalni ścieków.**

Zakłada się, iż dopuszczalne i pożądane będą następujące typy projektów:

- Budowa lub modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych (także w zakresie osadów ściekowych),
- Budowa lub modernizacja zbiorczych systemów kanalizacji sanitarnej wraz z budową przyłączy,
- W przypadku projektu kompleksowego – także budowa lub modernizacja systemów zaopatrzenia w wodę i/lub budowa kanalizacji deszczowej³⁷.

Jak wynika z wywiadu przeprowadzonego z przedstawicielem MFiPR, w przyszłym okresie programowania możliwe będzie finansowanie inwestycji ze środków RPO również w zakresie aglomeracji większych niż 10 tys. RLM jak i aglomeracji nie ujętych w KPOŚK. Kwestia ta podlega jednak nadal dyskusjom na szczeblu krajowym.

Badani beneficjenci projektów pro środowiskowych w ramach RPOWŚ 2014-2020 deklarują chęć dokonywania kolejnych inwestycji w obszarach wsparcia bieżącego okresu programowania. Większość z nich (ok. 60% badanych respondentów Działania 4.1 i Działania 4.3 oraz 100% respondentów reprezentujących przedsięwzięcia Działania 4.2) pozytywnie ocenia warunki udzielania wsparcia. Niemniej jednak aż co czwarty badany beneficjent Działania 4.3 negatywnie ocenia adekwatność warunków udzielania wsparcia do potrzeb. Kwestie te najczęściej dotyczą wielkości aglomeracji i braku możliwości dofinansowania terenów nie wchodzących w skład aglomeracji ustalonej w KPOŚK. Większość respondentów (ok. 70%) wszystkich działań pro środowiskowych pozytywnie ocenia system kryteriów oraz zakres typów projektów możliwych do zrealizowania. Zwraca jednak uwagę wysoki odsetek

³⁷ Perspektywy finansowania gospodarki wodno-kanalizacyjnej w nowym rozdaniu funduszy 2021-2027, NFOŚiGW, 2020.

badanych beneficjentów projektów pro środowiskowych OP IV RPOWŚ definiujących poziom dofinansowania jako zbyt mały. Stanowi on 47% w przypadku respondentów Działania 4.1, 20% badanych beneficjentów Działania 4.2 i 45% respondentów Działania 4.3.

REKOMENDACJA. W kwestii interwencji istotnych w skali całego regionu, takich jak modernizacja RZZO, realizacja dużych projektów antypowodziowych, warto rozważyć wprowadzenie procedury pozakonkursowej, umożliwiającej beneficjentom gromadzenie środków w perspektywie kilkuletniej na wymagany wkład własny. W przypadku projektów konkursowych dotyczących np. modernizacji PSZOK-ów, małych retencji czy dalszego uzupełniania sieci kanalizacyjnej konieczne będzie zbadanie potencjalnego popytu przy nowych warunkach finansowych.

Doświadczenia instytucji RPOWŚ 2014-2020 wskazują na konieczność zmian dwuetapowego systemu wdrażania projektów w jego obecnej postaci, oraz na konieczność rozłożenia harmonogramu konkursów tak, aby uniknąć sytuacji kumulacji zamówień usług i robót budowlanych na rynku, co może skutkować koniecznością renegocjacji zakresu projektu w wyniku wzrostu cen. Istotne też będzie – korzystając z doświadczeń Działania 4.2 dokładne zbadanie popytu na określone typy wsparcia w nowych warunkach finansowych przed ostatecznym sformułowaniem zapisów dotyczących alokacji środków na poszczególne Działania.

5.2 Ochrona dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacnianie potencjału endogenicznego

Przedsięwzięcia z zakresu ochrony dóbr naturalnych i kulturowych oraz wzmacniania potencjału endogenicznego realizowane są w ramach Działania 4.4 Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Działania 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo, Działania 6.3 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo - ZIT KOF oraz Działania 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów.

W przypadku Działania 4.4, Działania 6.3 i Działania 7.2 zalecana jest zmiana logiki interwencji w kierunku większego rozproszenia wsparcia, a przede wszystkim ukierunkowania go na te obszary województwa, które ze wsparcia nie skorzystały lub skorzystały w niewielkim stopniu. Wydaje się bowiem, iż po obecnej skali interwencji ukierunkowanej na Kielce, Góry Świętokrzyskie, obszar uzdrowiskowy należy spodziewać się fali efektu dźwigni i dalszego rozwoju bazy turystycznej na rozwijanie turystyki szkolnej, feryjnej i rodzinnej.

Wsparcie w obszarze kultury i wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego powinno w większym stopniu być ukierunkowane na takie kategorie dziedzictwa, jak zabytki przemysłowe, dziedzictwo wiejskie, parki, a nawet programy rozwoju i wykorzystania dziedzictwa niematerialnego. **Biorąc pod uwagę, iż w przyszłej perspektywie zadania w tym**

obszarze muszą być ściśle powiązane z rynkiem pracy, należy projektować wsparcie w kierunku zatrudnialności w przemysłach czasu wolnego.

W programowaniu mechanizmów wdrażania należy uwzględnić doświadczenia pandemii COVID-19, co oznacza przede wszystkim unikanie prognozowania społeczno-gospodarczych warunków interwencji w oparciu o dotychczasowe trendy. Należy rozważyć możliwość przeprowadzenia badania określającego prawdopodobne sytuacje kryzysowe w przyszłości, branży i sektory gospodarki oraz grupy społeczne szczególnie wrażliwe na wpływ kryzysu oraz zaproponować instrumenty interwencji kryzysowej.

Realizowane w ramach Działania 4.5 interwencje przyczyniają się zarówno do zwiększenia efektywności wykorzystania zasobów naturalnych, jak również poprawy warunków umożliwiających zrównoważone korzystanie z zasobów środowiskowych województwa świętokrzyskiego. Na efektywne wykorzystanie zasobów w przypadku badanych interwencji wpływa przede wszystkim inwentaryzacja zasobów przyrodniczych zwiększająca świadomość na temat ich obecności i konieczności ochrony. Zarówno na bardziej zrównoważone jak i efektywne korzystanie z zasobów dziedzictwa przyrodniczego wpływ ma stosowanie w ramach projektów ekologicznych technik i rozwiązań infrastrukturalnych przyczyniających się do zmniejszenia negatywnej ingerencji w środowisko przyrodnicze (np. poprzez ograniczenie emisji spalin, wypłaszania zwierząt).

Elementem wzmacniającym skuteczność interwencji w zakresie ochrony różnorodności biologicznej, jest zapewnienie standardów i wytycznych dla realizacji działań projektowych m.in. na podstawie prowadzonych działań inwentaryzacyjnych. W ramach badania odnotowano wystarczającą skalę interwencji w zakresie edukacji ekologicznej. Wśród beneficjentów jednak istnieje zapotrzebowanie na tworzenie nowych ośrodków edukacji ekologicznej, ze względu na ich potencjał do promocji dziedzictwa przyrodniczego oraz rozwoju oferty tzw. przemysłu czasu wolnego.

REKOMENDACJA. Zaleca się kontynuację stosowania sprawdzonych kryteriów, w tym kryteriów sektorowych dopuszczających pn. Zgodność z planem ochrony lub planem zadań ochronnych.

Konieczne jest również zapewnienie w kolejnej perspektywie środków na wsparcie wielofunkcyjnych ośrodków edukacji ekologicznej i modernizację istniejących ośrodków prowadzonych przez kluczowego beneficjenta w tym zakresie jakim jest Zespół Świętokrzyskich I Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych.

Wnioski i rekomendacje

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
1.	Znaczny odsetek beneficjentów ocenia poziom dofinansowania w obecnej perspektywie finansowej jako zbyt niski. (str.106)	W kwestii interwencji istotnych w skali całego regionu, takich jak modernizacja RZZO, realizacja dużych projektów antypowodziowych warto rozważyć wprowadzenie procedury pozakonkursowej, umożliwiającej beneficjentom gromadzenie środków w perspektywie kilkuletniej na	IZ RPOWŚ	Negocjacje z KE i MFiPR w zakresie listy projektów pozakonkursowych, negocjacje z potencjalnymi beneficjentami kompleksowych inwestycji w RZZO, badanie popytu na projekty kanalizacyjne, ściekowe i modernizację PSZOK-ów.	IV/2021	Strategiczna	Wszystkie obszary

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
		wymagany wkład własny. W przypadku projektów konkursowych dotyczących np. modernizacji PSZOK-ów, małych retencji czy dalszego uzupełniania sieci kanalizacyjnej konieczne będzie zbadanie potencjalnego popytu przy nowych warunkach finansowych.					
2.	Analiza terytorializacji wsparcia dla Działań 4.4, 6.3 i 7.2 wskazuje, że	Rekomenduje się rozproszenie wsparcia ochrony	IZ RPOWŚ	Uwzględnienie niższego potencjału absorpcyjnego	IV/2021	Strategiczna	Ochrona dziedzictwa kulturowego i

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	większość projektów i zarazem większość alokacji koncentruje się w stolicy regionu i w KOF; bardzo niewielki udział w interwencji mają powiaty północne (konecki i skarżyski, można to także odnieść częściowo do powiatu starachowickiego). Powiaty jędrzejowski, pińczowski i włoszczowski w ogóle nie skorzystały ze wsparcia. Wydaje się, że na obszarze KOF, Gór Świętokrzyskich, południa regionu	dziedzictwa naturalnego i kulturalnego w przyszłym okresie programowania z uwzględnieniem jego wpływu na lokalny rynek pracy, ze szczególnym uwzględnieniem przemysłów czasu wolnego.		wymienionych powiatów i wynikającej stąd nierównowagi rozwojowej, Nierównowaga taka jest argumentem, by co najmniej te trzy powiaty uznać w ramach przyszłej perspektywy za OSI w zakresie ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego.			naturalnego

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	osiągnięto cel wzmocnienia atrakcyjności turystycznej. W przyszłym okresie programowania należy spodziewać się inwestycji własnych samorządów podtrzymujących efekty wsparcia. (str. 63)						
3.	Trwałość i skuteczność projektów, które są zorientowane na rozwijanie lokalnie lub w regionie funkcji turystycznej czy kulturalnej w rozwoju społeczno-	Rekomenduje się, by programowaniu mechanizmów wdrażania przyszłej interwencji uwzględnić doświadczenia pandemii COVID-19.	IZ RPOWŚ	Należy rozważyć na etapie programowania możliwe sytuacje kryzysowe w przyszłości, uwzględnić branże i sektory gospodarki oraz grupy społeczne	IV/2021	Strategiczna	Rozwój potencjału endogenego

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	gospodarczym, jest obciążona największym ryzykiem w warunkach pandemii, a także ryzykiem wynikającym z długotrwałej i głębokiej recesji. Ostatnie miesiące pokazały, że sektor przemysłów czasu wolnego okazał się najbardziej wrażliwy na kryzys pandemiczny. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że wdrażanie perspektywy 2021+ będzie się odbywało w warunkach różnego typu społeczno-			szczególnie wrażliwe na wpływ potencjalnych kryzysów. Zasadne jest rekomendowanie beneficjentom z tych branż takich wskaźników, które są w najmniejszym stopniu narażone na skutki nagłej dekoniunktury w branży, a także ostrożne szacowanie wskaźników na takie oddziaływanie najbardziej narażonych (np. liczba osób odwiedzających			

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	gospodarczych wstrząsów, których charakter i siła jest trudno przewidywalna. (str. 93)			obiekt, któremu udzielono wsparcia). Dotyczy to również planowania kosztów projektu, które w większym stopniu niż w poprzedniej perspektywie powinno uwzględniać czynnik nieprzewidywalności rynku. Na etapie programowania należy rozważyć również możliwe instrumenty interwencji kryzysowej w projektach, zapobiegające rozwiązywaniu umów i zagrożeniom w			

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
				osiąganiu zakładanych rezultatów i produktów oraz zagrożeniom wykonania harmonogramu.			
4.	Ważne znaczenie w zakresie zwiększania świadomości na temat obecności cennych zasobów przyrodniczych i konieczności ich ochrony pełnią plany ochrony oraz plany zadań ochronnych obejmujące pogłębioną i kompleksową inwentaryzację zasobów przyrodniczych.	W perspektywie 2021+ konieczne jest podjęcie działań realizujących zapisy planów ochrony, w celu wzmocnienia efektów projektów.	IZ RPOWŚ	Kontynuacja stosowania sprawdzonych kryteriów, w tym kryteriów sektorowych dopuszczających Zgodność z planem ochrony lub planem zadań ochronnych.	IV/2021	Operacyjna	Ochrona przyrody i dziedzictwa naturalnego

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	Interwencje w Działaniu 4.5 przyczyniły się do uzupełnienia luki w zakresie opracowania tych dokumentów dla parków krajobrazowych (str. 107)						
5.	Interwencje w ramach Działania 4.5 przyczyniają się do bardziej zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych w szczególności poprzez działania dodatkowe, czyli edukację ekologiczną, uwrażliwiającą na	Rekomenduje się zatem kontynuację premiowania komplementarności oraz dodanie w nowym okresie programowania 2021+ kryterium kompleksowości projektów wynikającej z połączenia ochrony	IZ RPOWŚ	Wprowadzenie kryterium Kompleksowości projektu Ze względu na fakt, iż najcenniejsze obszary przyrodnicze są często przedmiotem zainteresowania znacznej rzeszy turystów, przy	IV/2021	Operacyjna	Ochrona przyrody i dziedzictwa naturalnego

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	tematykę związaną ze ochroną przyrody. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w ramach mechanizmu preferencji w ramach kryteriów punktowych na etapie wyboru projektów, gdzie premiowano projekty pod względem komplementarności projektu z innymi zrealizowanymi, realizowanymi i planowanymi do realizacji projektami, w tym w szczególności z projektami	gatunkowej, rozwoju infrastruktury turystycznej zwiększającej dostępność do zasobów przyrodniczych i działań edukacyjnych.		jednoczesnym braku odpowiednich rozwiązań łagodzących negatywny wpływ tego ruchu na obszar chroniony, w kryterium tym położony powinien zostać nacisk na zagadnienia związane z odpowiednią edukacją ekologiczną, działania zapobiegające niekontrolowanemu przepływowi turystów.			

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	współfinansowanymi ze środków europejskich (kryterium Komplementarność projektu). W ramach kryteriów nie było jednak kryterium kompleksowości projektu. (str. 84)						
6	Zastosowanie dwuetapowej formuły wyboru projektów skutkowało opóźnieniem wdrażania projektów wybranych do dofinansowania. Beneficjent po podpisaniu pre-umowy zwlekał z	Zaleca się rozważenie zrezygnowania ze stosowania dwuetapowej formuły wyboru projektów w perspektywie 2021+.	IZ RPOWŚ	Zapisy dokumentacji programowej w zakresie trybów wyboru projektów.	IV/2021	Operacyjna	Wszystkie obszary

Raport końcowy

Ocena efektów ekologicznych, społecznych i gospodarczych inwestycji w ramach działań pro środowiskowych oraz z zakresu ochrony dóbr zarówno naturalnych i kulturowych w ramach RPOWŚ 2014-2020

Lp.	Treść wniosku (wraz ze wskazaniem strony w raporcie)	Treść rekomendacji wraz ze wskazaniem strony w raporcie	Podmiot odpowiedzialny za wdrożenie rekomendacji (Adresat rekomendacji)	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał/rok)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	przygotowaniem dokumentacji, mając pewność w zakresie uzyskania dofinansowania. (str.99)						

Spis tabel, wykresów i map

Nazwa	Nr	Tytuł	Nr strony
Tabela	1	Struktura populacji i osiągniętej próby badania ilościowego z beneficjentami Działań 4.1-4.5, 6.3 i 7.2 RPOWŚ 2014-2020	16
Tabela	2	Stopień osiągnięcia programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.1 w obszarze zapobiegania skutkom katastrof	20
Tabela	3	Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.2	28
Tabela	4	Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.3	34
Tabela	5	Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.4	41
Tabela	6	Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 4.5	47
Tabela	7	Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 6.3	52
Tabela	8	Stopień osiągnięcia oraz prognoza programowych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego Działania 7.2	58
Mapa	1	Rozkład terytorialny projektów Działania 4.1	22
Mapa	2	Rozkład terytorialny wsparcia w Działaniu 4.2	30
Mapa	3	Rozkład terytorialny wsparcia w Działaniu 4.3	36
Mapa	4	Rozkład terytorialny projektów Działania 4.4	42
Mapa	5	Rozkład terytorialny projektów Działania 6.3	53
Mapa	6	Rozkład terytorialny projektów Działania 7.2	59
Mapa	7	Działania prośrodowiskowe w ujęciu terytorialnym w podziale na obszary wsparcia (Liczba projektów)	71
Mapa	8	Rozkład terytorialny projektów – wartość dofinansowania UE dla projektów wg powiatów – Działanie 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo	76
Mapa	9	Rozkład terytorialny projektów – realizacja wskaźnika Powierzchnia wspartych form ochrony przyrody wg powiatów – Działanie 4.5 Ochrona i wykorzystanie obszarów cennych przyrodniczo	78
Mapa	10	Rozkład terytorialny projektów. Działania 4.4, 6.3 i 7.2, wartość realizowanych projektów	83
Wykres	1	Niekwantyfikowalne efekty wsparcia w Działaniu 4.1 w opinii beneficjentów	21
Wykres	2	Zmiany wysokości wskaźnika rezultatu strategicznego dla Działania 4.1 Średni czas reakcji służb ratowniczych od momentu przyjęcia zgłoszenia w latach 2014-2019	23
Wykres	3	Opinie beneficjentów Działania 4.1 dotyczące stopnia zaspokojenia potrzeb w wyniku wsparcia RPOWŚ 2014-2020	24
Wykres	4	Niekwantyfikowalne efekty wsparcia w Działaniu 4.2 w opinii beneficjentów	29
Wykres	5	Wskaźnik Odpady komunalne zebrane selektywnie w relacji do	31

Nazwa	Nr	Tytuł	Nr strony
		ogółu odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku w województwie świętokrzyskim w latach 2013-2019 (w%)	
Wykres	6	Rozkład odpowiedzi na pytanie Czy gdyby nie udało się Państwu pozyskać dofinansowania, to skutkowałoby to całkowitą rezygnacją z realizacji projektu? /działania prośrodowiskowe/	70
Wykres	7	Deklaracje beneficjentów dotyczące przeprowadzania inwestycji prośrodowiskowych poza środkami RPOWŚ w okresie wdrażania Programu	72
Wykres	8	Przewidywana przez beneficjentów działań prośrodowiskowych trwałość efektów projektów	91